

Pogány-havas kistérség

GAZDASÁGFEJLESZTÉSI STRATÉGIA

I. kötet: Helyzetfeltárás

Készítette: Ister-Granum Eurorégió Fejlesztési Ügynökség Kht.

Esztergom

2007–2008.

Készítették:

Ocskay Gyula projektvezető

dr. Jankai Norbert

Grafika: Eck András

TARTALOMJEGYZÉK

Vezetői összefoglaló	3
I. HELYZETFELTÁRÁS	5
1. A helyzetfeltárás módszertana	5
<i>1.1 Az elemzési módszerek rövid áttekintése</i>	6
1.1.1 STEP-analízis	6
1.1.2 Interjúk, kérdőívek	7
1.1.3 Szakirodalom értékelése	8
2. A kistérség rövid bemutatása	8
<i>2.1 A kistérség települései</i>	10
2.1.1 A Csíki-medence települései	10
2.1.2 A Gyimesek vidéke	21
3. A kistérség STEP-analízise	31
<i>3.1 Társadalmi tényezők</i>	31
3.1.1 Népeség	31
3.1.2 Ifjúság, oktatás	43
3.1.3 Egészségügy	51
3.1.4 Kultúra, civil szervezetek	52
<i>3.2 Technológiai tényezők</i>	62
3.2.1 Közúti infrastruktúra	62
3.2.2 Vasúti infrastruktúra	69
3.2.3 Légi Közlekedés	73
3.2.4 Lakossági infrastruktúra	75
3.2.5 Ökológiai tényezők, környezet- és természetvédelem	76
<i>3.3 Gazdasági tényezők</i>	82
3.3.1 A kistérség általános gazdasági jellemzése	82
3.3.2 A gazdasági szektorok elemzése	85
3.3.3 A kistérség vállalkozásainak jellemzése	104
<i>3.4 Politikai tényezők</i>	122
3.4.1 Közigazgatás	122
3.4.2 Fejlesztéspolitikai keretek	134
<i>3.5 A STEP-elemzés konklúziói</i>	144
3.5.1 Gazdasági szerkezeti válság	144
3.5.2 A humán erőforrás kapacitásának hiányosságai	145
3.5.3 A turisztikai fejlesztések hiánya	145
3.5.4 A kistérségi marketing hiánya	146

VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ

Mindenekelőtt szeretnénk megköszönni ezt a megbízást Rodics Gergelynek, a Pogány-havas kistérségi Társulás menedzserének! A térségfejlesztők számára nem igen lehet nagyobb öröm, mint egy ilyen páratlan szépségű és aurájú térségben terepmunkát végezni. Fejlesztési tanácsokat adni már annál nehezebb, hiszen a kistérség természeti-kulturális szempontból rendkívül sérülékeny terület, sőt, a globális és integrációs folyamatok miatt akár veszélyeztetettnek is nevezhető.

Munkánk során erre a veszélyeztetettségre különös figyelmet fordítottunk, és a stratégiai fejezetben, a fejlesztések megalapozásaként igyekeztünk egy olyan elvi keretet megrajzolni, amely bár előremutató, de kellő tisztelettel fordul a meglévő táji-épített-szellemi örökséghez.

Jelen dokumentum három kötetből áll. Az első kötet tartalmazza a kistérség helyzetfeltárását, a második a stratégiai, valamint az operatív fejezetet, a harmadik pedig a mellékleteket.

A helyzetfeltárást egy helyszíni terepmunkával kezdtük 2007 őszén. Azt megelőzően a helyszínen turistaként szerzett tapasztalatokkal és a szakirodalom előzetes áttekintését követően egy terepjáróval jártuk végig a kistérséget Háromkúttól a Rákóczi várig, Hidegségtől Csíksomlyóig, a lóvészi viaduktól a delnei kőbányáig. Az útról gazdag fotódokumentáció készült, amelynek egy részét beépítettük a helyzetfeltárás szövegébe is.

Ott jártunkkor került sor a „Gyimesek a XXI. században” elnevezésű konferenciára Borospatakon. A konferencia előadásaiból rengeteget tanultunk a gyimesi tájról, az ott élőkről, kulturális hagyományaikról és mentalitásukról.

Az út során számos interjút készítettünk a községek elöljáróival, vállalkozókkal, civil vezetőkkel és területfejlesztési szakemberekkel.

Ezen kívül statisztikai adatgyűjtést is végeztünk, amelyet 2008 februárjában egy a kistérség által kezdeményezett kérdőívezés egészített ki. A szakirodalom feldolgozásával vált teljessé a kép, amelyet a kistérségről megrajzoltunk az első kötetben. E tekintetben a stratégia kiegyensúlyozottságát gyengítő tényező, hogy míg a Gyimes-völgyre vonatkozóan gazdag szakirodalom állt rendelkezésünkre, ugyanez nem volt elmondható Csíkszépvíz térségéről.

A harmadik kötetben (mellékletek) a kutatómunka eredményeinek összegzései találhatók.

Sokat tudunk ma már a Pogány-Havas térségéről, de ahhoz keveset, hogy nagy biztonsággal kijelölhessük a fejlesztések útját. Ezért a második és harmadik fejezet elsősorban gondolatébresztőként értelmezhető, amelyről még sokat kell vitázni, egyeztetni az érintettekkel.

A stratégia felépítésében az organikus térségfejlesztés elvi keretét követi, meggyőződésünk szerint ezáltal biztosítható, hogy a fejlesztések a meglévő örökség szempontjait is figyelembe vegyék. Az organikus térségfejlesztés elveinek megfelelően az alábbi átfogó alprogramok alá szerveztük a stratégia prioritásait:

TÉRSÉGFEJLESZTÉSI ELV	ALPROGRAM
Az egyensúly elve	Táj-gazdálkodás alprogram
A helyi energia elve	Örökséggazdálkodás alprogram
A komplementaritás elve	Innováció alprogram
A területi kiegyenlítés elve	Integráció alprogram
A társadalmassítás elve	Kohézió alprogram

A fenti célkitűzésekhez kapcsolódóan összesen 26 intézkedést dolgoztunk ki, és mintegy kéttucatnyi projektre tettünk javaslatot.

A Pogány-havas kistérség gazdaságfejlesztési stratégiájának elkészítésekor egy, a saját belső adottságait tájközpontúan, de ugyanakkor innovatív módon kihasználó, erős belső gazdasági és társadalmi kohézióval rendelkező, hagyományörző, de egyben versenyképes térség vízióját rajzoltuk meg. A kistérséget, mint a tradícióra alapozott innováció térségét definiáltuk, figyelembe véve, hogy klasszikus LEADER-területről van szó.

Reményeink szerint munkánkkal hozzá tudunk járulni, hogy a fent vázolt vízió mielőbb valósággá váljon.

I. HELYZETFELTÁRÁS

1. A HELYZETFELTÁRÁS MÓDSZERTANA

A Pogány-havas kistérség helyzeti állapotának feltárásához több elemzési módszert alkalmaztunk. Ezek mindegyikének közvetlen vagy közvetett célja, hogy megvizsgáljuk: a kistérség jelenleg milyen fejlettségi állapotban található, melyek azok a területek, ahol a fejlesztések elindíthatóak, melyek lehetnek a kistérség fejlődését biztosító kitörési pontok. Ennek meghatározásához tudnunk kellett, hogy

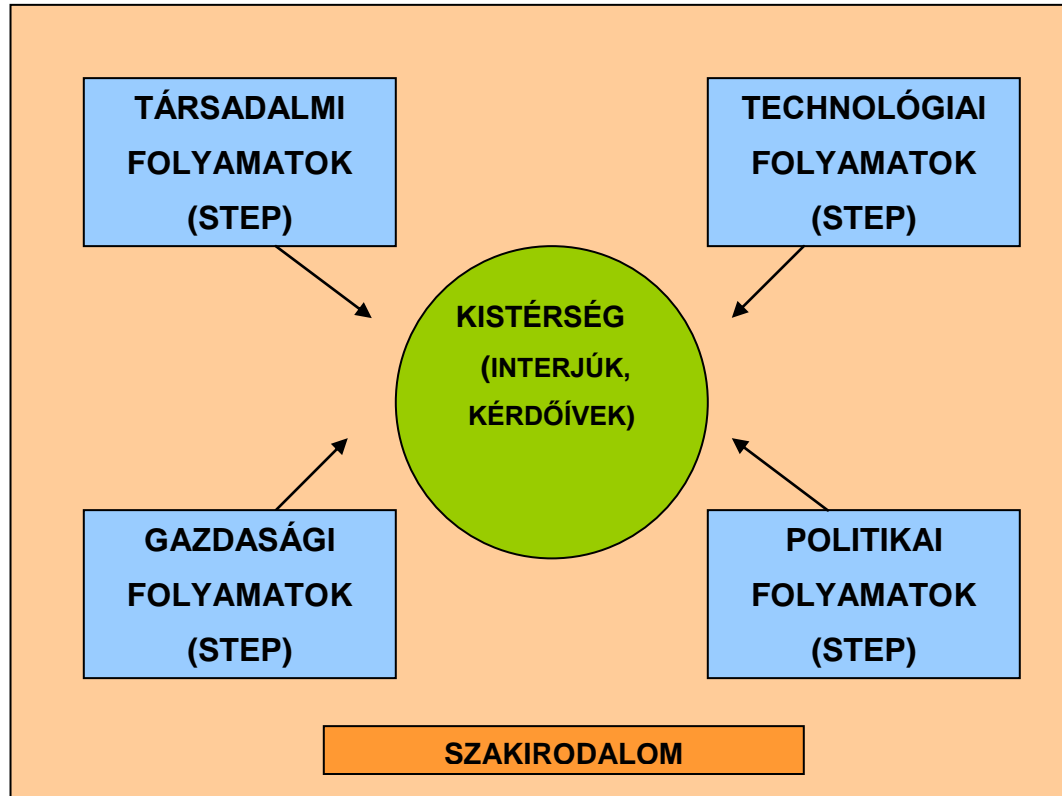
- a kistérség külső (makro-)környezete milyen adottságokkal rendelkezik, és milyen hatást gyakorol a kistérségben megfigyelhető folyamatokra;
- a vizsgált területnek melyek az erősségei, hol vannak a gyenge pontjai, milyen lehetőségei vannak, és milyen veszélyek fenyegetik abban, hogy céljait elérje;
- véleményformálóinak mi a véleménye a kistérség jövőjéről, milyen fejlesztési igényeik vannak, milyen hatással van az általuk képviselt szervezetre, más szervezetekre, intézményekre, és képesek-e segíteni a kistérséget küldetése beteljesítésében;
- mely információkra vonatkozóan állnak rendelkezésre korábbi szakmai anyagok, mi hasznosítható ezekből egy stratégia megalkotásához.

A vizsgálat során az alábbi módszerrel dolgoztunk:

1. **helyszíni terepbejárás:** 2007 kora őszen végigjártuk a kistérséget, gazdag fotódokumentációt és számos interjút készítettünk; munkánkat segítette, hogy ott jártunkkor került sor a „Gyimesek a XXI. században” elnevezésű **konferenciára**, amely a kistérség keleti területeire vonatkozóan számos hasznos információval szolgált számunkra;
2. a kistérséggel kapcsolatos **szakirodalom feldolgozása:** a konferencia előadásain kívül igyekeztünk a kistérségre vonatkozó egyéb szakirodalmat és annak tanulságait is feldolgozni, hiszen célszerű a már kitaposott ösvény eredményeit is beépíteni az anyagba;
3. **statisztikai adatgyűjtés,** az anyag feldolgozása: a kistérséggel kapcsolatban igen kis mennyiségben állnak rendelkezésre számszerűsíthető információk; a jelen stratégiában felhasznált források jelentős részét a kistérségi irodából szereztük be, illetve ott jártunkkor gyűjtöttük össze; szintén sokat köszönhetünk annak a kérdőívezésnek, amely 2008 február–márciusban zajlott le a kistérségben, ebből az adatanyagból sok használható információt sikerült kinyernünk.

A fentiek alapján kinyert információhalmazt kétféleképpen strukturáltuk: egy átfogó STEP-analízist készítettünk, melynek konklúziói jelentik a stratégiai fejezet kiinduló pontját.

1. ábra: A helyzetelemzés módszertani háttere

1.1 Az elemzési módszerek rövid áttekintése

1.1.1 STEP-analízis

A módszer azokra a tényezőkre fókuszál, amelyek jelentős hatást gyakorol(hat)nak a kistérségre. A STEP elemzés során többek között arra a kérdésre keressük a választ, hogy:

- milyen folyamatok érvényesülnek jelenleg a kistérségben és környezetében;
- mi várható a közeljövőben;
- a vizsgált folyamatok hogyan hatnak a kistérségre.

Az elemzés során a fejleszteni kívánt kistérség és települési környezete tekintetében az általános és a verseny (kompetitív) jellegű környezeti tényezőkkel foglalkozunk. A kompetitív környezet esetében a gazdasági ágazathoz kapcsolódó tényezőket vizsgáljuk, míg az általános környezet kategóriájában azokat a tényezőket, melyek nem kapcsolódnak közvetlenül e területhez, mégis

befolyásolják annak működését. A szakirodalom és a tapasztalatok szerint ez a módszer megfelelő kreatív keretet biztosít egy komplex vizsgálat elvégzéséhez.

A módszer elnevezésének betűi a szakirodalomban elfogadott megfogalmazás szerint az alábbiakat jelentik.

S (*social*): demográfiai tényezők (a lakosság létszáma, etnikai és korösszetétele), a lakosság földrajzi elhelyezkedése, mobilitása, foglalkoztatottsága, szakképzettsége, kultúrája, életmódja, munkához való viszonya, egészségi állapota, környezettudatossága, a civil társadalom kiépültségének mértéke, illetve mindezek változási tendenciái.

T (*technological*): általános technológiai fejlettség, a szükséges berendezések, infrastruktúra stb. megléte ill. hozzáférhetősége, valamint az innovációra, K+F-re fordított erőforrások aránya.

E (*economic*): a gazdaság általános fejlettsége és fejlődési üteme, a település gazdasági ciklusai, megtakarítások, költségvetés stb.

P (*political*): politikai stabilitás vagy bizonytalanság, vállalkozásbarát vagy vállalkozásellenes gazdaságpolitika, jogi szabályozás és annak változásai, a változások kiszámítható vagy kiszámíthatatlan volta, időben történő megismerhetősége, törvénytisztelet és jogbiztonság.

A STEP elemzést napjainkban egyre inkább a továbbfejlesztett STEEPLE módszer váltja fel, amelyben már külön vizsgálják a jogi-intézményi (**L**egal), az ökológiai (**E**cological) és az Oktatási (**E**ducation) környezetet.

A STEP elemzés célja a közösségben zajló valódi folyamatok feltárása, hiszen csak ezek megismerése révén tudja a kistérség valós igényekre reagálva megalapozni tevékenységét.

1.1.2 Interjúk, kérdőívek

A kistérség jövője azoktól az emberektől és intézményektől függ, akik/amelyek egyrészt a mindennapokban egy-egy területen a fejlesztésével foglalkoznak, másrészt akik érdeklődnek a kistérségnek mint kistérségnek a tevékenysége, sorsa iránt. Mivel motivációjuk különböző forrásokból táplálkozik, különböző érdekek és más-más környezetből valók, ezért a fejlesztési javaslat elkészítésekor alapvető volt véleményük figyelembe vétele.

A helyszínen készített interjúk, valamint a kitöltött kérdőívek alapján viszonylag átfogó képet sikerült kapnunk arról, hogy miként viszonyulnak ezek a személyek, intézmények a saját és a kistérség jövőjéhez, mely pontokat tekintik a fejlesztésekhez kiinduló alapnak, illetve hogy mely témákat emelnek ki nehézségként, akadályként.

Az interjúkat részletesen kielemeztük: az összefoglalók elkészítésén kívül kiemeltük a különféle, a stratégiakészítés szempontjából fontosnak nevezhető témákat, pontokat, és ezeket rendszereztük az analízis elkészítésekor.

Az interjúkat polgármesterekkel, alpolgármesterekkel, egyéb szakterület vezetőivel, valamint egyes elérhető vállalkozókkal folytattuk le, míg az egyszeri lekérdezésű kérdőíveket kérdezőbiztosok segítségével juttattuk el a kistérség településein működő vállalkozókhöz, civil szervezetek és plébániák képviselőihez.

A felkeresett vállalkozóktól 53 db (a beérkezett kérdőívek 84%-a), a civil szervezetektől 7 db (11%), a plébániáktól 3 db (5%) kitöltött kérdőív érkezett vissza, melyek közül mindegyik értékelhető volt.

A vállalkozóktól visszaérkezett kérdőívek közül 23 db Gyimesközéplektről, 18 db Gyimesbükktről, 7 db Csíkszentmiklósról, míg 4 db Csíkdelnéről érkezett, vagyis az adatok 77%-a a gyimesi területet, 23%-a csíki területet érintette. A civil szervezetek kérdőíveit Gyimesközéplekon (4 db), Gyimesbükkön (3 db) töltötték ki, míg a plébániák adatait Gyimesközéplekon (2 db) és Gyimesbükkön (1 db) vették fel.

1.1.3 A szakirodalom értékelése

A kistérség helyzetének megítélésekor fontos szempont volt azon kutatások számbavétele, melynek szakértői egy-egy témában meglátták a kistérséget érintő múlt- és jelenbeli problémákat, meghatározták és felszínre hozták őket, illetve elemzésükkel segítették a további kutatások megalapozását. A feldolgozott dokumentumok egy része kimondottan a kistérséggel, annak egy részével foglalkozik, más részük Románia, illetve azon belül Erdély gazdasági-társadalmi folyamatait értékeli, és felhasználtunk egy-két olyan teoretikus munkát is, amelyek módszertanilag lehetnek érdekesek a Pogány-havas kistérség gazdasági stratégiájának elkészítéséhez. Ezek főként a második fejezetben jelennek meg forrásként.

A dokumentumok jelentős részét a világhálóról töltöttük le, de nagy segítséget jelentett a *Gyimesek a XXI. században* konferencia anyaga is. Mint a stratégia mellékletéből kiderül, az interjúkhoz hasonlóan ezeket a szakmai anyagokat is rendszereztük, tematizáltuk, és a levonható következtetéseket csoportosítva nevesítettük. Ezzel sikerült egyfajta orientációs rendszert kialakítani, a hasznosítható információkat összesítve kinyerni.

2. A KISTÉRSÉG RÖVID BEMUTATÁSA

A Pogány-havas kistérség Romániában, a Keleti-Kárpátok középső részén, a Csíki-havasok (Munții Ciucului) nyugati és keleti lejtőin, az Olt és a Tatros folyók forrásvidékénél fekszik. A kistérség nevét a Gyimesfelsőlok közelében található, 1351 méter magas Pogány-Havas tetőről (Munții Păgănilor) kapta, amely vízválasztója az Olt és a Tatros vízgyűjtő területének. Jórészt az egykori Szépvízi járás települései tartoznak a kistérséghez, amely földrajzilag két elkülönülő területre osztható: a Felcsík keleti szegélyét (Közép-csíki-medence) jelentő településsorra és a Gyimesekre, amelyeket a Szermászó (1159 m) választ el egymástól. A kistérség települései Gyimesbükk kivételével Hargita megyéhez tartoznak, utóbbi település Bákó megye része.¹

A kistérség Hargita Megye Tanácsa kezdeményezésére jött létre 1999-ben. Működési formája: egyesület.

¹ Háromkút helyzete tisztázatlan: az új közigazgatási beosztás szerint teljes területével Neamț megye része, viszont az ottani magyar iskola Gyimesközéplekhoz tartozik, és választási körzet szerint is középleki a patak bal partján fekvő településrész. A jobb part teljesen Neamțhoz tartozik.

2. táblázat: A kistérségi egyesület alapító tagjai: magánszemélyek

TELEPÜLÉS	MAGÁNSZEMÉLY
Csíksomlyó	Fikó Csaba
Gyimesfelsőlok	Bodor András, Bodor Emeric
Gyimesközéplok	Csillag Petru
Gyimesbükk	Deáky András

2.1 A kistérség települései²

2.1.1 A Csíki-medence települései³

Csíksomlyó (Șumuleu Ciuc)

Csíksomlyó, a hajdan önálló településrész ma közigazgatásilag Csíkszereda (Miercurea-ciuc) északkeleti „külvárosa”, Várdotfalva és Csobotfalva egyesüléséből keletkezett. Több mint 500 éve Csíkszék szellemi központja, nemzetközi hírévő zarándok- és búcsújáróhely⁴.

Ferences kolostora mellett (mely kolostorban 1668-tól megszervezték Csíkszék középfokú oktatását) épült a kéttornyú Mária-kegytemplom, amely Erdély egyik leghíresebb műemléke és Románia egyik legismertebb zarándokhelye. Legnagyobb értéke a hársfából faragott kegyszobor (a Szűz Anya⁵ a kis Jézussal), mely a világon ismert, eddigi legnagyobb kegyszobor (227 cm magas). A templom 1804-1834 között épült, Schmidt Konstantin marosvásárhelyi építész tervei alapján, barokk stílusban és 1876. augusztus 20-án szentelte fel Fogarassy Mihály erdélyi püspök. Búcsúja minden évben százezreket vonz a településre.

² Forrás: Vofkori László: *Székelyföld Útikönyve II. Csíkszék, Háromszék*. Bp, 1998, Cartographia Kft. 24–33., 61–76. és 86–99. p.

³ Vastagított, dőlt betűvel jeleztük a községközpontokat.

⁴ A gyimesiek szerint Róma után Csíksomlyó a legszentebb hely.

⁵ A gyimesiek Babba Máriának nevezik.

A kegytemplom látképe a Hotel Salvator udvarából, valamint a főoltár a Mária-szoborral

A templommal szemben található Csíkszék hajdani székháza, amely nemcsak tanítóképző intézet, múzeum és kórház volt, hanem 1670 táján itt létesült a csíksomlyói nyomda is.

A Kis-Somlyó nyugati lábánál fakad a csíksomlyói borvízforrás, melynek bikarbonát, só, kalcium, magnézium, vas és szénsav tartalmú hipotóniás ásványvizét nemcsak gyógyászati célra (pl. gyomorbántalmak és vérszegénység ellen) használják, hanem a környékeliek ebből fedezik napi ivóvíz szükségletüket is.

A csíksomlyói borvízforrás

Csíksomlyó felett a Kis-Somlyó és a Nagy-Somlyó vulkáni kúpjai emelkednek. A Kis-Somlyón három kápolna található, ezek közül a leghíresebb a Salvator-kápolna, amely egyben a legrégebb somlyói kápolna is. Építéséről hiteles adat nincs, de a monda szerint I. István király idejében épült. További kápolnák a Szenvedő Jézus-kápolna és a Páduai Szent Antal-kápolna.

Az „Ezer Székely Leány Napja” helyszíne és résztvevői⁶

A kápolnák közelében rendezik meg minden évben az „Ezer székely leány napja” című rendezvényt, melyre nemcsak Erdélyből, a hanem környező és távoli országokból is számos vendég érkezik.

Csíkpálfalva (Păuleni Ciuc)

A Közép-Csíki-medence keleti peremén terül el, Csíksomlyótól északra, Csíkszeredától 5 km-re. Mint községközpont Csíkdelnét és Csíkcsomortánt irányítja. Alapítói Bíró Pál, Ferencz Pál és Salamon Pál voltak, akik az egykori Tordafalváról jöttek. A település két tizesből áll: Altíz (Küsző és Kicsid utca, Fülöpök utcája, Vetéskapu) és Feltíz (Csordahajtó út, Malom utca, Oláhok utcája, Nyírpaták utca).

A település 1567-ben 12 kapuval szerepel, 1614-ben 38 családfő nevét említik. A faluban 1910-ben 651-en éltek, 2002-ben 1.736 lakosa volt.

A település Várdombján neolitikumbeli és bronzkori leleteket tártak fel. A hely régészeti rezervátum. A falu további látnivalója a régi (leégett) kápolna helyébe épült római katolikus templom, melyet 1949-ben szenteltek fel, valamint Bakó Ferenc fakapuja.

⁶ A képek a 2004. évi rendezvényen készültek.

Pálfalva régi településképe és (a jobb felső sarokban) új házainak egyike

A falu az 1800-as években 4 vízimalommal és két olajpréssel (len- és kendermagpréslés) rendelkezett. Deszkagyára és vasöntödéje is volt. Határhasználatára során több más faluval együtt birtokolta az ún. „Negyedfelmegye” havast, melyet állítólag a XVII. századi tatárbetörések során elszenvedett károkért cserébe kaptak.

Csíkdelne (Delnița)

A 12A jelzésű műút mentén található, Csíkszeredától 8 km-re. A műútról két letérőn keresztül lehet megközelíteni: Alsó-és Felső-bémenőn. A falu részei: Alszeg, Középszeg és Felszeg.

Nevét 1567-ben 5 kapuval említik, 1643-ból 117 szabad székely férfi neve ismert, míg 1910-ben lakosainak száma 699 fő. Határhasználatára során másik 6 csíki településsel együtt birtokolta a Negyedfelmegyét.

Legjelentősebb látnivalója a római katolikus Szent János-kápolna, amely 1450–1500 között épült, késő-gótikus stílusban. Régebben

Delne, Pálfalva és Csicsó közös egyháza (ma már a falu szélén álló kápolnát használja a helyi lakosság).

A régen és jelenleg használt templom (kápolna)

Delnei településrészlet

Csíksomortán (Șoimeni)

Csíkszeredától 7 km-re északkeletre található kis, korábban Csobotfalvával közös település.

Bronzkori leletei miatt régészeti körökben mint az ún. csomortáni-kultúra lelőhelyét ismerik. Első írásos emlékei 1567-ből származnak, amikor is Csobotfalvával együtt 28 kapuját számolták össze. Az 1661-ben betörő tatárok a falu lakosságát a déli határrészben legyilkolták. 1720-ban 50 család élt a településen, míg 1910-ben már 706-an (ebből a többség római katolikus, kisebb része görög katolikus). 1992-ben 515 lakosából 8 román, a többi magyar volt.

A falu részei: Alszeg, Középszeg, Felszeg. Határában emelkedik Negyedfélmegye-havasa, melynek a múlt század közepén 1/7-ed részét birtokolta a falu.

A vendéget fogadó településtábla és a falu temploma

Csomortáni településrészletek

Említést érdemel még a falu lajtorja alakú haranglábja, melynek érdekessége, hogy 20-dik fokán felül helyezték el a harangot.

Csíkszentmihály (Mihăileni)

Csíkszeredától 18 km-re északra, a 124-es út mentén található. Belterületét a Rákos-patak szeli át. A falu tízesei: Alszeg, Felszeg, Ajnád (önállósult), Lóvész (Csík egyetlen, moldvai románokkal betelepített faluja). Csíkszentmihály nevének korai említése 1333-ban Sancto Mihaele, 1539-ben Chyk Zent Myhal. A település 1567-ben 64 kapuval szerepel, 1614-ben Csíkszék harmadik legnépesebb települése (164 családfő), de az 1694. évi tatárbetöréskor lélekszáma jelentősen megcsappan.

A falu 1622-ben először elfogadott, majd 1639-ben bővített falutörvénye igen figyelemreméltó, mivel ebben tiltják meg először a bükkerdők irtását.

A település életében meghatározó volt a mészégetés, de a faluban vashámor is működött. Jelentős volt a földművelés, állattenyésztés, kézművesség és vASFeldolgozás.

A község látnivalói között található a Szent László-freskót is tartalmazó római katolikus templom, amely jelenlegi formáját 1448-ban nyerte el, a Szent Mihály szobor, egy XIX. századi vízimalom, Balogh Anna faháza, a Biális-kúria, a Vacsárcsi utcai székelykapu, Balaskó vára, a Sándor-kúria, a szentmihályi vár és a Bugyogó-borvízfürdő medencéje, melyet a Szépvízzel való perlekedés során nyertek el.

Településrészletek és a műemléki védettségű római katolikus templom

Ajnád (Nádejdea)

Csíkszentmihálytól északra található, vele összenőve. Neve vagy török eredetű (ayna = 'tükör'), vagy a mocsaras területre utaló „alj-nád” szóösszetételből származik. Csíkszentmihály település negyedik tízeze volt. Jelenleg három részre osztható: Alszeg, Középszeg, Felszeg. Látnivalója az 1846-ban épült római katolikus templom, mely az 1514-ben épült templom helyén áll.

1990-ben 683 lakosa közül 676 volt magyar anyanyelvű.

Ajnádi településrészletek

Lóvész (Livezi)

Közigazgatásilag Csíkszentmihályhoz tartozó, románok lakta település, melyről 1721-ben 23 családfőt említenek. Lakossága 1910-ben 334 fő, 1977-ben 642 fő. A falu nevének első említése 1801-re tehető. A név jelentése erdőirtás, ahol lovakat legeltetettek, de olyan értelmezések is vannak, mely szerint ezen a környéken nagy számban pusztultak el lovak, valamilyen betegség, mérgezés következtében. A település közelében található a forgalomnak 1897. október 18-án átadott, Csíkszeredából Gyimesen át Moldvába tartó vasútvonal viaduktja, a karakói völgyhíd, mely 264 méter hosszú és 61 méter magas méreteivel Románia egyik leghosszabb ilyen jellegű építménye. Az eredeti völgyhidat a németek 1941-ben felrobbantották. A vasutat 1946-ra állították helyre.

A lóvész viadukt környezete

A falu lakossága korábban főleg a vasút alkalmazottja volt, de emellett állattenyésztéssel és mészégetéssel is foglalkozott.

Csíkszépvíz (Frumoasa)

A Csíkvidék egyik jelentős települése, amely a 12A műút mentén fekszik. A monda szerint nevét Szent László királytól kapta. Először 1567-ből említik (Zepwyz) 53 kapuval. 1721-ben 102 székely és 24 örmény háztartást számolnak össze, 1910-ben lakóinak száma 3078 fő, 1996. január 1-jén 3672 fő. Az örmények valamikor a XVII. század második felében telepedtek le Szépvízen, és jelentős szerepük volt a kereskedelem fellendítésében. A település a XVIII–XIX. században a Csíkvidék egyik legjelentősebb kereskedelmi, vásártartási joggal rendelkező központjává nőtte ki magát.

A település híres volt állattenyésztéséről és kézművesiparáról. Kelendő cikk volt a szépvízi cserge és gypjű, valamint a faragott fatárgyak. Korábban cserépgyár és téglasajtoló gép is működött a településen.

A település látnivalói közé tartozik az 1879–91 között felszentelt római katolikus templom, a fa harangtorony, az 1694-es tatárbetörés előtt épült római katolikus kápolna és az 1781-ben épült, erődszerű fallal körbevett, örmény katolikus templom.

Csíkszépvízi településrészletek

Csíkszépvizet elhagyva, a 12A műút mellett található a szépvízi víztározó, mely Csíkszereda vízellátását biztosítja. A Nagyszépvíz-patak középső szakaszán emelt gáttal kialakított mesterséges tavat a Pálos-pataka és a Szalonka-pataka táplálja.

Csíkszentmiklós (Nicolești)

Ez a régi csíki település Csíkszépvíz előtt, vele majdnem összenőve található, Csíkszeredától 11 km-re.

Nevét, melyet Szent Miklós tiszteletére szentelt templomáról kapta, először a pápai tizedjegyzék említi (de Sancto Nycolao). 1567-ben 22 kapuját írták össze, 1720–21-ben 36 háztartás után adózik, 1910-ben lakossága 1100 fő, 1992-ben 1152 fő, akik 4 fő kivételével mind magyarok.

Birtokai között volt Gyimesbükk és Lok területe, a Gyimesi-szoros közelében. A település jelentős szerepet kapott a Tatros-völgybe vezető utak ellenőrzésében.

Látnivalói közé tartozik teljesen átalakított, ma barokk stílusú római katolikus temploma⁷, mely a XV. században épülhetett. Az 1843-ban öntött 18 mázsás haranghoz kapcsolódó hagyomány, hogy a helybeliek a harang megszólaltatásától várták a település fölé érkező jégeső elvonulását

A település barokk temploma

Csíkborzsova (Bârzava)

Csíkszentmiklós és Delne közt fekvő település, a 12A jelzésű műútról a delnei elágazónál letérve vagy a Szent János-kápolna felől érhető el. Csíkszeredától 11 km-re fekszik.

Neve a szláb „borzava” (’bor’ am. ’fenyő’ vagy ’savanyú’ (?), és ’zava’ am. ’településféle’) szóból ered. A hagyomány szerint a falu 3 bővízű kút körül épült ki. Első említése (Borsova) a pápai tizedjegyzékben lelhető fel, 1569-ben már 28 kapuval jegyzik. 1930-ban 723 fő lakta.

⁷ Forrás: <http://www.cchr.ro/jud/turism/hun/3/32/32csikszentmiklos.html>

A falu régebben a Gyimesek területének 1/5-ét birtokolta. Gazdasági tevékenységei között említik varrottások megrendelésre történő készítését és az 1970-es évektől perzsaszövő szövetkezetét.

Híres volt egykori gyógyvizes fürdője, mely a településtől kissé távolabb, egy fenyvesben feküdt. Kénhidrogén vizét fürdésre, borvizét ivásra, valamint köszvényes és hüléses betegségek gyógyítására használták.

Borzsova

Kápolnakertjében először fa-, majd kőkápolna épült. Modern temploma a falu legmagasabb pontján épült 1940–50 között.

Bükkloka (Făgețel)

A Szermászó erdei nagyrészt Csíkszépvízhez tartoznak csakúgy, mint a Gyimesi-szoros Hargita megyei részének egyetlen román többségű települése. A kis, 130 lelkes falucska a 12A jelű főútról Felsőlok határában letérve érhető el. Kápolnája mellett ortodox kolostor épült.

2.1.2 A Gyimesek vidéke

A Csíkszeredából (Moldvába) vezető 12A műút Csíkszépvíz után a Pogány-havas (1352 m) és a Szellő (1495 m) között, a Szermászó-hágóra (a csángók Csermászónak, illetve Sermászónak is nevezik) kanyarog, majd leereszkedik a Gyimes völgyébe.

A Gyimes név a gim szóra vezethető vissza, vagyis olyan hely, ahol sok a gímszarvas, míg a "lok" kifejezés elsősorban földrajzi fogalom, szláv eredetű közszó, jelentése patak menti rét, sima hely (románul luncă). A "Gyimes-Loka" név először 1701-ben szerepel hivatalos iratokban⁸. A Gyimes völgyét, vagyis a Tatros vize forrásvidékét három település lakói népesítik be: Gyimesfelsőlok (Lunca de Sus), Gyimesközéplek (Lunca de Jos) és Gyimesbükk (Ghimeș-Făget). Az itt élő magyarokat gyimesi csángóknak nevezik, megkülönböztetve őket a moldvai csángóktól. A Gyimesek földrajzilag már nem Erdély része, a Tatros folyó a Kárpátokból keleti irányban folyik. A hegyek által körbezárt kis völgy egyedi klímával és növénytakaróval rendelkező térség.

A Gyimes-völgy településszerkezete is sajátos: a völgyekben hosszanti útifalu jellege van, míg a mellékvölgyekben, a patakokban a szórvány több változata található.

Gyimesfelsőlok (Lunca de Sus)

A Gyimesi-völgy első települése Gyimesfelsőlok, amely a Tatros forrásától a Boros-patakáig terjed.

A település kialakulása a XVIII. század elejére tehető. Korábban leginkább Csíkszentmihály és Szépvíz területeihez tartozott⁹. Lakóinak száma 1850-ben 742, míg 2002-ben 3.424 fő volt, 98 fő kivételével mind magyarok.

A település patakai (falurészei) a következők¹⁰:

- *Récepataka*

Bükkloka vagy Bükklok után az első kis szórvány, amely a kis ortodox kápolna közelében kezdődik és nyugat irányában húzódik. 1898-ban Récze-pataka néven, mint Gyimesfelsőlok egyéb lakott helyét tartották nyilván.

- *Sántatelek (Izvorul Trotușului)*

Régi neve Juda és ezt viselte közel 250 évig. Feltehetően egy szentmihályi személynév (Juda Imre, 1614) rejlik mögötte (Szócs János, 1992). Sántatelek az első gyimesfelsőlóki település, amelyen áthalad a 12A országút.

- *Komját vagy Komjátszáda (Komiát, Gura Comiat, Valea Comiat)*

⁸ Vofkori: i.m. 86. p.

⁹ Benkő Károly (1853. II. 62-68) említi, hogy a "Gijmes havasi falvakat több falu bírta: Csíkszentmiklós 1/5-ét, Borzsova 1/5-ét, Csíkszentmihály 1/5-ét, Szépvíz pedig 2/5-ét".

¹⁰ Forrás: Vofkori: i.m. 89–91. p.

Két kilométeres út után, a 12A országút mentén érhető el. Lakosai mind magyarok. 1898-ban Komjádpataka néven mint Gyimesfelsőlok egyéb lakott helyét tartották nyilván.

- *Rajkópataka vagy Farkaspataka (Valea Lupului)*

Jobb oldali mellékág, a Bothavas oldalából ered. A házak itt még gyéren épültek és 100–150 m távolságra vannak egymástól.

Farkas-, Komját-, és Ugrapataka a Széphavasról

- *Bothavaspataka (Bothavaş)*

A Bothavas-pataka a Bothavas (1272 m) oldalából ered és jobb oldalilag ömlik a Tatrosba. Völgyében erdei út vezet Csügés felé.

- *Ránapataka (Rina) vagy Ciherekpataka*

A Bothavas-patakán alól nyugatra (balra) nyíló völgy, melyből erdei út vezet a Pogány-Havas gerincére. A Ciherek-pataka szádánál egykor katonai gyülekező hely (Kommandó) volt.

- *Görbepataka (Valea Gârbea)*

A Tatrostól balra (nyugatra) szűk völgyben települt kis útfalu. Lakossága mind magyar. Ebben a völgyben ereszkedik alá a gyimesi vasútvonal Lóvész (Livezi) irányából. Északon a Sáj és Görbe dombsorok határolják, délen a Bükkös és a Kopac hegyhátak húzódnak. A völgyben haladó 124-es megyei út Lóvészre vezet.

- *Ugrapataka vagy Ugravölgye (Valea Ugra)*

A Tatrostól jobbra (keletre) népesült be, 602 fő lakja, mind magyarok. Az északra fekvő gerincen (Ugrasarka 1227-től 1309 m-ig emelkedik) az Apahavasra (1330 m) lehet feljutni. A völgyben egykor több fűrészmalom működött.

Látkép Gyimesfelsőlokról, háttérben a Lóvész felől beérkező vasútvonallal

Berszán Lajos iskolaalapító esperes-plébános (aki egyébként nem csángó, de már több mint 30 éve a Gyimesben él) munkássága nyomán Ugrapatakán felépült a Sziklára Épített Ház, majd 1994 őszén megindult a tanítás a négy évfolyamos, katolikus Árpád-házi Szent Erzsébet Líceumban¹¹. Jelentőségét növeli, hogy a határváltozás óta ez az első magyar középiskola a környéken.

A Liceum épületei

- *Szőcsőkpataka (Valea Suciú)*

Gyimesfelsőlok központjából jobbra (keletre) nyúló völgyecskében fekszik. Délen az Ugra hegyhát határolja, északra a Gáborok-patak vízvásztója képez határt.

¹¹

- *Gáborokpataka (Valea Gabor)*

Gyimesfelsőlok központjából jobbra (keletre) nyúló völgyben fekszik.

Gyimesközéplak (Lunca de Jos)

Gyimesközéplak a Gyimes-völgy második faluja, Boros-patakától a Hidegség-patak torkolatán túli, Tatroson átvezető hídig tart.

A település első írásos adatai 1721-ből származnak. Lakosainak száma 1850-ben 776 fő volt, napjainkban mintegy 5300-an élnek az elszórt falurészekén.

A falu „patakutcai”¹²:

- *Borospataka (Valea Boros)*.

Keletre (jobbra) nyíló hosszanti völgyben folyik a Boros-pataka, melynek felső folyása a Hidegkúti-völgy.

- *Setétpataka (Valea Întunecoasă)*.

A 12A országútról a 10-es községi úton közelíthető meg (1,4 km). A nyugatra (balra) nyíló völgy elején a századfordulón, a patak jobb partján egy kis népi fürdő létesült. Három bikarbonátos-földes, szénsavas ásványvízforrása van, külső használatra (érrendszeri és reumatikus betegségek kezelésére) javallott. A fürdő három éve zárva van. Két forrásvizét a meleg fürdő hasznosította (11 fürdőkáddal), a harmadikat kő-köpübe foglalva ivóvízként használják.

Setétpataki utcarészletek

- *Kápolnapataka (Valea Capelei)*.

A főútból (12A) jobbra, a vasúti kereszteződés után nyíló rövidebb völgyszakasz. Közelében van a Tarkő vasúti megálló. Ez a hely a vidék legmagasabb pontja. A kis telep római katolikus

¹² Forrás: Vofkori: i.m. 92–95. p.

temploma 1853-ban épült, védőszentje Mária Magdolna. A felsőlokiak idejártak szentmisét hallgatni.

- *Antalokpataka (Valea lui Antaloc).*

A 12A országúttól nyugatra (balra), kerül el, régi neve a Naskalat-pataka volt (Szócs J. 1992). Balról a Hargas-pataka ömlik az Antalok-patakába.

- *Nagypatak (Valea Mare)*

A vasúti átjárón (Tarkó megálló - Tarcău) túl, a főútról (12A) jobbra (délre) nyíló völgy. Völgyében egy kis fűrészüzem és egy kis borvízforrás volt.

Gyimesközéplaki látkép a viaduktról

Gyimesközéplak végében, az utat átszelő vasút után közvetlenül balra nyílik egy hosszanti völgy (a 127A megyei út mentén). Ez a **Hidegség völgye** (Valea Rece). A Hidegség-pataka a Tatros felső szakaszának leghosszabb és legbővebb vizű mellékága.

A Hidegség völgyének szórványai:

- *Bánpataka* vagy *Bánd-pataka (Valea Bandului)* patak völgye ugyancsak balra. A Bánhegy (1129 m) és a Lápos sarok (1349 m) déli előterében folyik. Délről a Sije-tető vagy Silye (1089 m) határolja. Kis temploma a völgy torkolatában fekszik. Keletről már Bákó megye határvonala húzódik.
- *Kováspataka (Kovaş)*

A vasúti kereszteződéstől mintegy 2,5 km-re, 814 m magasságban nyílik a völgy nyugati irányban. Átellenben a Bándi-pataka ömlik a Hidegség-patakába.

- *Szalamáspataka vagy Szalomás (Şălămaş)*

A kis völgy szintén a Kondra kereszt irányából nyílik a Hidegségre. Délen a Kovás, északon a Szalamás magas dombhátak határolják. Északon az Orodik magas dombhát emelkedik, melynek oldalából a Cokán-pataka ered. A Szalomás-patak völgyében a múlt század végén 6 tárlóban 141 m hosszúságban szenet termeltek ki.

- *Hidegség (Valea Rece)*

A 127A megyei úton (főút) közelíthető meg (9 km). Útfaluként jellemezhető fő településrész ebben a völgyben. Római katolikus fakápolnája a 19. század végén épült.

Hidegségi temető

- *Jávárdipataka (Iavardi)*

Területén áll a római katolikus Szent Antal fakápolna (a 19. században épült, műemlék). A Jávárdi-gerinc (1445 m) oldalában régen meszet égettek. A Jávárdi-patakán egy 6–8 m magas vízesés tekinthető meg, melynek neve "Zógó".

- *Bükkhavaspataka vagy Bükkhavas (Poiana Fagului)*

A 12A országúttól 10 km-re fekszik. 1898-ban Bükkhavaspataka néven mint Gyimesközéplek egyéb lakott helyét tartották nyilván. Patakjai: jobbról az André-pataka, Barát-pataka és Kalócsás-pataka, míg balról a Körösös-pataka.

- *Barackospataka vagy Barackos (Baraţcoş)*

Ez képezi a Hidegség "végét". Északon az 1340 m magas Barackos-hegy, délen az Orodik határolja. A jobb oldali mellékvölgyben, a Muhos-patakban borvízforrás és egy kis fürdő van.

Barackospataka

- *Farkaspalló (Puntea Lupului).*

1913-ban Csíkdánfalva határához tartozott. A 127A megyei út a vízvásztón át Neamț megyébe vezet majd a Damuk-patak völgyében Hosszúrez és Gyergyódamuk (Gyergyódomokos) érintésével a Békás-szoros (Cheile Bicazului) településnél éri el a 12C országutat. Barátostelep Farkaspalló tartozéka.

Farkaspalló

- *Háromkút (Trei Fântâni)*

A Fekete-Hagymás (1792 m) és a Határkő (1218 m) között elterülő kis szórvány a Kis-Békás-patak felső szakasza mentén. Farkaspallótól északnyugatra kerül el. Az 1930-as években 30 gyimesközéploki gazda vette meg a területek egy részét. Ma közigazgatásilag Neamț megye Gyergyódamuk (Dămuc) községéhez tartozik. A patak bal partján magyarok, jobb partján románok élnek. A Tarkó puszta közelében van a háromágú karsztforrás.

Háromkút

Gyimesközéplok község északi határában, az Orodik lábánál (1177) végződik Hargita megye (Csíkszeredától a 12A országút mentén 59 km). A Buha-pataka vagy Határ-pataka mentén jelölték ki a régi határt. A Tatros után már Bákó (Bacău) megye következik .

Gyimesbükk (Ghimes-Făget)

Gyimesbükk az utolsó Gyimes-völgyi település a Gyimesi-szoros alsó kijáratánál, a történelmi Magyarország "ezeréves határanál". 1950-ben Bákó (Bacău) megyéhez csatolták.

A település neve "Gijmes" alakban 1600-ból ismert. Régi temploma 1782-ben épült, anyakönyvét 1785-től vezetik. A település legnagyobb, római katolikus temploma, a "gyimesi nagytemplom" a

vasútállomás közelében áll. Építése 1974–1976 között történt, a mártírsorsú Dani Gergely esperes-plébános kezdeményezésének köszönhetően.

Gyimesbükknél, a szoros jobb oldalán még mindig láthatók a határszéli "Rákóczi-vár" romjai, melyet nevével ellentétben nem a Rákócziak, hanem Bethlen Gábor fejedelem építtetett. Később az osztrákok többször megerősítették. Őrhely jellege volt, de szerepe inkább a kereskedelemmel függött össze¹³.

Gyimesbükktől a Rákóczi-vár felől nézve

A településhez tartozó tarhavas, cigánypataki és bálványos-pataki részeken sóforrások találhatóak, melyek jelenleg kihasználatlanok. A település élő népszokásai közé tartozik a betlehemezés, a maszkos újévi köszöntés és a "húsvéti tojásíró kalács"¹⁴.

A település lakossága 2002-ben 5340 fő volt, amelyből 2720 magyar, 2522 román és 71 csángó.

Gyimesbükktől településrészei:

- *Buhapataka* vagy *Agyagospataka (Buha)*

Az eredetileg Középlokhoz tartozó patak völgy a főútról balra nyílik.

- *Bartosokpataka (Bartos)*

Szintén Középlokhoz tartozott. A tatros völgyétől északra fekvő, Buhapatakáról keletre nyíló völgy régebben a Kövespatak nevet viselte.

¹³ A gyimesi emberek számára Gyimesbükktől széle egyben a világ végét is jelentette, melyen túl csak a katonaságnál szolgálók jutottak. Abban az időben pedig a katonaidő 12 évet is eltartott. A Rákóczi-várnál például 12 évet kellett szolgálni. (Antalné Tankó Mária (Gyimesbükktől) feljegyzése nyomán)

¹⁴ Antalné Tankó Mária (Gyimesbükktől) nyomán

- *Bálványospataka vagy Balahányospataka (Bolovăniș)*

A Hidegség-völgygel szemben, az Orodik keleti oldalán helyezkedik el a település legsűrűbben lakott, mintegy 5 km hosszú mellékvölgye.

- *Rakottástelep (Răchitiș)*

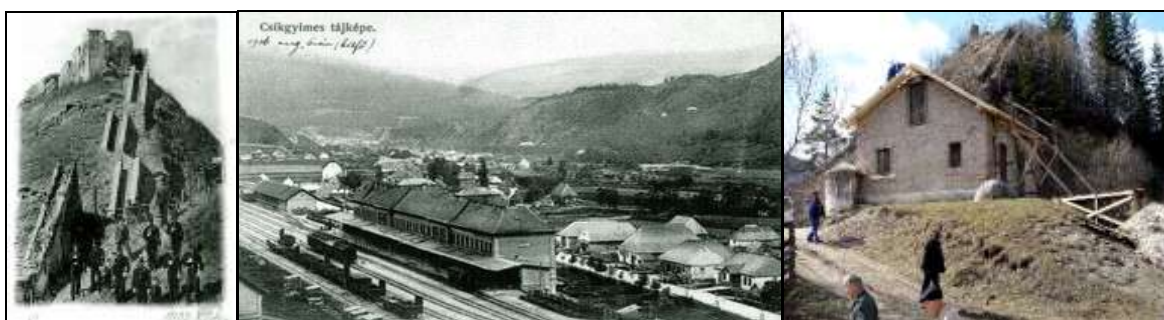
A Békás felé vezető út mentén fekvő hegyvidéki tanya a Hosszú-Havas lábánál található szórványtelepülés.

- *Tarhavaspataka (Tărhăuș)*

Az ortodox templommal szemben, északkeleti irányban nyíló hosszú, a Tar-Havas oldalába felkapaszkodó völgyben zömében románok élnek. Az 1920-as években gőzfűrészüzem létesült.

- *Gyimes (Ghimeș)*

A vasúti pályaudvar környéke. Itt található a település legnagyobb temploma, melyet 1976-ban szenteltek fel. Megépítése a tragikus sorsú Dani Gergely esperes-plébános nevéhez fűződik. A településrész déli határán található az említett Rákóczi-vár és a felújítás alatt álló vasúti őrház. Innen kezdődött hajdan a Román Királyság területe.

A „Rákóczi”-vár és az állomásépület a 1900-as évek elején, valamint a felújítás alatt lévő őrház napjainkban

- *Áldomáspataka (Aldămaș)*

A Tatrostól és a főúttól délre nyíló patak völgyet zömében magyarok lakják. A patak forrásvidékét Áldomásmezőnek hívják. Ennek keleti sarkánál haladt a történelmi magyar határ, a Kőorr nevű sziklánál.

Áldomáspataka

- *Petkipataka (Petchi)*

Gyimesről északkeleti irányban nyíló völgyben fekvő szórvány (100-nál kevesebb lakossal).

A fenti rövid ismertetőből is kiderül, hogy egy rendkívül bonyolult településszerkezetű, többarcú kistérségről van szó, amely ráadásul két megye községeit fogja össze. A centrális térszerkezet kialakításának nem kedvez a hosszan elnyúló, folyóvölgybeli fekvés, a Szermászó is kettéosztja a térséget, és ehhez kell hozzá venni a Hargita és Bákó megyék által szétválasztott funkciórendszert is.

3. A KISTÉRSÉG STEP-ANALÍZISE

3.1 Társadalmi tényezők

3.1.1 Néesség¹⁵

A történelem folyamán a gyimesi falvak később alakultak ki, mint a Csíki-medencében található települések. A Gyimesek betelepülésére vonatkozó adatok a 17. századtól követhetők nyomon. Az itteni lakosok a legelfogadottabb elmélet szerint a csíki községekből menekültek, illetve „csángáltak” a katonaság és az adó elől. Többen Moldovában telepedtek le, majd onnan kezdtek visszaszivárogni, délről is benépesítve a Tatros völgyét és a patakokat. A visszaszivárgás egyik oka lehetett, hogy Moldova 1672-től hadszínterré változott (Szent Liga, lengyel-török háború).

Létezik olyan elmélet is, amely szerint a gyimesi csángók Moldvából vándoroltak vissza, a Nagy Lajos király által a Szeret völgyében letelepített magyarok utódaiként.¹⁶

Egy további verzió szerint¹⁷ az évszázados török-tatár betörések miatt Gyimes földjét a csíkiak a XVII. század végéig az akkori védelmi rendszernek megfelelően, lakatlan területnek hagyták, és csak a magaslati pontokon álltak lármafák¹⁸. Az örök voltak "csángátók" (csengetők,) és innen származtatható a csángó elnevezés.

A csíki települések lakóit az 1500-as évek végétől, 1600-as évek elejétől említik, míg a Tatros felső szakaszának bizonyíthatóan az 1700-as évek elejétől van állandó lakója (Rab (Ambrus) János zsellér ottani havasi lakónak vallja magát). Az 1703-as adóösszeírás kőborló pásztorokat említ – valószínűleg Kóstelek környékéről, majd 1716-ban (tilalmas erdőket vágó, tilalmas erdőkben makkoltató) oláh és magyar zselléerekről szólnak a források Gyimesből, akikkel a csíkiek pereskedtek.

1748. április 15-én egy ferences pap Tankó Péter és Tankó Katalin leányát, Erzsébetet keresztelt meg – valószínűleg Gyimesen, ahol akkor még nem volt templom¹⁹. 1748-ból Boros Ferencről maradt fenn egy panaszlevél zselléereinek kiszabadítása ügyében (tőle ered a Borospataka név).

¹⁵ A kistérség adatsorainak elemzésekor Csíksomlyóval nem állt módunkban számolni, mivel az Csíkszereda municipium része. Így az adatfeldolgozás a többi hat községre korlátozódik.

¹⁶ Tankó Gyula közlése a konferencián.

¹⁷ Forrás: www.gyimeszallas.hu

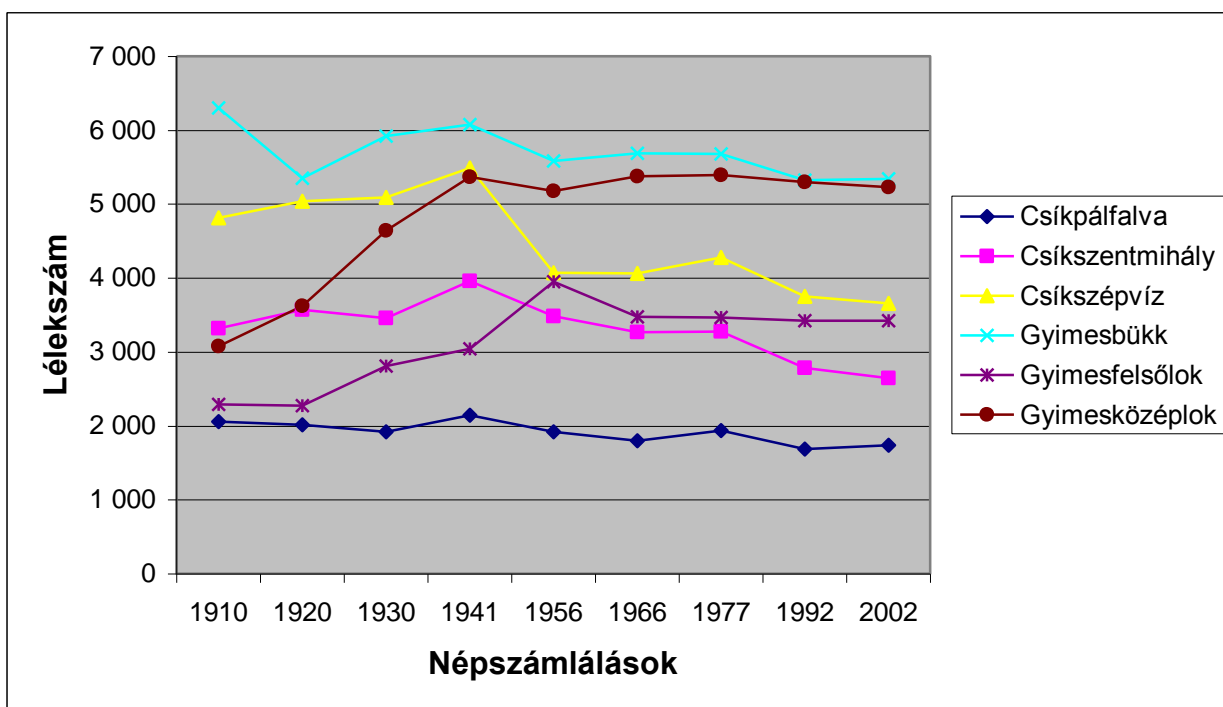
¹⁸ Magaslatocon elhelyezett, az ellenség közeledését, a közvetlen veszélyt fény- és füstjelekkel jelző *hírközlő* eszköz. Földbe ásott 8–9 m hosszú rúd, amelynek felső részére szurkos szalmacsóvákat kötnek. A szalmakötél vége leér egészen a földig, és a mellé rendelt őrszem azt gyújtja meg, amikor az ellenséget észleli. A látótávolságra elhelyezett következő lármafát őrzője azonnal meggyújtja, ha a szomszédos lármafát füstölni látja; így a lármafák egész láncolata rövid idő alatt jelzi a veszélyt. Forrás: Magyar Néprajzi Lexikon.

¹⁹ A székelyek és gyimesi csángók között nem volt gyakori a házasság, melynek oka nagy valószínűséggel, hogy a székelyek a feudális társadalom alacsonyabb fokán állónak tarthatták, s ezért lenézhatték a csángókat. Forrás: Orbán Balázs: A Székelyföld leírása, Pest, 1868

XVIII. sz. végén Zöld Péter a moldvai csángó magyarokat jellemzi könyvében (1783, Pozsony), mely szerint sokan a Csíkfelsőszékhez tartozó havasokban laknak; mind római katolikusok, s mivel nem szánthatnak, marhát tartanak és kukoricát termesztenek.

Mivel a kistérség lakosságát az évszázadok alatt igencsak megviselte a határvidék jellegből fakadó zaklatott életmód (a Gyimesi-szoroson keresztül többször törtek be a tatárok), lélekszámuk sokszor szélsőséges értékek között ingadozott. A XX. században a kistérség össznépesége az alábbiak szerint alakult.

2. ábra: A kistérség településeinek lélekszámbeli változása a XX. század folyamán²⁰

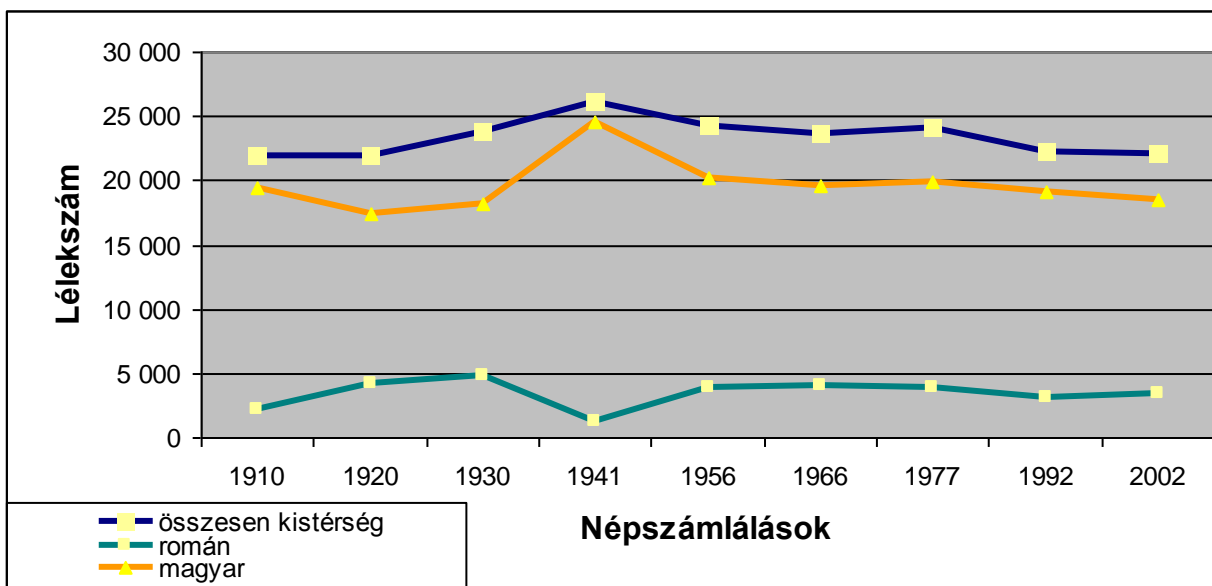

A fenti ábrából egyrészt általános trendeket olvashatunk ki (ilyen a század első felében a lakosság lélekszámában tapasztalható dinamikus növekedés, míg a század végén a trendszerű csökkenés, részben az urbanizáció hatásaként), másrészt a történelmi események közvetlen hatásait (ilyen volt Szépvíz és Bükk lakosságának gyors csökkenése a világháború alatt).

Hasonló megfigyeléseket tehetünk az etnikai viszonyokat vizsgálva.

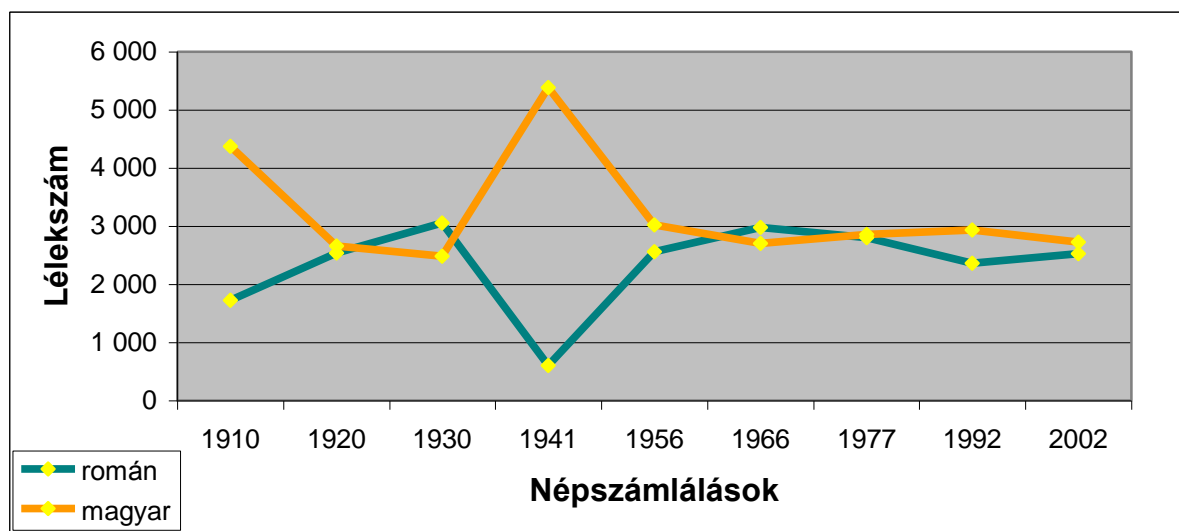
²⁰ Forrás: Varga E. Árpád: *A Kárpáton túl megyékhez került települések etnikai (anyanyelvi/nemzetiségi) megoszlása százalék szerint 1850/1869-2002, Statisztikai kimutatás.* <http://varga.adatbank.transindex.ro/>

3. ábra: Magyarok és románok a kistérségben²¹

Itt egyrészt jól megfigyelhető az utolsó 40 év során egy lassú, de határozott népességszám-csökkenés, másrészt árulkodó az 1930-as és 1941-es népszámlálás közötti különbség is: ekkor a terület újra magyar fennhatóság alá került. A lóvésziek kivételével a románok egy jelentős része magyarnak vallhatta magát. A háborút követően a korábbi számarányok helyreálltak. A legkirívóbb esettel Gyimesbükk esetében találkozhatunk.

4. ábra: Magyarok és románok Gyimesbükkön²²

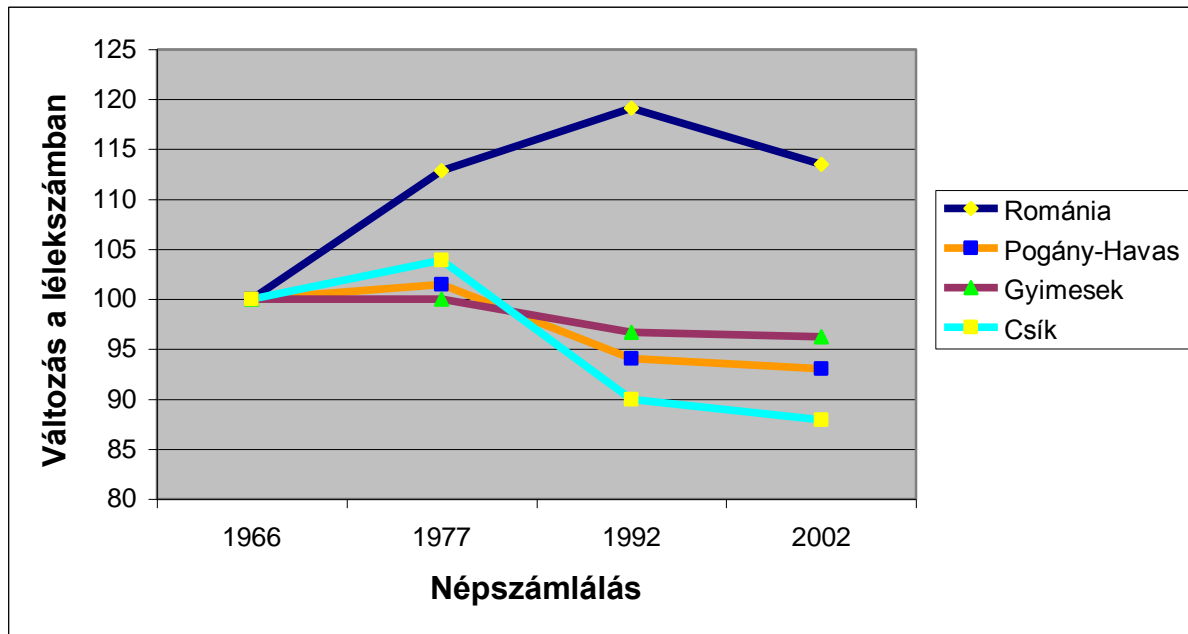

²¹ Uo.

²² Uo.

Az 1940-es ideiglenes visszacsatolást követően a településen megközelítőleg annyival ugrik meg a magyarok lélekszáma, mint amennyivel a románoké csökken. A következő népszavazáson már helyreáll a korábbi, megközelítőleg fele-fele arány. Az is kiolvasható a grafikonból, hogy az urbanizáció (az 1970-es évektől) erősebben hatott a román nemzetiségű lakosokra, mint a magyarokra.

5. ábra: A népesség alakulása a kistérségben és Romániában (1966: 100%)²³

Az utolsó négy népszámlálás adataiban bekövetkezett változások arra is rávilágítanak, hogy eltérő utat jártak be a Gyimesek települései és a Csíki falvak.

A Romániában a 60-as évektől megfigyelhető népességnövekedés főként állami intézkedéseknek volt köszönhető. Az 1967-ben meghozott rendeletek megtiltották a művi abortuszt, és támogatásokat biztosítottak a gyermekvállaláshoz. Főként ennek köszönhető, hogy az ország lélekszáma az 1992-es népszámlálásig lendületesen növekedett. Ezt követően azonban (egy kicsit az általános trendnél is erőteljesebben) gyors fogyás kezdődött. (Ezek az adatok még értelemszerűen nem tükrözik az utóbbi években tapasztalható megdöbbentően magas arányú munkaerő-migráció hatásait.)

A Pogány-havas kistérség területén ugyanebben az időszakban folyamatos fogyást tapasztalhatunk, amelynek fő előidézője a Csíki oldalon megfigyelhető urbanizációs hatás: a kisebb településekről igen erős volt ebben az időszakban a beáramlás a 15.000-esről 42.000-es középvárossá nőtt Csíkszeredába. A gyimesi településeket elzártságuk, a tradicionális

²³ Uo.

gazdálkodási modell és a községekben helyben munkát találók magas aránya miatt ez a folyamat kevésbé érintette. Itt emellett igen magas volt a természetes szaporodás is. Ezért a csíki községekhez képest itt a fogyás elhanyagolható mértékű volt az elmúlt négy évtized során.

Figyelemre méltó az 1992-2000 közötti időszakra vonatkozó szaporodási és vándorlási adatok összevetése²⁴. Ezek szerint a vizsgált időszakban a települések többségében a népességszám csökkenését nagyjából ellensúlyozta a betelepülés aránya. A legszélsőségesebb értékeket (-10,3 és +11 ezrelék) Csíkszentmihály, míg a legkiegyensúlyozottabb fejlődést Gyimesközéplak mutatja.

3. táblázat: A kistérség Hargita megyei településeinek lélekszámváltozása (1992-2000)

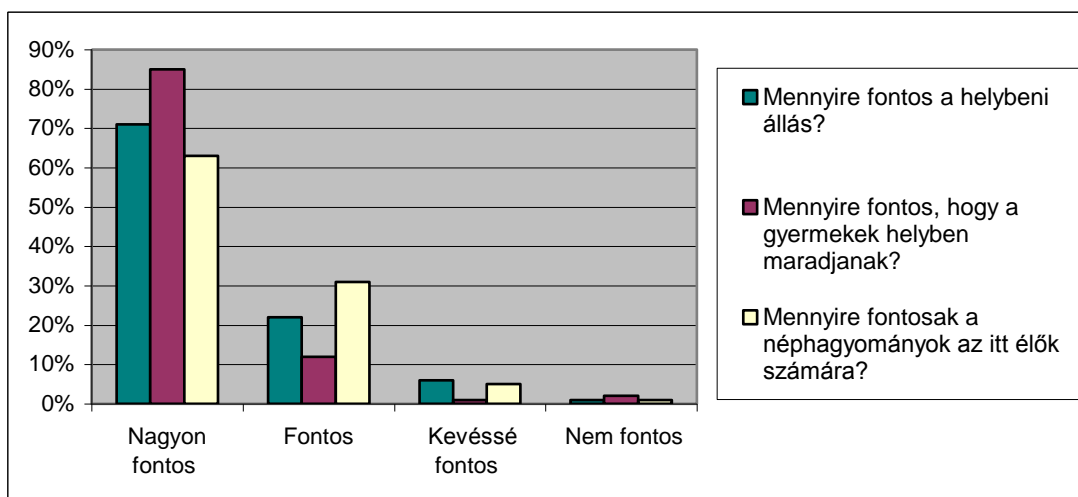
Községek	Lakos (2000. júl.1.)	Lakosság változása (1992-ről 2000-re %)	Természetes szaporodás (ezrelék)	Vándorlási egyenleg (ezrelék)
Szépvíz	3702	98,8	-1,3	-1,3
Csíkszentmihály	2642	94,9	-10,3	11,0
Csíkpálfalva	1728	102,8	-6,4	4,1
Gyimesközéplak	5379	101,5	1,9	3,5
Gyimesfelsőlok	3630	106,0	-1,4	1,4

Tanulságos az is, hogy a gyimesiek mennyire ragaszkodnak szülőhelyükhöz. Az interjúk során kiderült, hogy a gyimesi táj és a megöröklött hagyományos életmód komoly identitásképző erővel bír. Erre mutat rá az a pályázati anyag, amely a térség fejlesztési stratégiájának előkészítését szolgálta volna²⁵. A kutatócsoport a felmérések elkészítésekor összesen 314 háztartást kérdőívezett végig. A válaszokból 268-at tudtak értékelni. A kérdések közül több is érintette azt az identitástényezőt, amelyről az imént említést tettünk. Az alábbi kérdésekre adott válaszok rávilágítanak arra, hogy a gyimesiek ragaszkodása igen erős a térséghez, nem véletlen, hogy itt évtizedek óta szinte jelentéktelen mértékű az elvándorlás (a Bákóhoz csatolt Bükköt leszámítva).

²⁴ Forrás: Hargita megye középtávú stratégiai fejlesztési terve 2002-2013. Pro Professione Tanácsadó és Szolgáltató Kht., BUDAPEST, 2002, 89. p.

²⁵ Inno Rural Csoport – ACT Consultants: *EU partnerségi program. Gyimesi fejlesztési terv. én.*

6. ábra: A gyimesiek ragaszkodásának mutatói²⁶

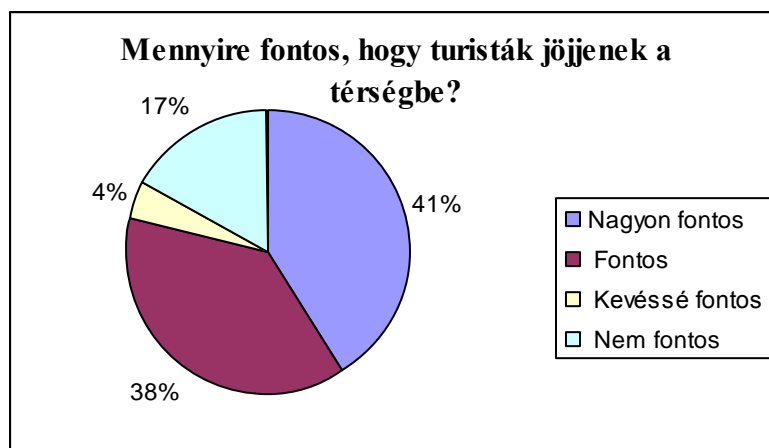

A lakóhelyhez történő ragaszkodás mellett a felmérésben meglepően sokan foglaltak el elzárkózó álláspontot a turistaforgalommal szemben is.

Ennek egyik oka lehet a gyimesi társadalom alapelveként működő kölcsönösség (mindennapi szívességek, munkaerő csere-kaláka stb.). Ez a viszony egyben áthatja az üzleti viszonyokat is, sok konfliktust okozva kifelé (a cserekapcsolatok sajátos etikája – adás-viszonzás időbeli elválasztódása – miatt is²⁷). Nincsenek ugyanis egyezségek, hogy mit, mikor adnak vissza, nem illik visszakérni a segítséget, vagyis nyílt kapcsolatról van szó, mely bizalmon alapul, de bizonytalansági tényezői is vannak (pl. mikori és milyen mértékű lesz a viszonzás).

A gyimesiek ezeket az elveket követik a turistákkal való kapcsolatokban is (nem szolgáztatnak, hanem szívességet nyújtanak). Ennek egyik következménye például, hogy a szállóvendég „elfelejt” fizetni, a házigazda pedig „szégyelli” elkérni a szállás árát.

7. ábra: A turistákkal szembeni attitűd a Gyimesekben²⁸

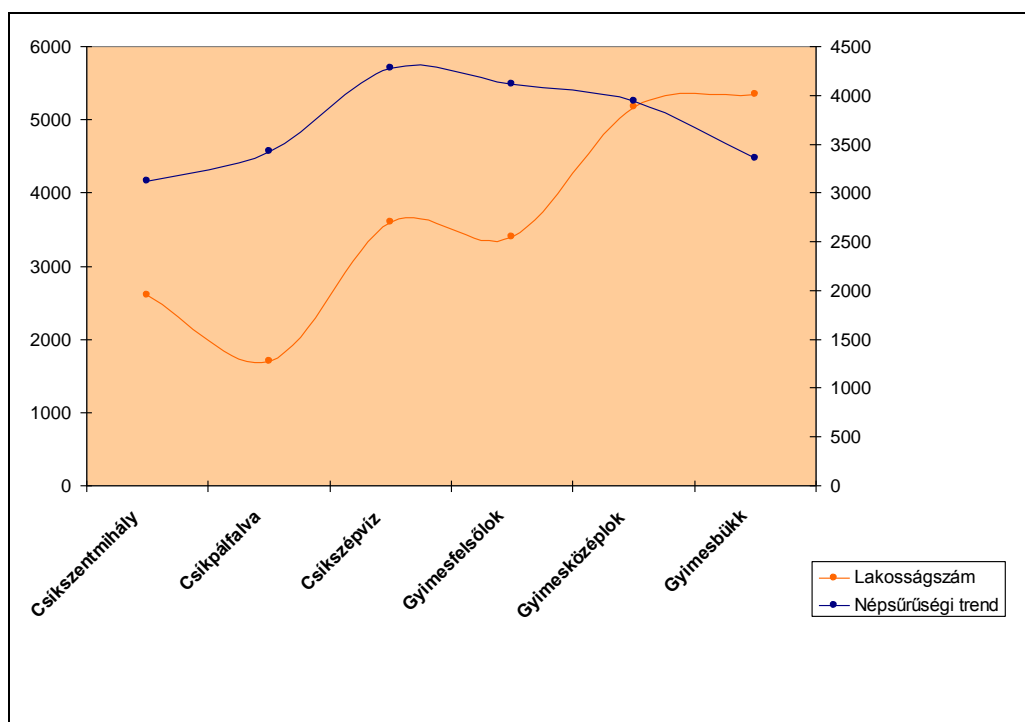
A kistérség településeinek népsűrűsége a lakosságszám függvényében, 2002-ben az alábbiak szerint alakult.

²⁶ i.m. 74, 79. p.

²⁷ Pierre Gautier foglalkozott ezzel a területtel mélyebben.

²⁸ uo. 77. p.

8. ábra: A kistérségi községek 2002. évi népességének és népsűrűségének összevetése²⁹

Jól látható, hogy a csíki települések közül a korábban járási székhelyként funkcionáló Csíkszépvíz a legnépesebb, de 3598 fő lakosával együtt is csak közel kétharmada Gyimesközéplak, illetve Gyimesbükk népességének.

4. táblázat: A kistérség népsűrűségi mutatói³⁰

TELEPÜLÉSNÉV	FŐ/KM ²
CSÍKPÁLFALVA	34,28
CSÍKSZENTMIHÁLY	31,22
CSÍKSZÉPVÍZ	42,80
GYIMESBÜKK	33,54
GYIMESFELSŐLOK	41,15
GYIMESKÖZÉPLOK	39,40
Kistérség átlaga	36,96
Románia	94,19

Amennyiben a lakosságszámot összevetjük a népsűrűségi mutatókkal (mely mutatók átlaga (37 fő/km²), az országos átlag (94,19 fő/km²) harmada), látható, hogy a két legnépesebb település népsűrűsége a legritkább. Ennek magyarázata, hogy Gyimesközéplak és Gyimesbükk községek területe a legnagyobb (Gyimesbükk: 19.000 ha) a többi község területe kb. feleakkora, és

²⁹ Forrás: Mátéffy Mária – Rodics Gergely: *A Pogány-havas kistérség bemutatása. Helyzetfeltáró tanulmány a LEADER programra való felkészüléshez.* 2006. 6.p.

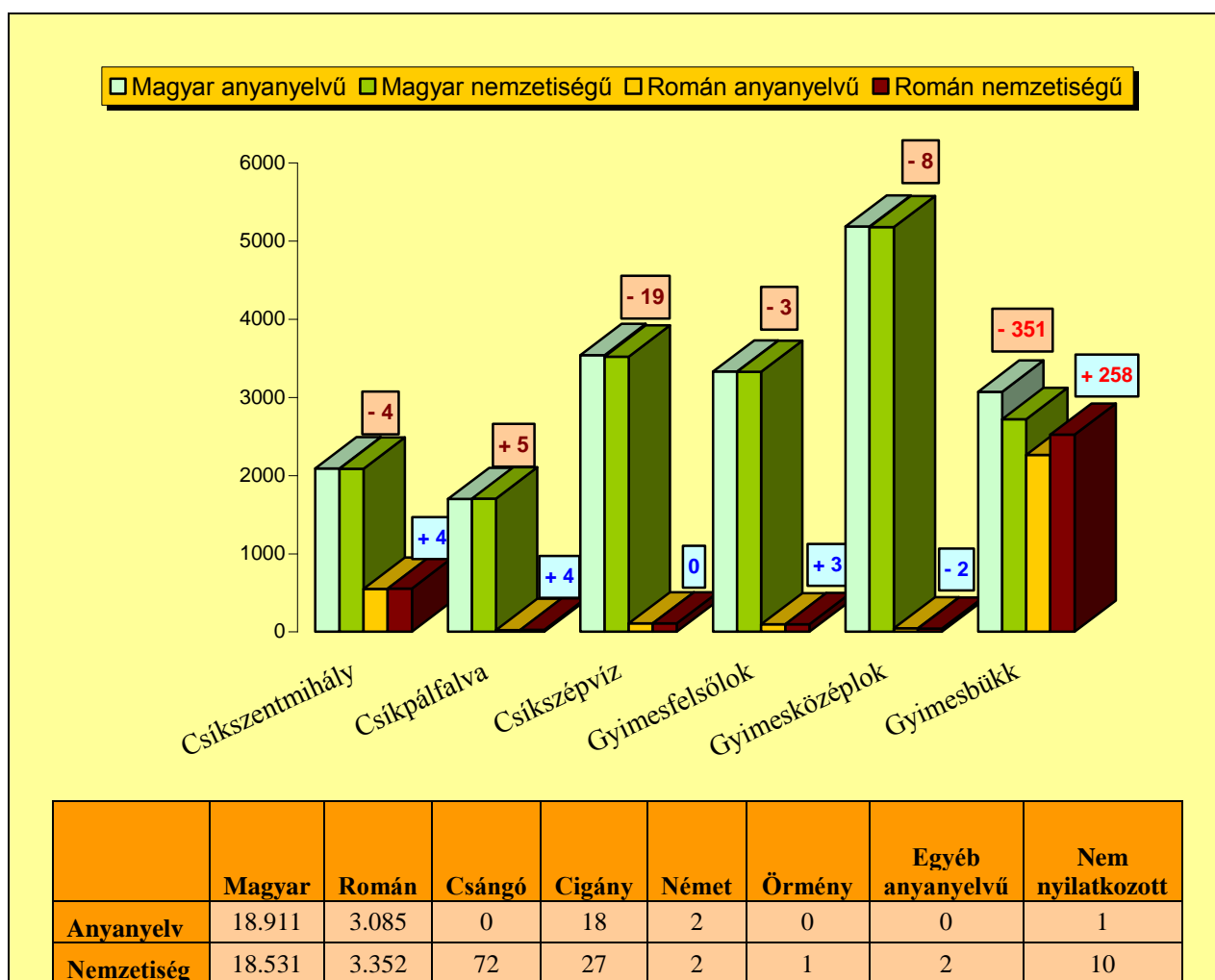
³⁰ Forrás: Mátéffy–Rodics: i.m. 6. p.

mindkét település a nagy kiterjedésű hegyoldalak és hegyi legelők területén fekszik (Gyimesfelsőlok kisebb területén ez a tény nem meghatározó szerepű).

A kistérség jelenlegi nemzetiségi összetételének vizsgálatához a legfrissebb, 2002. évi népszámlálási adatok állnak rendelkezésre. Ezek szerint a kistérségben a nemzetiség szerint felvett 21.997 főből 18.531 fővel (84%) a legnépesebb nemzetiség a magyar, a román 3.352 fővel (15%) , majd őket követi a csángó nemzetiség 72 fővel (1 % alatt).

A román nemzetiségű lakosok nagyobb részét Gyimesbükkön élnek (2.522 fő), valamint a Csíkszentmihály községhez tartozó Lóvész településen. Emellett figyelemre méltó, hogy a magukat csángó nemzetiségűnek vallók szinte kivétel nélkül (71 fő) azon a Gyimesbükkön élnek, amely települést 1950-ben elcsatolták Hargita megyétől, és jelenleg Bákó megye része.

9. ábra: Eltérés az egyes települések nemzetiségi és anyanyelvi adatai között

Árnyaltabb képet kapunk a nemzetiségek megoszlásáról, ha a két legnagyobb nemzetiség anyanyelv-nemzetiség szerinti számarányait vizsgáljuk. E szerint az egyes településeken a magukat magyar anyanyelvűnek vallók szinte kivétel nélkül többen vannak, mint a magukat magyar nemzetiségűnek vallók. Ennek fordítottja tapasztalható a román anyanyelv és nemzetiség

vizsgálatakor. A legkirívóbb anyanyelvi-nemzetiségi aránykülönbség Gyimesbükkön található, jól érzékeltetve a közigazgatási átcsatolás okozta változásokat.

A gyimesbükki kirívó adatok jelzik, hogy a településen lassú identitásváltás indult meg: sok magát magyar nemzetiségűnek valló személy elsősorban a román nyelvet használja a hétköznapi közlekedésben is. Ennek feltételezhetően az az alapja, hogy amikor 1947-ben a görögkatolikus vallást betiltották, a hívek egy része a román nyelvű ortodoxiára tért át. Az ő utódaik már zömében románul beszélnek.

Hogy a nemzetiség fogalma a nyelven kívül a valláshoz is erősen kötődik, igazolja, hogy a felekezeti hovatartozásokkal kapcsolatos adatok megerősítik a nemzetiségi arányokra vonatkozó adatokat (nem véletlen, hogy korábban, amikor a népszámlálásnak nem volt része a nemzetiségi arányok kimutatása, egyes kutatók az iskolakötelezett gyermekek vallása és nemzetisége alapján következtettek a felnőtt lakosság nemzetiségi hovatartozására³¹).

A Gyimes területén élő román és magyar népesség kölcsönösen hatott egymás vallásos rítusaira, szakrális térhasználatára, sőt a vegyes házasságok révén kialakult erős szomszédsági-rokonsági kapcsolatok tovább színesítették a különböző vallási, ideológiai elemeket hordozó szinkretikus vallásgyakorlatot³².

5. táblázat: a kistérség felekezeti viszonyai 2002-ben

Római katolikus	Ortodox	Református	Görögkatolikus	Unitárius	Adventista	Ágostai	Egyéb	Vallás nélküli	Nem nyilatkozott
18.872	2.994	75	34	16	8	2	17	1	3

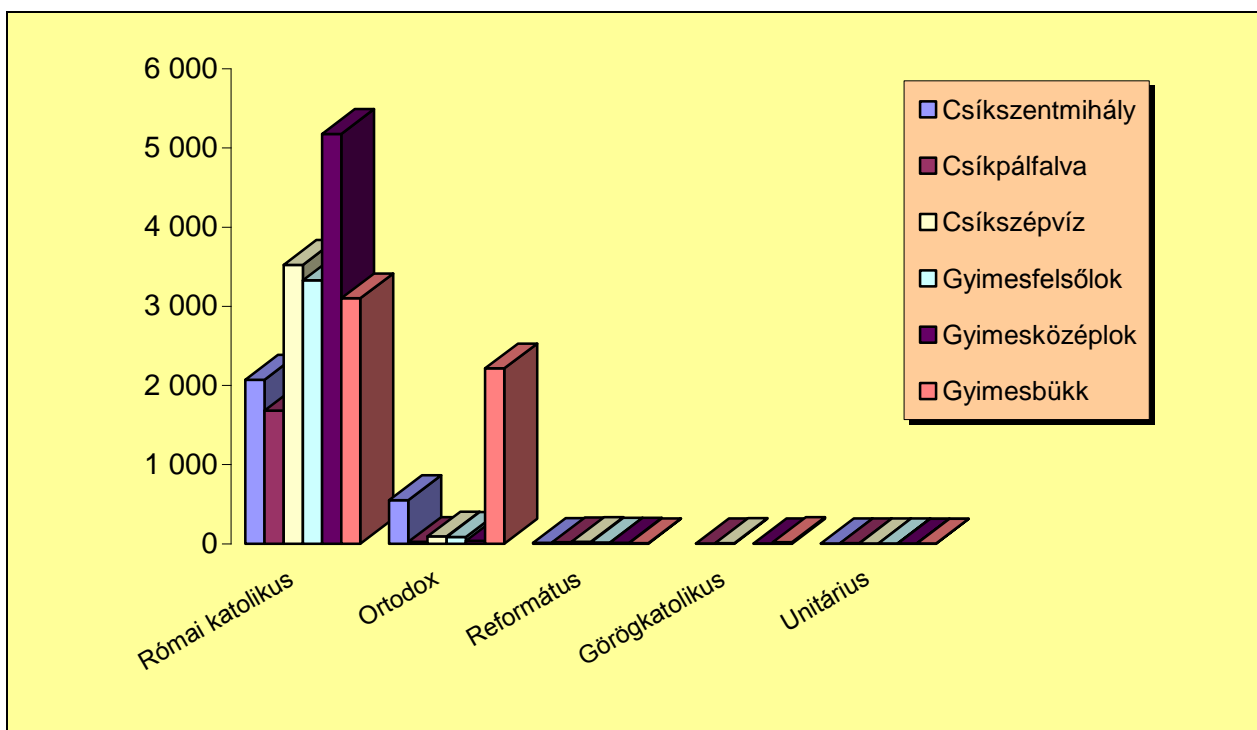
A vizsgált 22.022 főből 18.872 fő római katolikusnak (86%), míg 2.994 fő ortodoxnak vallotta magát³³. Települési bontásban nem meglepő, hogy a korábban nagyobb számú román nemzetiséget jelző Gyimesbükkön és Csíkszentmihályon érzékelhető az ortodox vallásúak magasabb aránya. Fenti két felekezet mellett a reformátusok, görögkatolikusok és unitáriusok aránya a kistérségben elhanyagolható.

³¹ Kozma Ferenc: *A Székelyföld közigazdasági és közművelődési állapota*. Budapest, 1879, Franklin-Társulat Nyomdája, 76.p.

³² Ilyés Zoltán: A szakrális táj történeti szerveződése Gyimesben. *Székelyföld*, 2003. május, 19–22. p.

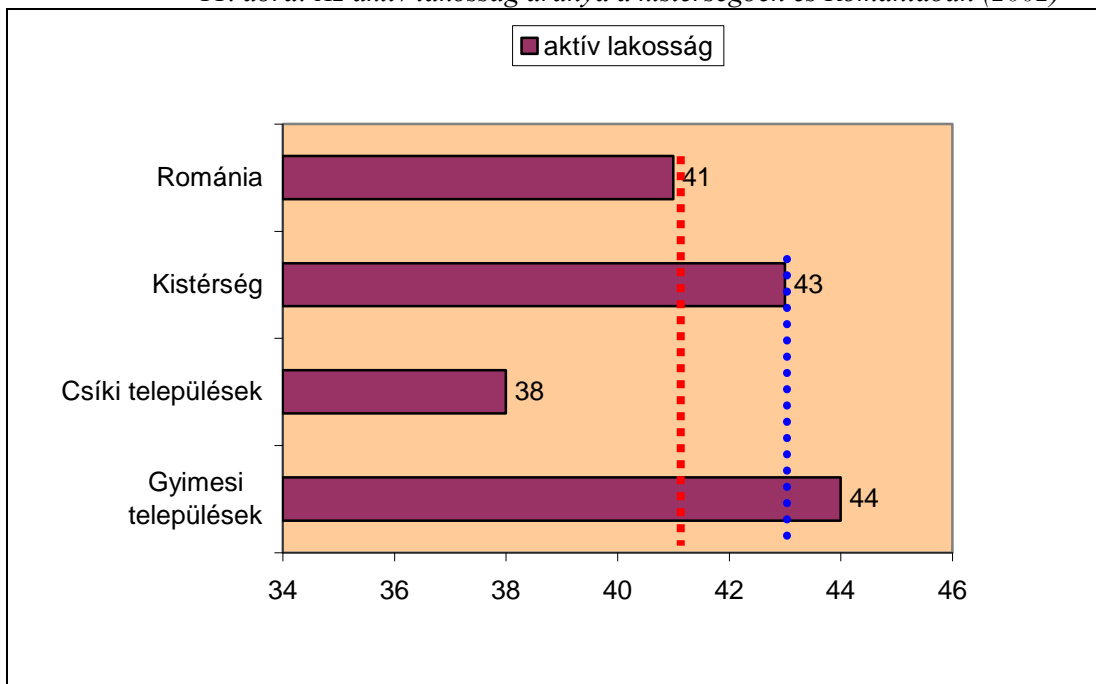
³³ Ez megegyezik a hagyományos erdélyi felekezeti megoszlással: a magyarság mindig is a római vagy protestáns egyházakhoz, míg a románság a keleti egyházakhoz tartozott.

10. ábra: Az egyes felekezetekhez tartozók számának alakulása a kistérség településein

A vizsgált településeken az aktív lakosság aránya a csíki oldalon alatta marad a kistérségi és országos átlagnak, míg a gyimesi településeken, ha néhány százalékkal is, de mindkét átlagot meghaladja.

11. ábra: Az aktív lakosság aránya a kistérségben és Romániában (2002)

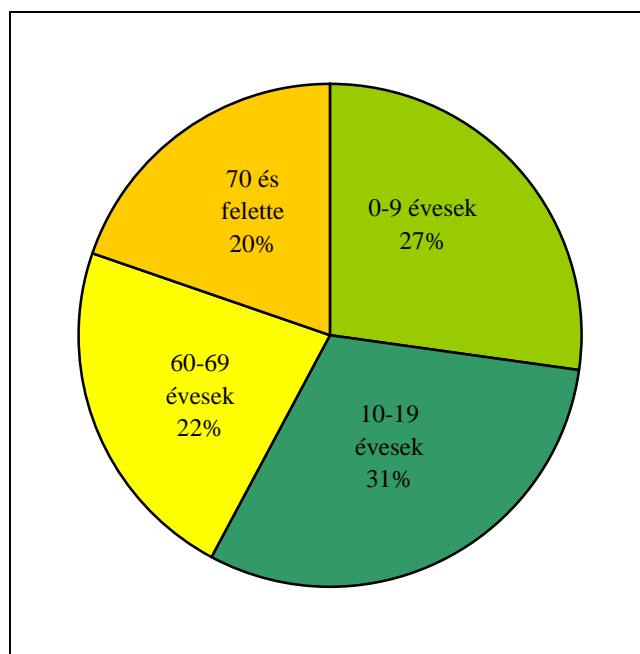
Az országos és kistérségi átlagnak megfelelően mindenhol túlsúlyban vannak az inaktív (pro- és posztproduktív) korúak, de a születések számának emelkedése hatására a 20 év alattiak száma mindenhol legalább ugyanakkora, mint a 60 év felettieké. A gyimesi községekben minden más Kárpát-medencei térségtől eltérően erőteljesen fiatalodik a lakosság.

Az egyes településeken a 20 év alattiak és 60 év felettek arányszámai az alábbiak szerint alakultak 2002-ben: Csíkpálfalva: 24,5%↔21,2%, Csíkszentmihály: 23,9%↔23,6%, Csíkszépvíz: 25,1%↔21,4%, Gyimesfelsőlok: 29,9%↔17,8%, Gyimesközéplak: 29,7%↔18,4%, Gyimesbük: 29,4%↔20,9%.

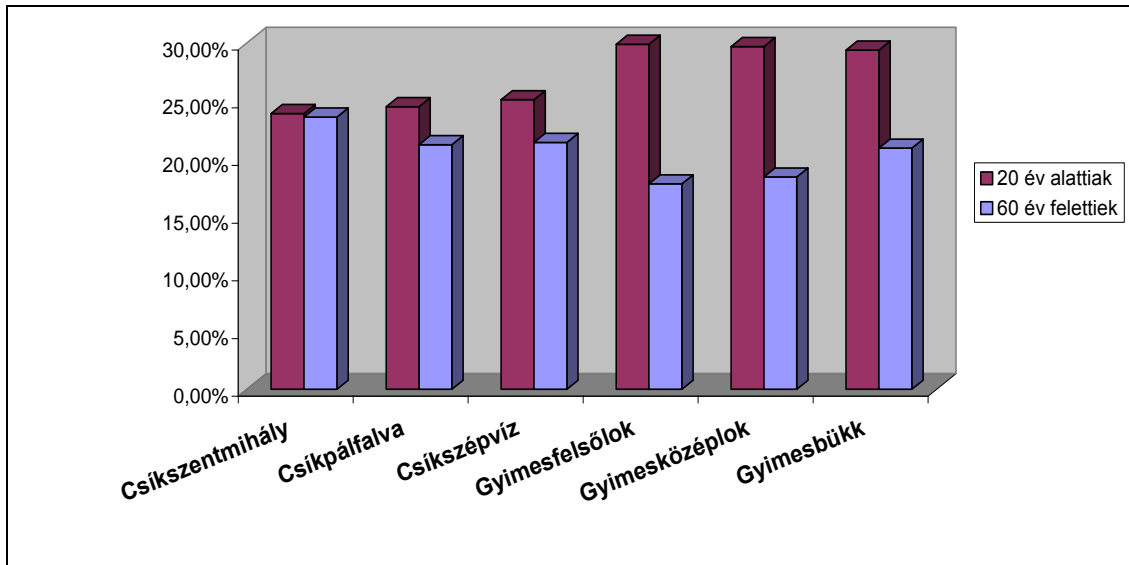
Az inaktív korúak számát a gazdasági visszaesés, illetve az iparosítás hanyatlása miatt a kistelepülésekre történő visszaáramlás is befolyásolhatta, míg a fiatalok nagy számára a születések magas száma lehet hatással.

Általánosságban elmondható, hogy a kistérség korösszetétele az átlaghoz képest meglepően kedvezően alakul: minden település a fiatalodás jeleit mutatja, különösen igaz ez Gyimesfelsőlokra és Gyimesközéplakra. Ez közvetlen hatással lesz a jövőben a csíki és gyimesi községek gazdasági potenciáljára, intézményeinek működtetésére, valamint a kistérség népességmegtartó erejének alakulására egyaránt.

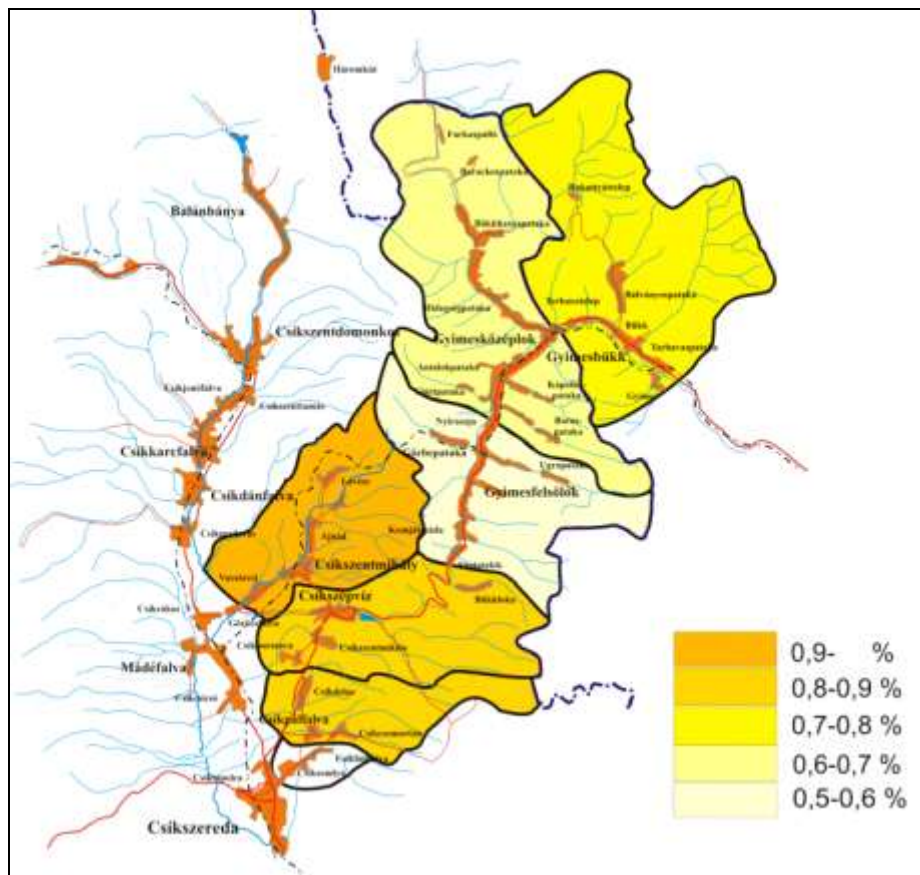
12. ábra: A kistérség korösszetétele (2002)

13. ábra: 20 év alatti és 60 év feletti lakosság aránya a teljes lakosságon belül³⁴

2. térkép: Öregedési index a kistérség településein

³⁴ Forrás: Mátéffy–Rodics: i.m. 8. p.

3.1.2 Ifjúság, oktatás

A kistérség oktatási helyzetképe erősen kötődik a romániai (azon belül a magyar) oktatási rendszer kérdésköréhez. Teljes feltárása nem jelen tanulmány feladata, de azon körülményeket, változásokat, melyek a gazdaságfejlesztés alapelemeit képező szakképzett munkaerő, illetve vezetőréteg kiművelésében meghatározóak, mindenképpen érintenünk kell.

A román oktatási rendszer az óvodákra, valamint az alap-, közép- és felsőfokú oktatási hálózatra épül.

Az óvodák, illetve alap- és középfokú (gimnázium, szakközépiskola, szakiskola, inasiskola) oktatási intézmények fenntartói az önkormányzatok. Gimnáziumi oktatás a városokban és nagyobb községekben folyik, speciális képzések (pl. fogyatékosok számára) egyes helyeken. Az oktatási rendszer nagyrészt közoktatási intézményeken alapul, de megjelentek a piaci igények által életre hívott, jellemzően tandíjköteles átképzési és egyéb, a munkahelyi tevékenységekkel összefüggő oktatások is.

A román felsőoktatásban korábban közel 50 intézmény működött, ebből Erdélyben a magyar nyelvű oktatás egyes egyetemek (Babeş-Bolyai Tudományegyetem (BBTE), Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem stb.) magyar nyelvű szakainak létesítésével kezdődött. 2001-ben kezdte meg működését a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem (SEMT) több oktatási helyszínen, ezek egyike Csíkszereda. A rendszerváltás utáni legnagyobb térségi K+F fejlődést biztosító intézmény révén a megyei jogú városban először nyílik lehetőség a térség gazdasági- oktatási felzárkózására.

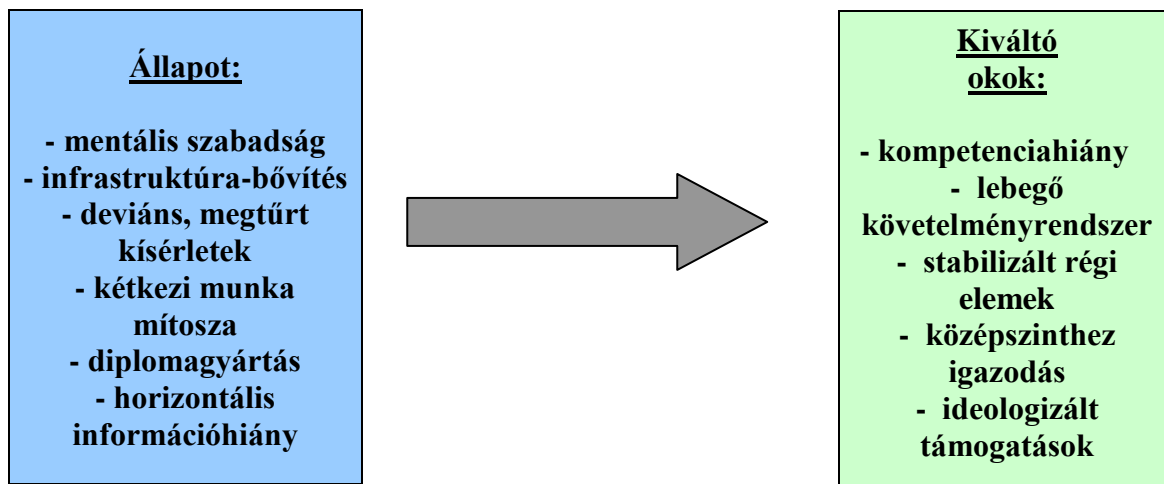
A 2002. évi népszámlálás szerint Csíkszeredában 792 diák tanult, ebből 525 fő (66,2%) magyar nyelven. Csíkszeredában többek között magyar nyelven végezhető a BBTE matematika-informatika szakpárja, az SEMT keretében az agárközgazdász, gazdasági informatikai, vidékfejlesztési szak, illetve a Pro Agricultura Hargitae Alapítvány keretében a környezetmérnöki, vadgazda-mérnöki szak³⁵.

A közép- és felsőfokú képzésekre fordított idő és költség gyakorlati megtérülése azonban nem az iskolák és szakok számán, hanem az oktatás minőségén múlik. E téren a romániai magyar oktatási rendszer máig ható változásai Bíró A. Zoltán – Bodó Julianna – Gagy József – Túros Endre tanulmánya alapján az alábbiakban összegezhetők³⁶:

³⁵ Forrás: Horváth Gyula (szerk.): *A Kárpát-medence régiói – Székelyföld*. Budapest–Pécs 2003, MTA RKK, Campus Kiadó, 315. p.

³⁶ Ld. Bíró A. Zoltán – Bodó Julianna – Gagy József – Túros Endre: *A túlélés vonzásában - helyzetelemző tanulmány a romániai magyar oktatási/nevelési szerkezetről*. Csíkszereda, 1994. május-július.

14. ábra: A romániai magyar oktatási rendszer jelenlegi állapota és kiváltó okai

A rendszer állapotának jellemzői

- mentális szabadság = a korábbi erős adminisztratív és ellenőrzési rendszer megmaradt, de megszűnt a fentről lefelé irányuló információs rendszer;
- infrastrukturális bővítés = bővülő infrastruktúra alacsony kihasználtsági fokkal (külföldi támogatások, érdekcsoportok intézményteremtése) - csökkenő színvonalú oktatói-nevelői tevékenység;
- deviáns, megtúrt kísérletek = az oktatási rendszer átalakulása nem lényegi, központilag irányított, hanem kisebb, elszigetelt modernizációs törekvések zajlanak (új módszertan, nevelési mozgalom, új távoktatási formák stb.);
- a kétkezi munka mítosza = a középfokú oktatás tervezhetetlen, mivel az átalakuló gazdasági rendszerben az igények folyamatosan változnak, és emiatt nem lehet szakmai képzést tervezni (kivéve nagyvállalatok jól körülhatárolható munkafolyamatai);
- diplomagyártás = a központositott oktatási rendszer szétesett, és a minőségi állami felsőfokú képzés mellett megjelentek a gyengébb minőségű egyéb kezdeményezések;
- horizontális információhiány = a települések közötti információáramlás lecsökkent, nem lehet tudni, hogy mi történik a másik faluban.

Iskolás gyermekek Gyimesközéplokon és Csíkpálfalván

A rendszer állapotának okai

- kompetenciahiány = a különböző érdekcsoportok által befolyásolt rendszerben nincs stratégiai gondolkodás, menedzsment szemlélet, erős ember, aki az értékalapú tudást, illetve képzést vinné tovább;
- lebegő követelményrendszer = az oktatás folyamatában a célok, módszerek, tantárgyak szerepe és súlya összezilálódott, az egyetlen biztos pont (ha van), az oktató személye;
- stabilizált régi elemek = a rendszer bizonytalansága következtében a régi, jól bevált elemekhez nyúlnak vissza, gátolva ezzel a megújulást, tartalmi újítást (1. a vezetés ideologizálja az intézményi gyakorlatot, 2. a képzett beosztottak, főleg az idősebb falusi tanítók egy része aktívan egyéniesíti a tananyagot, 3. a többi képzett, kevésbé képzett és fiatal oktató a kivárási taktikára épít: „úgy tesz, mintha tanítana”);
- középszinthez igazodás = a bizonytalanság és a minőség háttérbe szorulása kialakítja a biztos középszintre való törekvést;
- ideologizált támogatások = a külső, reprezentatívvá váló támogatások feltételül szabott elvárások nagyon sokszor nem esnek egybe az oktatási rendszer tudásalapú igényeivel.

A rendszer megítélése a társadalom részéről

- státuszteremtés = az iskola nem önmagunk személyiségének gazdagítása, illetve a saját világban való érvényesülés eszköze, hanem az abból történő kilépés, a társadalmi pozíció megszerzésének lehetősége;
- védett hely = a rendszer játékszabályainak megismerése után a gyermek védett helyre kerül, és rábízható az oktatás önjáró folyamatára;
- idegenszerű intézmény = az oktatási rendszer a társadalomtól különálló, idegen intézmény, ezért a társadalom nagy része szerint nem felvállalható (így nem is támogatható!), de kihasználása jogszerű;
- ideológiai csatorna = egyes ideológiai üzenetek átadására kitűnő legális intézmény;
- szakmai telítettség = a bővülő képzések által ontott friss diplomások nem tudnak elhelyezkedni az átképzett munkaerővel telítődött társadalomban;

A kistérség tanügyi helyzete felemás, részben az eltérő közigazgatási határok miatt, részben, mert Hargita és Bákó megye más-más tanügyi rendszerben működik (az új tanügyi rendszert jelenleg Hargita megyében kíséreltezik ki)³⁷.

Az RMDSZ Oktatási Főosztályának kezdeményezésére 2003-ban egy többéves program indult a romániai magyar oktatás reformja, a megváltozott jogszabályi keretekhez és demográfiai folyamatokhoz történő alkalmazkodóképességének erősítése érdekében. A program első jelentősebb dokumentuma az Erdei Itala és a szerkesztő, Márton János által összeállított *Romániai*

³⁷ Az információ a *Gyimes a XXI. században* című konferencián hangzott el Ráczy Árpád megyei képviselő, iskolaigazgató (Gyimesközéplek, Hidegségi Iskola) részéről *Az oktatás jelene és jövője Gyimesben* című előadásban.

magyar kistérségi iskolahálózatok. Működés és jövőkép című dokumentum³⁸, amely településenként dolgozta fel a 2002-es népszámlálás, valamint a 2003–2004 és 2004–2005-ös tanév adatait, és fogalmazott meg javaslatokat. A vizsgálat természetesen érintette a kistérséget is.

A felmérésből kiderül, hogy a kistérség területén összesen 28 iskolában folyik magyar nyelvű oktatás, ahol összesen közel 2000 gyermek tanul, az összes diák 89 %-a magyar anyanyelvű. Román nyelvű osztályok Csíkszentmihályon (Lóvész) működnek, Gyimesbükkön önálló román tannyelvű iskolák találhatóak. Az itteni szakmunkásképző alapfokú évfolyamaiban (1–8. osztály) magyar osztályok is vannak, magát a szakmunkásképzőt azonban már csak románul lehet elvégezni.

A Gyimesen és Bükkön működő magyar oktatási intézmények összevonására vonatkozó javaslat 2006 szeptemberében valósággá vált, ekkor kezdte meg működését a Dani Gergely Általános Iskola.

Hasonló összevonásokra a tanulmány készítői másutt is javaslatot tettek, mivel az új román közoktatási törvény az intézmények finanszírozását a 200-as létszámhoz köti. Ezért olvashatjuk a tanulmányban a javaslatot a borzsovai, csíkszentmiklósi és csíkszépvízi óvodák és iskolák összevonására.

A csíkszépvízi Nyírő József Általános Iskola

Ugyanezt tanácsolják a csíkszentmihályi, ajnádi és vacsárcsi iskolákra és óvodákra vonatkozóan is, egyben a csíkrákosi intézményhez történő csatolással. A sántateleki és komjádi intézmények szintén összevonhatóak, a többi felsőloki iskolát pedig a központi intézménybe integrálnák. Gyimesközéplekon a községközponti iskola létszáma önállóan is meghaladja a törvényi minimumot, viszont a barackosi és bükkhavaspataki iskolákat a hidegségibe kell integrálni. A többi iskolából akár egy új önálló intézményt is létre lehetne hozni.

³⁸ Márton János (szerk.): *Romániai magyar kistérségi iskolahálózatok. Működés és jövőkép*. Kolozsvár, 2007.

6. táblázat: Magyar nyelvű oktatás a kistérségben³⁹

KÖZSÉG	TELEPÜLÉS	ISKOLA TÍPUSA	DIÁKOK SZÁMA	EBBŐL MAGYAR DIÁK	MAGYAR PEDAGÓGUSOK SZÁMA
Csikpálfalva	Csikpálfalva	általános	57	57	9
	Csikdelne	elemi	22	22	n.a.
	Csiksomortán	elemi	22	22	n.a.
	Csikborzsova	elemi	26	26	2
Csíkszentmihály	Csíkszentmihály	elemi	23	23	2
	Ajnád	elemi	23	23	n.a.
	Vacsárcsi	elemi	23	23	2
Csíkszépvíz	Csíkszépvíz	általános	153	153	12
	Csíkszentmiklós	általános	110	110	12
Gyimesbükk	Gyimesbükk	szakmunkásképző	119	48	n.a.
	Gyimes	általános	247	109	11
Gyimesfelsőlok	Gyimesfelsőlok	általános	109	109	13
		5–12 oszt. líceum	259	259	16
	Komját	elemi	27	27	2
	Sántatelek	általános	113	113	16
	Nyíresalja	elemi	34	28	2
	Görbepataka	elemi	16	16	1
	Ugrapataka	elemi	23	23	2
	Gyimesközéplök	Gyimesközéplök	elemi	42	42
elemi			13	13	1
általános			225	225	17
Barackos		elemi	15	15	1
Bükkhavaspataka		általános	84	84	9
Borospataka		elemi	28	28	2
Sötétpatak		elemi	13	13	1
Hidegségpataka		általános	125	125	13
		elemi	34	34	2
Kápolnáspataka		elemi	9	9	1
Összesen		28	1994	1779	152 +?

Nyilvánvaló, hogy az oktatási intézmények fenntarthatóságát (legyen szó magyar vagy román tannyelvű iskoláról) a gyermekek száma garantálhatja, és ennek hiányában a javasolt összevonások elkerülhetetlenek.

Külön is említésre érdemes a Gyimesek oktatási helyzete, hiszen itt a gyermeklétszám viszonylag állandóan magas. Vannak azonban eltérések az egyes települések helyzetében.

Gyimesbükkt a Maros-Magyar Autonóm Tartomány felszámolása után Bákóhoz csatolták, majd 1965/66-ben bezárták magyar iskoláját. A 90-es években sikerült újrarendíteni két magyar iskolát:

³⁹ Uo. 56–57, 134–141, 152–157. p.

a (tavalytól mostani nevén működő) Dani Gergely Általános Iskolát (ahol a szakképzettek/szakképzetlenek aránya az óvónők és tanítók esetében jó, a tanárok esetében fejlesztésre szorul), a Bükki Általános Iskolát (ahol a legfrissebb információk szerint a 3 tanárból 3 szakképzetlen és a diákok száma is fogy). A román nyelvű iskolaközpontok közé tartozik a bükki szakiskola (9-10 osztály) és a tarhavasai általános iskola. A bükki iskolaközpontoz tartozik: a buhai, rakottyási és bálványosi iskola, illetve óvoda, illetve a tarhavasai központhoz tartozik egy 1–4. osztályos iskola, két óvodai csoporttal, valamint egy felsőiskola.

Gyimesközéplokon két iskolaközpont van: a Majláth-iskola (Megálló-iskola) és a Hidegségi-iskola. A megállói iskolaközpontoz tartoznak többek között a Borospataki, Kápolnapataki, Sötétpataki iskolák, 6 óvodai csoporttal, 10 tanítóval és tanárral.

A sötétpataki elemi iskola és a Hidegségi iskolaközpont

A hidegségi iskolaközpont van a legrosszabb helyzetben (nehezen megközelíthető, ingázási lehetőség nincs, ezért maradnak a helyiek, akik régebben képesítés nélküli tanítottak, s így a tanárok 74%-a szakképzetlen!). A gyermekek 30 %-a innen nem tanul tovább⁴⁰!

Tanítás a 8. számú 1-4. osztályos iskolában Hidegségszadán

⁴⁰ A tanítás minőségét, illetve a társadalmi megítélést mutatja egy statisztikai adat: a Megállónál: az 5-8. osztályban nagyobb a gyereklétszám, míg Hidegségen: 1-4. osztályban és az óvodákban. Ha a szülőknek nem tetszik a tanítás minősége, elviszi a gyereket máshová.

Gyimesfelsőlokon található a Domokos Pál Péter Általános Iskola, melyhez a tatrosi és nyíresi iskola (a kaszánya épületében) tartozik. Működik itt egy román 1–4. osztályos iskola is, ahol külön osztályban 3 gyermekért fizetnek egy pedagógust. Az Árpád-házi Szent Erzsébet római katolikus líceumhoz tartozik Ugra-, Görbe- és Komjátpataka (minden oktatója szakképzett, az iskolák jól megközelíthetők).

7. táblázat: A tanügy helyzete a Gyimesekben

ÖSSZESÍTÉS – Gyimesi tanügy		
INTÉZMÉNY	Iskolaközpont:	8
	Óvoda:	25
	Iskola:	27
PEDAGÓGUS	Szakképzett:	150 fő
	Szakképzetlen:	40 fő
DIÁK	Gyimesfelsőlok:	726 fő
	Gyimesközéplak:	827 fő
	Gyimesbükk:	925 fő

Az iskolák állami engedéllyel történő működtetéséhez bizonyos feltételeknek kellene teljesülnie (közművesítés, központi fűtés, az óvoda és iskola külön épületben legyen), de e feltételeknek a gyimesi tanintézmények 99%-a nem felel meg! A Gyimesben egyedül Gyimesbükknek van működési engedélye, annak ellenére, hogy az óvoda és az iskola náluk is egy épületben van!

Az iskolákból hiányoznak a tornatermek és a taneszközök is felújításra, bővítésre szorulnak. Internet a központi iskolában már van, de áramingadozás miatt hetekig nem lehet használni⁴¹.

Az iskolák közötti elérhetősége jó, kivéve a hidegségi központhoz tartozó négyosztályos háromkúti iskolát, melyet (különösen télen) csak a Gyilkos-tó felől lehet megközelíteni.

A háromkúti iskola

Az iskolák 100 %-ig kötelező kerettantervvel dolgoznak⁴². Hetente csak egy óra választható; a szülőkkel közösen kell(ene) eldönteni, hogy abban az egy órában mit tanítsanak – ennek azonban

⁴¹ Az Internet bérleti díja: 13 euró + ÁFA /hó.

vannak nehézségei. A hidegségi iskola testvériskolájában (Tordason) például alapfokú művészeti oktatás folyik, amelyért a Gyimesben már csak azért sem lehet fizetni, mert Romániában nincs ilyen elismert oklevél! Másik megoldásként marad a tanmeneten kívüli hagyományoktatás tanácsai pénzből, de ez nagyon bizonytalan anyagi alapot jelent. Szülői támogatásra ugyancsak nem lehet számítani, mert a lakosságot nem különösebben érdekli az iskola, nem tesznek érte semmit („idegenszerű intézmény”).

A gyimesi tanügy fejlesztési tervei között szerepel tornatermek építése, épületbővítés, óvoda, tanári lakások, pedagógus-tanfolyamok szervezése („ha nem tanították meg rá, nézzük meg, máshol hogy csinálják”⁴³).

Hiányoznak a civil szervezetek is az iskolák mellett. A kivételt a Csángó Gyermekekért Egyesület (Dani Gergely Általános Iskola mellett) jelenti.

Szakképzések

A kistérségi szakképzések közül figyelmet érdemel Gyimesbükk mezőgazdasági képzési rendszere⁴⁴. A településen 2006 őszén indult először képzés (egyszerre kettő), 3 hónapos időtartammal: *állattenyésztési és növénytermesztés tagozaton*. A tagozatok hallgatóiból 76-an végeztek. Ezt követte az *agroturisztikai* (3 hónapos, 40 gyakorlati óras) *képzés*, melyen több mint 100 ember vett részt, így ennek köszönhetően további két kurzust indítottak 2007. október 1-jétől, 40-40 fős osztályokkal (4 hónap alatt jött össze a létszám!). A képzések végén a hallgatók szakértői papírt kaptak.

A településről továbbá 8 fő jár Palánkára (Palanca) *pisztránghalászati képzésre*. Jászvásáron (Iasi) a Mezőgazdasági Egyetemen 16 ember vett részt *állattenyésztési képzésen* (a képzési összeget az egyetem SAPARD-pénzből állta). További 20 fő járt *ökogazdálkodási tanfolyamra*. Eredményes képzés esetén agroturisztikai oklevelet kapnak. A képzések ingyenesek.

A kistérségnek (mint az egész Székelyföldnek) nagy hátránya a képzett szakemberek hiánya, az alacsony iskolázottsági szint, és a modernizációban még romániai szinten is feltűnő lemaradás. A térség versenyképességét a humán erőforrás, a társadalmi struktúrák oldaláról pedig leginkább ezek a tényezők befolyásolják. Mindez azért különösen fontos, mert a tudásteremtést és a tanulást, mint az innovatív szektorok kulcstényezőit, a helyi környezet erőteljesen befolyásolja. Ha ez kedvezően hat az innovációs élethelyzetre, egyúttal hozzájárulhat az innovációs folyamatok terjesztéséhez és felgyorsításához, növelve ezáltal a kistérség versenyképességét⁴⁵.

3.1.3 Egészségügy

⁴² Magyarországon a kerettanterv 20 %-a a pedagógusok belátása szerint kerül felhasználásra.

⁴³ Vö. Rác Árpád előadása.

⁴⁴ Mindez amellel figyelemreméltó, hogy 2002-ben Csíkszeredában a Pro Agricultura Hargitae épületében is indult állattenyésztési és növénytermesztési szaktanfolyam. Ezen a megyeszékhely környéki falvak, többnyire szakiskolát és szakközépiskolát végzett fiataljai vettek részt heti négy alkalommal, majd eredményes vizsgát követően diplomát kaptak. Az előadásokat a mezőgazdasági szaktanácsadó hivatal és a kísérleti állomás szakemberei tartották. Forrás: Hargita Népe, 2002. január 22., IV. évfolyam 16. szám

⁴⁵ Lukovics Miklós: *Innovációs képesség: a regionális gazdaságfejlesztés alapja (Tudásmenedzsment és tudásalapú gazdaságfejlesztés.)* SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei. Szeged, 2005. JATEPress, 74-86. p.)

A fejlesztések egyik meghatározó eleme a humán erőforrások minősége, azon belül is a népesség egészségügyi állapota. A kistérség halandóságára, a megbetegedések okaira és gyakoriságára vonatkozó helyi adatok nem állnak rendelkezésünkre, ezért az országos adatokból, megyei elemzésekből⁴⁶ merítettünk, melyeket az interjúk során elhangzottakkal egészítettünk ki.

A román egészségügyi rendszer jogi alapjául szolgáló egészségügyi törvényt 1997-ben fogadták el. Eszerint a finanszírozás az Országos Egészségbiztosítási Pénztár által kezelt, munkavállalók és munkáltatók által fizetett speciális adóból történik. Ebből 1999-ben 21.000 milliárd lej került egészségügyi célra felhasználásra, amely összeg európai viszonylatban gyenge közepesnek mondható.

Hargita megyében az általános orvosok száma 1999-ben jóval az országos átlag alatt maradt (499 fő, Székelyföld: 2.061 fő, Románia: 42.975 fő), míg az egy orvosra jutó lakosok száma 686 fő (Székelyföld: 570 fő, Románia: 523 fő). Az egy fogorvosra jutó lakosok aránya is sokat mondó: Hargita megye: 6.843 fő, Székelyföld: 5.645 fő, Románia: 4.269 fő. A megyében a székelyföldi gyógyszerárak közel 30%-a, a gyógyszereszek 27%-a található.

A megyei halandósági arány 2002-ben kissé magasabb volt (11,4 ezrelék, ezer lakosra számítva), mint az országos átlag (11,8), de a Központi Régió és Székelyföld tekintetében átlagosnak mondható. A betegségek közül az első helyen a szív- és érrendszeri megbetegedések állnak, őket követik a daganatos, légzőszervi és emésztőszervi betegségek.

Az egészségügyi ellátások legnagyobb tétele az egészségügyi biztosítást fizetők gyógyszervásárlási támogatása, amely 65%-os mértékű (emellett ingyenes gyógyszerellátások is vannak, például a cukorbeteg, HIV-fertőzöttek, májbetegék részére).

Az interjúk során elhangzottak szerint a kistérség egészségügyi, finanszírozási helyzetképét leginkább a munkaviszonyok rendezetlensége befolyásolja. Sok ugyanis a munkanélküli, aki magángazdálkodásból próbál megélni. Ha származik is ebből valamennyi jövedelem, mellette (utána) nem fizetnek egészségügyi biztosítást, ezért ha például kórházba kerülnek, fizetniük kell a szolgáltatásokért (kivéve, ha az önkormányzattól szociális segílyt kapnak, és erről igazolást tudnak bemutatni, akkor ugyanis ingyenes a kezelés).

Az egészségügyi infrastruktúra a Gyimesekben igen kedvezőtlen képet mutat. Az 1958-ban Felsőlokon létesített 30 ágyas kórház a 90-es évekre működésképtelenné vált. Az 1990-es évekbeli egészségügyi reformmal a Csíkszeredai Megyei Kórházhoz került, és azóta mint annak kihelyezett egészségügyi részlege, egészségügyi központként működik. Az épület a helyi önkormányzat tulajdona, de a fenntartási költségek egy részét, valamint az alkalmazottak bérét a kórház fizeti. Az épületben többek között családorvosi, szakorvosi és fogászati rendelő, valamint gyógyszerár működik⁴⁷.

Ma lényegében a családorvosok jelentik az egészségügyi ellátást a térségben. Szakrendelők vállalkozási formában fordulnak elő. A legnagyobb problémát ugyanakkor a bázisinfrastruktúra hiánya okozza: az egyes patak völgyek mentőautóval gyakran megközelíthetetlenek az utak rossz minősége miatt. A legközelebbi kórház Csíkszeredában található, amely Hidegségtől mintegy 50

⁴⁶ Forrás: *A Kárpát-medence régiói – Székelyföld*. 323. p.

⁴⁷ Hargita Népe, 2007. január 10., www.hhrf.org

km-re fekszik. Ez a távolság a meglévő úthálózatot és a hosszú téli időszakot figyelembe véve végzetes is lehet. Mindenképpen szükség volna a felsőloki rendelőintézet fejlesztésére, amely képes megfelelő színvonalon ellátni a lakosságot.

További súlyos probléma, hogy a jövedelmi viszonyok és a gazdálkodói életforma miatt a megelőző vizsgálatokra, szűrésekre nincs igény, se lehetőség.

3.1.4 Kultúra, civil szervezetek

A kultúra a kistérség, a gyimesi települések életében alapvető fontossággal bír, mivel nemcsak ismereteket terjeszt, és szemléletet fejez ki (mint más helyeken), hanem magát a sajátos székely (csángó) tradíciót is jelképezi. Ez a fajta kultúra egyben nemzetiségi sajátosság, nemzetiségi érték, és mint „termék” kezd egyre értékesebbé válni a külvilág számára.

A vizsgált kistérség kultúrája és annak tárgyi megnyilvánulásai, a viszonylagos elzártságának köszönhetően a rendszerváltozásig többé-kevésbé érintetlenek maradtak. Ez segítette fenntartani a kistérség egyedülálló identitásjellegét, amely kifejeződik a székelyek/csángók és a csángók/románok közötti kulturális-etnikai határvonal kirajzolódásában, mely határvonal egyfajta kettős kapcsolódással bír, annak ellenére, hogy tartalmát egyes ideológiák a határ mindkét oldalán egyneműsíteni igyekeznek⁴⁸.

E határ, vagy inkább kapcsolati zóna jelentősége a Gyimesi-szoros szerepével magyarázható leginkább, mely szoros a történelem során nemcsak kereskedelmi útvonal, hanem egyben kulturális kapcsolatteremtő lehetőség is volt. Ez egyúttal a gyimesi csángók etnikai identitását is bizonytalanná tette, hiszen egy összefüggő és homogén etnikai térségből (Erdélyből, pontosabban Székelyföldből: Felcsík, Gyergyó) váltak ki, mellyel kapcsolatuk meg is ritkult, s ma már csak azt tudják, hogy lassan „bécsánkáltak” a Gyimes-völgybe. Másik bizonytalanságuk abból fakad, hogy látszólag semmiben nem különböznek a csiki székelyektől, hacsak nem a területi elhatárolásban. Ugyanakkor a moldvai magyarokkal szemben (akiket „tyár” magyaroknak neveznek) a helyzet kissé árnyaltabb, mivel őket elrománosodott magyaroknak tartják, és elintézik őket azzal, hogy még magyarul sem tudnak⁴⁹.

A rendszerváltozást követő időszakban a kistérség részben magyarországi, részben más európai országok lakosai, műkincskereskedői által, a kistérségben fellelhető hagyományos tárgyak, eszközök iránt támadt piaci kereslet hatására, egyfajta *kulturális rablás* áldozatává vált (mára a Gyimest szinte teljesen kifosztották). Ez a rablás elsősorban a kultúra még fellelhető tárgyait (ruha, bútor, ház stb.) érintette, mely tárgyak sokszor jelképes összegekért cseréltek gazdát. Meg kell azonban említeni, hogy a tárgyakat sokszor maguk az eredeti tulajdonosok, vagy örökösök kínálták fel, részben megélhetésük könnyítése érdekében, részben az uralkodó divat követése miatt (pl. modern stílusú házak felhúzása a régiek helyén).

Ez egyúttal azt is jelzi, hogy a helyi erőforrások, termékek piacra kerülésével megindult a kultúra és a gazdaság összekapcsolódása. Fontos társadalmi kérdés származik ebből: hogyan és

⁴⁸ Ilyés Zoltán: Identitás, kultúrtáj, örökségmenedzsment. Szempontok Gyimesi kistérségi erőforrásainak értékeléséhez. In *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében*, Budapest, 2006, Gondolat Kiadó).

⁴⁹ Frida Balázs: *A másik felé...a közeledés és elkülönöződés szimbolikus stratégiái a gyimesi interetnikus kontaktózában*. (Az MTA – Kisebbségkutató Intézet által rendezett, „Változások a Kárpát-medence etnikai tér- és identitásstruktúráiban” című konferencián, 2002. május 31-én elhangzott előadás átszerkesztett szövege)

menyire kapcsolódik be a helyi lakosság, milyen együttműködések alakulnak ki (horizontális együttműködés), milyen a kapcsolat a fogyasztókkal, kell-e közvetítő (vertikális együttműködés) és nem utolsósorban, milyen a helyi szereplők tudata saját magukról?

A tapasztalatok alapján a helyiek ismerik saját kínálati rendszerüket, vagyis hogy miből származhat gazdasági haszonszerzésük. Úgy tűnik, hogy a gyimesi kultúra jórészt piacosításra került!

*Megmentett ház a Csángó Hagyományörző Táborban,
az utca túloldalán a község egyik lakott háza*

A kultúra nem „széthordható” elemei (p. szokások, rítusok, ünnepek) mindemellett megmaradtak, és a mai napig szerves részei a mindennapoknak. Ennek is köszönhető a kialakult átmeneti állapot: a hagyományokhoz kötődés mellett a megújulás iránti nagyfokú érdeklődés.

A viszonylag elzárt Gyimesben az utóbbi 20-25 évben erősödtek meg a korszakváltó szokások, melyek jellemzően családon kívül zajlanak és generációs összetartozást erősítenek. Erős a kötődés a szokásokhoz, de új szokásokat is befogadnak s magukénak tekintenek (szüreti bál=csőszfelvonulás⁵⁰, kortárs találkozások). Ezek az új szokások nem szorítanak ki más szokásokat, hanem – az esemény/szokásrendszer életképességét bizonyítva – beépülnek abba.

Az emberélet fordulói mellett egyre szélesebb körben megismerhetővé és megtanulhatóvá váltak a tánc hagyományok és dallamkincsek. A Gyimesiek völgyének sajátos népi eszközeként ismert a puhafából készült gardon (teknő alakú, húros ütőhangszer), de több táncalkalom és táncfajta is

⁵⁰ Fontos szereplője a csőszbíró, aki felelős az egész eseményért és fontos része a csőszmise. A csőszbíroság komolyságát bizonyítják a beszerzendő pecsétes papírok és a leteendő biztosíték, hogy zökkenőmentesen fog lebonyolódni a szüreti bál. Az esemény egyúttal lehetőséget teremt arra, hogy az elköltözött rokonok hazatérjenek és együtt ünnepeljenek.

ismert a szakemberek körében. A térség híres népzeneészei között kell megemlíteni az élő legendát, Zerkula Jánost.

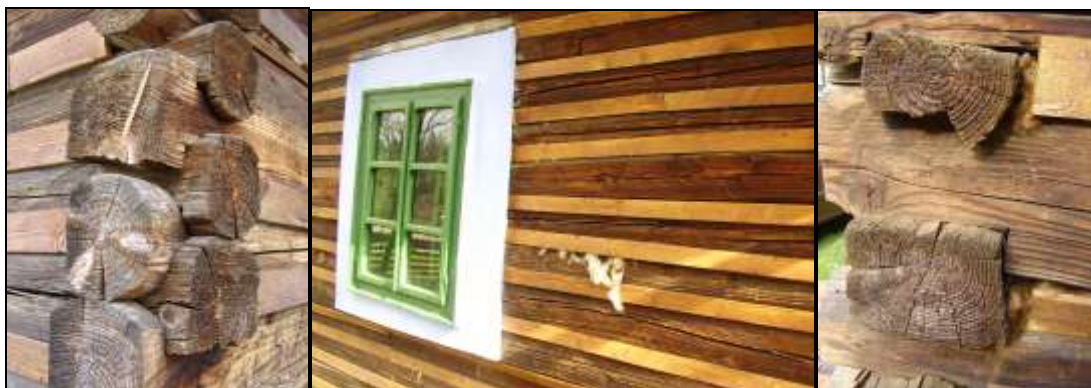
Zerkula János zenél a Csángó Hagyományörző Táborban⁵¹

Országos kitekintésben meghatározó, hogy a kulturális feladatok megyei hatáskörbe kerültek. Ma a megyei önkormányzatok saját pályázati rendszerükön keresztül támogatják, illetve tartják fenn a települési kulturális intézményeket, ösztönzik a civil szervezeteket.

A döntéshozói szinteken megszülető koncepciókban, stratégiákban, jogszabályokban egyre nagyobb szerepet kap a kulturális szakemberek képzése és foglalkoztatása, jelezve ezzel, hogy a kultúra ma már gazdasági kérdés is egyben, vagyis a kulturális örökség (templom, kápolna, harangláb, faragott székelykapu, hagyományos házak, házépítési technikák, gazdasági épületek, településkép stb.) feltárása és megmentése mellett az értékesítés is feladattá vált.

A kistérség önálló programot dolgozott ki ezeknek az értékeknek a megmentésére, turisztikai hasznosítására, illetve a hagyományos falukép rekonstrukciójára.

E feladat tudatosítása, társadalmi elfogadottsága ugyanakkor ma még nem széles körű. Az önkormányzatok, egyházi képviselők, szakmai szervek és a helyben élő lakosság között még hiányzik a hatékony együttműködés.

⁵¹ A képek 2007. szeptember 29-én, Gyimesfelsőlokon készültek.

Hagyományos szigetelési és csapolási módok

A kistérség kulturális örökségének feltárása már korábban megkezdődött. A jelenlegi lista a 422/2001-es, a műemlékvédelmi törvény alapján született meg, s azt az Országos Műemlék Intézet (INMI) szakemberei állították össze⁵². Hargita megyében a hivatalos lista szerint 266 műemlék van. Ebből 51 országos és nemzetközi, 215 pedig helyi jelentőségű.

A legjelentősebb és Hargita megye műemlékeinek hivatalos jegyzékében (1992) szereplő néhány műemlék:

8. táblázat: A kistérség fontosabb műemlékei

Csíkсомlyó		Csíkсомlyói kegytemplom és zárda: Mária kegytemplom; Szenvedő Jézus kápolna; Szent Antal kápolna; KALOT-ház; Mikes kúria; Gyermekotthon épülete
Csíkѕzentmihály	Csíkѕzentmihály	Rk. plébániatemplom, Biális-kúria, székelykapu (Vacsárcsi u. 50.)
	Csíkdelne	Rk. Szent János kápolna
Csíkpálfalva	Csíkpálfalva	Bakó Ferenc fakapuja
Csíkѕzépvíz	Csíkѕzépvíz	Fa harangtorony, Gergely Imre faháza
	Csíkѕzentmiklós	Rk. templom, a Plébánia épülete
Gyimesközéplok		Csillag Péter: vízimalom és lakatosműhely
Gyimesbűkk		Rákóczi-vár, vasútállomás épülete, határőrház

A kultúra megőrzésének letéteményesei helyi szinten a civil szervezetek, jellemzően egyesületek, melyek a kistérség kisebbségi helyzetéből adódóan leginkább a hagyományok, az anyanyelv, a kultúra megőrzését tekintik fő céljuknak⁵³.

A szakemberek elmondása alapján Hargita megyében régebben nagyobb tudású, hatékonyabb szervezetek működtek a civil szférában, mint a közszférában, s a támogatásuk is viszonylag szabadabban történt. Miután a megyei önkormányzatoknál létrehozták a civil referensi státuszt, a civil tevékenység ellenállásba ütközött, a kapcsolatháló megszakadt, s ma a kistérségeket leszámítva a civil szervezetek már nemigen működnek együtt (az ifjúsági szervezetek azonban összetartóak). E hiányt pótolva a kulturális szervezeteket ma jellemzően az önkormányzatok mellett kialakult kulturális intézmények próbálják összetartani. Ilyen például a régi Kulturális Központ Csíkѕzeredában.

⁵² A 3 kötetes, 2463 oldalas kiadvány a Hivatalos Közlöny július 17-i, 649 bis számában jelent meg. A műemlékek alfabetikus sorrendben megyénként vannak feltüntetve, szám szerint közel 29.000. A vonatkozó törvényes előírásokkal összhangban, a műemlékek két kategóriába soroltak: országos és nemzetközi jelentőségűek (5580), illetve helyi jelentőségűek (23 529).

⁵³ A romániai magyarságnak, demográfiai súlya alapján, a meglévő kb. 1000 civil szervezet helyett közel 3000 NGO-val kellene rendelkeznie – állapította meg Somai József 2000-ben egy, a romániai civil szférát elemző tanulmányában. Ugyancsak ő állapítja meg 2002-ben, hogy az akkorra több mint 1500 erdélyi civil szervezet a civil társadalom professzionalizálódásának jeleit mutatja. Forrás: *A Kárpát-medence régiói – Székelyföld*, szerk.: Horváth Gyula, MTA RKK, Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2003, 337. o.

A megyei tanács részéről, az információ átadásán és tanácsadáson kívül, éves támogatás keretében 40–60 kulturális intézményt, illetve rendezvényt, monográfia kiadását stb. tudják anyagilag támogatni⁵⁴.

A megyei tanács a Pogány-havas kistérséget is támogatta, de a korábban vett számítógéppark négy év után elavult – infrastruktúra nélkül pedig nehéz működni. A kistérségben majdnem minden településen van civil szervezet, de egy részük nem életképes. A megkérdezettek szerint ezek nagyon személyfüggő kezdeményezések voltak, vagy nem tudták az embereket megmozgatni. A működő szervezetek csak ernyőszervezeteken keresztül vagy területi egységenként (csíki rész, gyimesi rész) tartanak kapcsolatot egymással. Ennek egyik oka, hogy tagjaik (még területi egységen belül is) nagyon messze laknak egymástól.

Amennyiben mégis működnek a szervezetek, nem rendelkeznek több évre szóló stratégiával, más szervezetekkel kötött együttműködési megállapodással (megyei tanáccsal, egyéb NGO-val), és ténylegesen nincsenek bevonva a helyi önkormányzatok döntéselőkészítő munkájába (véleménynyilvánítóként, állandó vagy ad hoc bizottsági tagként, felkért szakértőként stb.).

Jellemző **gyimesi civil szervezeti együttműködési forma** a **közösségfejlesztő hétvége** a Gyilkostónál (eddig háromszor volt), ahol éves szintű feladatokat vállalnak fel, vagy a középlokiak kapcsolata a *Gyimesi Zenészek Egyesületével (Felsőlok)*.

Az egyik legfontosabb **ernyőszervezet** a *CSTIT (Csík Terület Ifjúsági Tanácsa, 1989)*, melynek tagsága igen összetett⁵⁵:

- 50 különböző ifjúsági szervezet és alapítvány (jelentős részük 1999 augusztusa után alakult);
- 66 helyi ifjú közméltóság (helyi tanácsos és egy megyei tanácsos): küldetésük, hogy a helyi döntéshozó testületekben kiemelten képviseljék az ifjúság érdekeit;
- „*Itthon, fiatalon*” nevezetű mozgalom, amely két ifjúsági tanácsot is magába foglal (Gyergyó és Udvarhelyszék). A mozgalom célja a hatékony és eredményes közéleti szereplés, amely elsősorban a vidéki ifjúság számára kíván otthonmaradási és fejlődési lehetőséget teremteni, illetve felkarolja az alulról induló ifjúsági szerveződések.

A kistérség civil szervezetei a fentiekén kívül segítséget kapnak helyi vállalkozóktól, helyi közbirtokosságtól is (a támogatás természetbeni, illetve pénzbeli, ez utóbbi 5–10 millió lej között mozog általában).

A kultúrházak egy részénél (főleg a Gyimesekben) probléma, hogy 6–7 hónapig „állnak”, mert nem lehet kifűteni őket („ha kétszer megrakom *(értsd: a hordókályhát)* olyan meleg van, félóra múlva olyan hideg!”⁵⁶), miközben az állami pénz nehezen érkezik a központi fűtési rendszer kialakítására.

3.1.4.1 Csíki települések civil szervezetei

⁵⁴ Mátéffy Mária igazgatóval (Fejlesztési és Gazdasági Programok Igazgatósága, Hargita megye) folytatott interjú alapján (az interjú teljes anyaga jelen tanulmány Mellékletében olvasható).

⁵⁵ Forrás: www.cstit.ro

⁵⁶ Ambrus Róbert közlése (Gyimesközéplok).

Csíksomlyó

A Csíksomlyó Egyesület, amely a Pogány-havas kistérség alapításában is részt vett, jelenleg technikai háttér nélkül működik, mivel székhelyépületének felújítása nem fejeződött be.

A Csíksomlyó Egyesület tevékenységéhez kapcsolódik, hogy 2000-ben megjelent az *1. számú föld- és erdőtörvény*, mely szerint többek között a vissza nem igényelt területek tulajdonjoga megszerzhető. Az Egyesület elsődleges célja – a kulturális és fejlesztési célok mellett – e közös vagyon visszaszerzése volt.

A helyzetet nehezítette, hogy az elmúlt 40 évben, tudatosan, tőle idegen funkciókkal terhelték a kegyhelyéről híres városrészt (pl. fertőző kórház telepítése). További akadályozó körülmény volt, hogy az ún. „834-es törvény” szerint állami vagy magáncégek, valamint gazdaságok, amennyiben hosszabb idejű ott tartózkodásukkal „kivívott” jogaikat a szomszédok nem cáfolták, az általuk használt ingatlant megszerzhették. E jogszabály hatékonysága miatt csak nehezen sikerült visszaszerezni azt az épületet, melyet az önkormányzat most 20 évre az Egyesületnek átadott. Az épület állagát jelenleg is javítják.

A Csíksomlyó Egyesület egyik első tevékenysége volt a somlyói (rendház mögötti) Barátok Feredője helyreállításában való részvétel, konkrétan kaláka szervezése (150 magyarországi és 50 helyi fővel) és a helyreállítás lebonyolítása.

A Barátok Feredője

További somlyói civil szervezet a Csibész Alapítvány, melyet hátrányos helyzetű gyermekek nevelése céljából Gergely István („Tiszti”) időközben áthelyezett csíksomlyói plébános hozott létre. Ugyancsak a településen működik a Romániai Magyar Mezőgazdászok Egyesületének csíksomlyói fiókszervezete, valamint a Mozgássérültek Hargita Megyei Egyesülete

Csíkszépvíz

Ismert szervezetei a Szarvasmarhatartók Szövetsége, Pityókatermesztők Szövetsége, melyek az országos szervezetek helyi képviselői. Ezeken kívül mindhárom településen működik egy-egy ifjúsági szervezet, különböző intenzitással. Az iskola mellett létrehoztak egy alapítványt, ami a kistérségben ritka kezdeményezés, valamint működik a településen egy kulturális alapítvány is (Szent László Alapítvány).

Csíkszentmihály

Civil szervezetei a SZAVISZ, a Szentmihály Százada, a Sportegyesület (Törekvés), a Szarvasmarhatartó Gazdák Egyesülete, a Csíkszentmihályi Műemlékvédelmi Egyesület, a Csíkszentmihályi Színjátszócsoporthoz, a Vacsárcsi Színjátszócsoporthoz, a Csíkvacsárcsi Ifjúsági Színjátszócsoporthoz, a Csíkvacsárcsi Gyermeknéptáncsoport, a Csíkvacsárcsi-Rákos közös Egyházi Kórus⁵⁷, valamint az egyre ismertebb lóvész román hagyományörző csoport.

A legjelentősebb tevékenységet a 2002-ben alakult SZAVISZ (Szentmihály-Ajnád-Vacsárcsi Ifjúsági Szervezet) végzi, melynek eredete, bázisa a Vacsárcsi Színjátszó Csoport. Elsődleges célja: a korábban már létrejött szerveződések számára jogi keretek biztosítása, s ezáltal pályázati lehetőségekhez juttatása. A vezetőségben a három falu képviselteti magát és van Ellenőrző Bizottságuk is.

⁵⁷ Forrás: www.ccenter.ro (Kulturális Adatbázis)

Eddigi eredményeik⁵⁸:

- Teleházak létrehozása: 2005-ben Szentmihályon, 2006-ban Vacsárcsiban, 2007-ben Ajnádon nyitottak teleházat; utóbbi kettőben 5 számítógép, 1 multifunkcionális nyomtató, fényképezőgép, kamera, Internet-elérhetőség van; felhasználók: fiatalok és idősek egyaránt, de csak télen, mert nyáron sok a munka; tevékenységük: pályázatot írnak, iskolai dolgozatokhoz segítenek anyagot gyűjteni; a vállalkozók internetezni szoktak (alkatrészt keresnek, hirdetni akarnak). Képzésre nincs elegendő igény. Fejlesztési célként van megjelölve új kultúrház építése Lóvészen.
- Falunapok szervezése mindhárom faluban;
- Ifjúsági Színjátszó Találkozó rendezése, kb. 50 önkéntessel együtt (a rendezvény országos szintű: Szilágy megyéből volt a legtávolabbi csoport, tavaly Bihar megyéből, azelőtt Bukarestből). A költségek nagy részét pályázati pénzből, kisebb részét támogatásból fedezik (helyi, megyei és magyarországi támogatások, ez utóbbi az Illyés Közalapítvány volt és a Mobilitás – a Szülőföld Alap a rendezvény kis mérete miatt nem támogatta őket).
- Ifjúsági Nap szervezése: kétnapos (mindhárom települést érinti). Az ifjúsági focistákat támogatják a bevételekből.
- Településszépítő munka: szemetesek kihelyezése, szemétszedés (iskolásokkal együtt), virágok ültetése a központi épületeknél.

A SZAVISZ-beli tevékenységet jellemzően társadalmi munkában látják el, 5 fő állandó adminisztrációs személyzettel. Az átlagéletkor 20-25 év, de van egy-két 14-16 éves tagjuk is. A maximális „ifjúsági” életkor 35 év. A tagok általában csak addig maradnak a szervezet aktív tagjai, amíg el nem mennek távolabbi iskolákba (pl. a kolozsvári egyetemre).

A SZAVISZ-nak 2002 októberétől van egy „Szevasz Szavisz” nevű havilapja a szervezet híreivel (A/5 formátum, 1.000 pld.). Kiadását (nyomdai költségeit) a Communitas Alapítvány támogatja, terjesztését gyermekek végzik. Honlapjuk: www.szavisz.ro. A szervezet 2006-os költségvetése 0,5 milliárd lej (50 ezer RON, közel 4 millió forint) volt.

Csíkpálfalva

Színjátszó csoportok működnek a községben (Csíkpálfalvi Színjátszók, Csomortáni Színjátszók), de hagyományörzéssel foglalkozó csoportok, egyéb szervezetek nem léteznek.

3.1.4.2 A gyimesi települések civil szervezetei

Gyimesfelsőlok

A település legismertebb civil szervezetei: Lépések Színekben és Formákban Művészetért Alapítvány (szakmai tanácsadó: Antal Imre képzőművész, elnök: Tímár Károly grafikusművész),

⁵⁸ Fodor Zoltánnal, a SZAVISZ elnökével folytatott interjú alapján (az interjú teljes anyaga jelen tanulmány Mellékletében olvasható).

Szent Erzsébet Alapítvány (gimnázium); Szent Ferenc Alapítvány, Alapítvány Gyimesfelsőlok Hagyományörzéséért (ez utóbbi a tanulmány készítésekor bejegyzés alatt állt), Kesice Néptáncsoport, Amatőr Színjátszócsoport, Gyimesfelsőloki Egyházi Kórus⁵⁹.

Az önkormányzattól kapott tájékoztató szerint a civilek pénzért segítenek, és önállóan nem kezdeményeznek rendezvényeket⁶⁰.

Gyimesközéplok

A település ismert szervezetei⁶¹:

- *Gyimesközéploki Ordasok Hagyományörző Néptáncegyüttes* (elnöke László Jeremiás Miklós, alelnök: Ambrus Róbert; az Együttes fő célja a gyimesi csángó tánc hagyomány ápolása, továbbadása, a Csángó Ifjak Középloki Közösségével partnerséget vállalva pedig közös rendezvények szervezése);
- *CSIKK (Csángó Ifjak Középloki Közössége Ifjúsági Szervezet)*⁶²: 2001-ben alapították, céljuk az információhoz jutás segítése (lapjuk: Gyimesközéploki Tudósító). A CSIKK 2006-ban a „Legeredményesebb Ifjúsági Szervezet” II. díját nyerte el a Hargita Megyei Tanácstól.

Tevékenységeik:

- *Teleház létrehozása* (2002-ben jegyezték be, két számítógéppel indult, azóta jól felszerelt intézmény lett, amely önkormányzati segítség nélkül működik⁶³; felszereltségéhez tartozik 15 számítógép, Internet(ADSL)-csatlakozás, fűlázógép, spirálozógép, projektor, fényképezőgép; képzései: ingyenes számítógép-kezelői tanfolyam, pályázatíró-képzés, „Házhoz megy a Mikulás”, karácsonyfa-díszítő verseny, szemégyűjtés (patakok takarítása, Fügés-tető megtisztítása));
- az egyhetes *tánc tábor társszervezése* (Tiszta Forrás Alapítvány, Csíkszereda, Szalai Zoltán, és két társa találta ki). A tánc tábor egy időben elkerült Felsőlokra, és csak nagy nehezen került onnan vissza).
- *Csángó fesztivál* a Tatros forrásánál minden második évben.

További szervezetek:

- *Gyimesi Gyerekekért* – az iskola mellett működik;
- *Gyimesközéplokért Társaság*: 1992-ben alapították, sok magyarországi tagja van, viszont a helyieknek nincs szavuk; a Társaság egyik problémája, hogy nem tud éves mérleget leadni, így nem pályázhatnak;

⁵⁹ Forrás: www.ccenter.ro (Kulturális Adatbázis)

⁶⁰ Bodor Piroska polgármester asszonnyal folytatott interjú alapján (az interjú teljes anyaga jelen tanulmány Mellékletében olvasható).

⁶¹ Mihók Péter polgármesterrel és Ambrus Róbert kultúrotthon-vezetővel folytatott interjú alapján (az interjú teljes anyaga jelen tanulmány Mellékletében olvasható).

⁶² Ami Romániában ifjúsági szervezet, az Magyarországon egyesületi forma.

⁶³ Támogatóik: Illyés Közalapítvány, Hargita Megyei Tanács, magyar polgári kormány. A közeljövőben további pályázati támogatás várható a központi fűtés kiépítésére.

- *Marhatartók Szövetsége*: a 90-es évek közepén alakult, de nem végeztek semmilyen érdekvédelmi tevékenységet két-három marhabálon (kosaras-bálon) kívül. Molnár Csaba a közelmúltban új, szakmai jellegű szervezetet alapított, szűkebb körben.

Civil támogatottságú közösségi rendezvények Gyimesközéplokon

Összességében úgy tapasztalható, hogy a kistérség civil szervezetei az összefogás, az elméleti felkészültség, a kapcsolati háló és az előre tervezhetőség alapját képező anyagi háttér hiányában még nem készültek fel a vidékpolitikai programterületek megvalósításában való részvételre.

A kistérség menedzsere, Rodics Gergely ebből a megfontolásból kezdeményezte a kistérségi civil összefogás intézményes háttérének kialakítását. Az első fórumra Gyimesbükkön került sor, 2007. november 8-án, az ottani Csángó Gyermekekért Egyesület szervezésében. Ezen 12 település ifjúsága jelent meg, és a kistérségi szintű szakmai-közéleti összefogás szükségességét hangsúlyozták. A második összejövetelt december 14-én tartották egy csikcsomortáni panzióban, ahol a partnerségre (LEADER) vonatkozó pozitív példák ismertetésére került sor.

A formálódó együttműködés, amely a kistérségi LEADER-programozáshoz kapcsolódóan indult el, alapul szolgálhat az egész térség társadalmi szerkezetének átalakításához, a fejlesztések társadalmi bázisának kialakításához.

3.2 Technológiai tényezők

3.2.1 Közúti infrastruktúra

3.2.1.1 Transzkontinentális vonatkozások

A kistérség, valamint Hargita megye és Székelyföld jövőbeni nemzetközi közlekedési kapcsolatait nagymértékben meghatározza a nyugat-kelet irányú európai közlekedési folyosók megerősödése. E folyamatot csak az Európai Unió által szorgalmazott helsinki vagy páneurópai közlekedési hálózat⁶⁴ létrehozása ellensúlyozhatja. A hálózat 10 folyosót és négy közlekedési térséget (PETRA) jelöl ki, mely térségek tengerhajózási medencék. Egyik közül a Fekete-tenger térségének fő prioritási pontja Constanța kikötője⁶⁵.

3. térkép: A páneurópai közlekedési hálózat kelet-európai elemei⁶⁶

A kistérség ezen hálózat szempontjából periférikus helyzetű. Közlekedési kapcsolódási pontot jelenthet az uniós korridorrendszerben nem szereplő észak-erdélyi autópálya, a Marosvásárhelyt Jászvásárral (Iași) összekötő új autópálya, valamint a Via Carpatia elnevezésű új

⁶⁴ Páneurópai Konferencia Helsinki, 1997

⁶⁵ Forrás: Fleischer Tamás: *Transzeurópai folyosók – A meglévő hosszabbítgatása vagy egy összeurópai hálózat kialakítása. Előadás.* Budapest 2006. 05. 16., 23. p. www.balkancenter.hu/pdf/elemzes/ppt/fleischer.ppt

⁶⁶ www.gkm.gov.hu

kezdemenyezés, mely Lengyelországot (a Balti-tenger partvidékét) kötné össze a Fekete-tengerrel.

Előbbi esetében a román közlekedési tárca olyan új európai autópálya-folyosó megrajzolását szorgalmazza, amely egy székelyföldi szakaszt is magába foglalna (Marosvásárhely és Gyergyóditró között). A nyilatkozatok szerint ez a szakasz biztosítaná a Székelyföld közvetlen beilleszkedését az uniós közlekedési infrastruktúrába.

A tárca részéről⁶⁷ a gyimesi konferencián elhangzott, hogy a 7 év alatt tervezett 1000 km-es útfelújítás 90 %-ára Erdélyben kerül sor. A Gyimesekben nem lesz autópálya, hanem a jelenlegi „12A” út felújítása szerepel majd a következő 5 évi fejlesztési tervben. A marosvásárhelyi autópálya-szakasz a Gyergyói-medencén fog áthaladni, ami a kistérséghez elérhető távolságra biztosítja a nemzetközi hálózati kapcsolódás lehetőségét.

A tervezett autópálya/gyorsforgalmi úthálózat alapvetően rácsos szerkezetű lesz, amely elősegíti a régiók egyenletes fejlődését, és önálló nemzetközi kapcsolatainak kialakítását.

A tárca jelzése szerint az eddigi elszórt, részleteiben meghirdetett autópálya-szakasz építkezések helyett, európai stratégiai tervezési szemléletet szeretnének meghonosítani a minisztériumban.

4. térkép: A tervezett autópályák nyomvonalai Romániában⁶⁸

⁶⁷ A tárca képviselője Tánzos Barna, a Szállítási Minisztérium államtitkára volt, aki Ludovic Orban miniszterrel együtt 2007. májusában Brüsszelben éppen erről a témáról tárgyalt Danuta Hübnerrel, az Európai Bizottság regionális politikáért felelős biztosával.

⁶⁸ Forrás: Roads to nowhere. SAR (Romanian Academic Society) Policy Brief No.26., August 2007, p. 21.

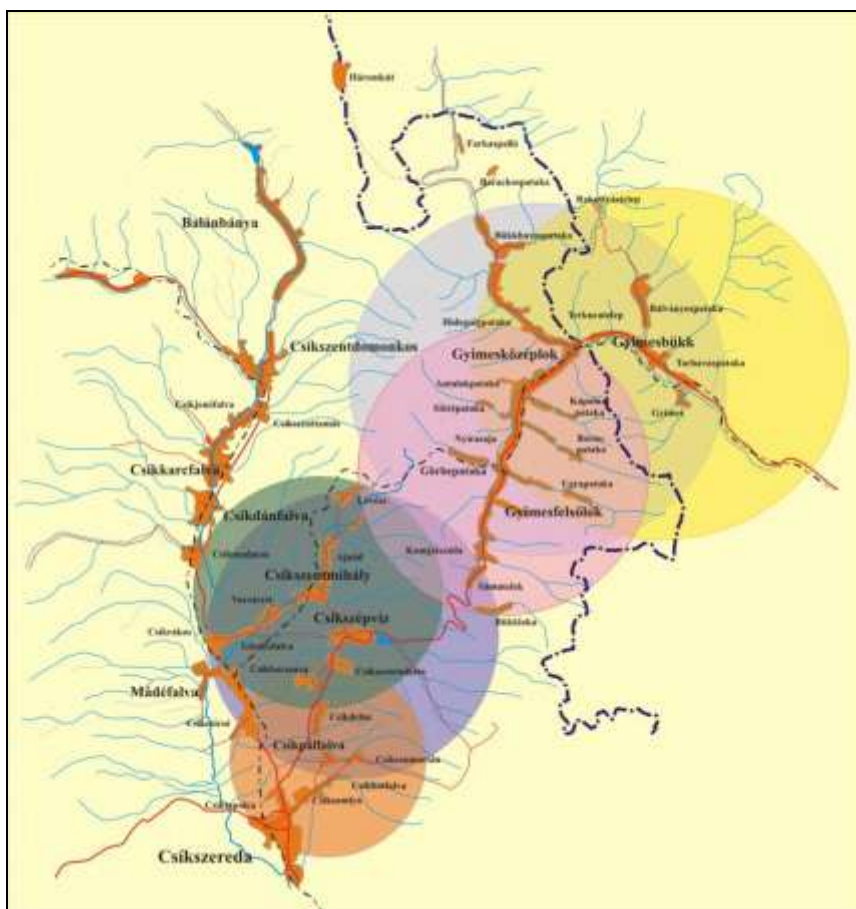
A fenti térképen jól felismerhető az észak-erdélyi autópálya, amelyről Marosvásárhelynél lehet egy újabb autópálya jóvoltából kelet felé autózni. Gyergyószentmiklóstól a 12-es jelű főúton érhető el a kistérség.

A Via Carpatia kezdeményezés már transzkontinentális jelentőségű. Az elképzelések szerint Kelet-Lengyelországból Eperjes, Kassa, Miskolc, Debrecen érintésével egy új észak-déli folyosó jönne létre, amely Észak-Erdélyen majd Moldova északi területein keresztül érné el a Fekete-tengert. Ennek az új folyosónak a délkelet-európai térség fejlődési potenciálja szempontjából meghatározó jelentősége volna.

3.2.1.2 A kistérség úthálózata

A kistérség térszerkezete a természetes határokat (folyóvölgy, zárt völgymedence) követi, hasonlóan Székelyföld természetes határaihoz. A Csíki-havasok által érintett kistérség csíki települései az Olt folyó vízgyűjtő területéhez kötődnek, míg a gyimesi rész arculatát a Tatros határozza meg.

5. térkép: A kistérség természetes gravitációs viszonyai

A jellegzetesen nagyfalvas kistérségi településszerkezet kialakulása a csíki területről indult, míg a gyimesi erdők, havasi legelők sokáig a csíki települések határaihoz tartoztak, azon belül is a közép- és felsőcsíki székelyek legeltető területei voltak („Gyimesi havasi falvakat több falu bírta:

Csík-szentmihály 1/5-t, Borzsova 1/5-t, Csík-szentmihály 1/5-t, Szépvíz pedig 26%-ét.⁶⁹⁾ A kistérség úthálózata is elsősorban a csíki települések összekötésére koncentrált, Csík-szereda vonzáskörzetének részeként. A Gyimes-völgytel fennálló állandó közúti összeköttetés Csík-szeredától a szorosig 1843-53 között épült ki, a vasút nem sokkal később, 1897-ben.

6. térkép: A kistérség elhelyezkedése Románia úthálózati rendszerében (jól látható szám)

A kistérség gerincét alkotó „12A” jelzésű út nemcsak a csíki településeket köti össze a gyimesi községekkel, hanem a Gyimesi-szoroson keresztülhaladva egyúttal fontos kapcsolatot biztosít Erdély és Moldova között⁷⁰. A gyimesi átjáró tényleges szorószerése már Bákó megyében található: Áldomás-patakától (Gyimesbükktől) a Kőkényes-patak torkolatáig (Palánka) tart.

⁶⁹ Benkő Károly, 1853., II. 62-68.

⁷⁰ További moldvai kapcsolatot biztosító főutak: Maroshévízen át: „15” jelű, Gyergyó-szentmihályon át: „12B” jelű, Kézdivásárhelyen át: „E574” jelű.

A gyimesi vasútvonal és a 12A jelű műút Gyimesbükk után is együtt halad tovább

Az útnak jelentős tranzitforgalma van. A hágóról lefelé ráadásul a kamionok jóval a megengedett sebességhatáron túli lendülettel haladnak keresztül Gyimesfelsőlokon és Gyimesközépleken, állandó balesetveszélyt jelentve.

Mindebből látható, hogy a székelyföldi gerincúthoz kapcsolódó „12A” jelzésű út a Keleti-Kárpátok egyik legjelentősebb közlekedési stratégiai pontja, ezért az a kistérség számára alapvető fejlesztési jelentőséggel bír⁷¹. A fejlesztések alapfeltétele azonban a jó minőségű közúthálózat megteremtése és fenntartása, mely elvárás még országos szinten is kívánnivalót hagy maga után. Ez nemcsak az úthálózatra igaz: a román nemzetgazdaság múlt rendszerből örökölt infrastruktúrája általában igen hiányos, és a megfelelő karbantartás, fejlesztés elmaradása miatt folyamatosan romló állapotú.

9. táblázat: A közúthálózat hossza és állapota Romániában (2005)

Fig. 2. Length and Condition of the National Road Network (2005)

Condition	Motorways		E-Roads		Main National Roads		Secondary National Roads		Total	
	km	%	km	%	km	%	Km	%	km	%
Very Good	228	100	1,811	31	1,274	28	1,245	24	4,558	29
Good	0	0	1,108	19	741	16	695	13	2,543	16
Fair	0	0	1,863	32	1,087	24	844	16	3,794	24
Poor	0	0	1,086	19	1,436	32	2,393	46	4,915	31
Total	228	100	5,868	100	4,538	100	5,176	100	15,810	100

Source: CNADNR – CESTRIN inventory count 2005, from World Bank's Romania Public Expenditure and Institutional Review

⁷¹ Meg kell azonban jegyezni, hogy a térségi kapcsolatrendszerekhez ma már nem elég a jó elérhetőség, helyette többfunkciós hálózat kialakítása szükséges. Ez magába foglalja a gazdaság, társadalom, környezet, mikrohálózatok, infokommunikációs technológia pilléreit. Forrás: Fleischer Tamás: *Kistérségi fejlődés, közlekedés, fenntarthatóság*. www.omikk.bme.hu:8080/cikkadat/bitstream/123456789/386/1/KTSZ20047bol1.pdf

Látható, hogy az 1. rendű (main), megyei fenntartású nemzeti utak 32%-a még az elégséges feltételnek sem felel meg⁷², miközben a megyei vonalas infrastruktúrák városokat, gazdasági és közigazgatási központokat kellene, hogy hatékonyan összekössenek⁷³. A „12A” jelzésű Csíkszereda-Comanești útvonal „nemzeti út”-nak minősül, és aszfaltbetonos állapota igen csak változó minőségű: Csíkszeredától Gyimesfelsőlokig jónak mondható, míg a Gyimes-völgyében éppen hogy csak megüti az elégséges szintet.

A 12A jelű műút állapota a felső delnei elágazónál még jónak mondható, a Gyimes völgyébe érve azonban romlik a minősége

10. táblázat: A kistérség úthálózata

ÚT BESOROLÁSA	ÚT JELZÉSE	JELLEMZÉS
Főút	12	A csíki településeket Gyergyószentmiklós (Gheorgheni) és Sepsiszentgyörgy (Sfintu Gheorghe) irányából teszi elérhetővé
	12A	A kistérség közúti közlekedési ütőere, mely Csíkszeredát köti össze Onyesttel, Bákóval. Az út kistérségi szakasza 50 km hosszú.
	13A	A csíki településeket Székelyudvarhely irányából teszi elérhetővé
Alsóbb rendű közút	127A	Almásmezőnél (Bicaz-Chei) lekanyarodva - Gyergyódomokoson (Dămuc), Hosszúrezen (Huisurez), Farkaspallón (Puntea Lupului) és Bükkhavas-patakán (Poiana Fagului) keresztül lehet Gyimesközéplektra (Lunca de Jos) eljutni.
	124	A közút Csíkrákosnál ágazik le a 12-es főútról és Csíkszépvíznél csatlakozik a 12A jelű főúthoz.
Földút		Átkelés a Gyilkos-tótól (Lacu Rosu) Háromkúton át (Trei Fântâni) Középlektra (Lunca de Jos). Jellemzően makadámos, sziklás út, mely jó időben személygépkocsival is járható, de rossz időben még terepjáróval is tanácsos megfontolni rajta az átkelést.

⁷² Míg ez az arány a 2. rendű (secondary), községi fenntartású nemzeti utaknál 46 %!

⁷³ Részben az utak állapota is felelős azért, hogy Romániában minden harmadik közlekedési baleset halálos kimenetelű (1/3)–vezetve ezzel az európai rangsort. Magyarország esetében ez az arány 1/19, az Egyesült Királyság esetében 1/93! Forrás: CNADNR

Az utak rossz állapotának oka részben a román és uniós terhelhetőségi standardok eltérésében (10 t/tengely, illetve 11,5 t/tengely), a nagyobb városok körül és városokon belüli torlódások kialakulásában s ebből fakadó „menekülőutak” keresésében, az elégtelen kapacitásban⁷⁴, másrészt az országos fejlesztések szelektivitásában keresendő, mely okok következményeit a lassan meginduló beruházások is csak fokozatosan tudják felszámolni.

Az úthálózat egyik legszebb, de legnehezebben (embert és járművet próbálóan) járható szakasza a Gyilkos-tótól induló földút, melyen a helyiek tapasztalata szerint, a Hidegségen lévő szállások miatt egyre nagyobb forgalom figyelhető meg⁷⁵.

Középlök községet ez a probléma egyre inkább érinti, ezért tenni akarnak ellene, mert nem szeretnék, ha a forgalom átterelődne a Hidegségre!

Az útvonal érdekessége egyébként, hogy több megyét is érint (Hargita és Neamț megyén halad keresztül, illetve Bákó megye közvetlen közelében található).

Az útvonal főbb pontjai képekben:

Gyilkos-tó (Nagy-Cohárd szikla melletti letéréssel)-Alsókisbékás (Bicâjelu de Jos)-Békás áttörés

Háromkút (Trei Fântâni)-Hosszúrez (Huisurez)-Farkaspalló (Puntea Lupului)

Bükkhavas-pataka (Poiana Fagului)-Barackospataki (Barațcos) elágazó-Hidegség-pataka (Valea Rece).

⁷⁴ Forrás: Roads to nowhere. SAR (Romanian Academic Society) Policy Brief No.26., August 2007, p. 3.

⁷⁵ Ld. a gyimesközéplöki tanács képviselőivel folytatott interjút.

3.2.2 Vasúti infrastruktúra

Romániában a vasúti személyszállítással a CFR foglalkozik (22.000 alkalmazottal, naponta 1.700 szerelvényt üzemeltetve, napi 3.300 utas/km forgalommal⁷⁶). 1990 és 2005 között mind a nemzetközi, mind a belföldi utasforgalom csökkent, főleg az ország gazdasági helyzetének romlása miatt.

A napi személyszállítást az alábbi vonattípusok bonyolítják le:

- a nagyvárosok között közlekedő Intercity;
- csak nagyobb városokban megálló Rapid (gyors);
- kisebb városokban is megálló Accelerat (gyorsított);
- minden településen megálló Personal (személyvonat).

továbbá:

- EuroCity (minőségi nemzetközi vonat),
- EuroNight (minőségi nemzetközi éjszakai vonat),
- Special (különszerelvények)⁷⁷.

*Menetrend szerinti vonat a középloki viadukon,
mellette az eredeti viadukt maradványaival*

⁷⁶ Forrás: Wikipédia

⁷⁷ Forrás: Wikipédia

A kistérségi vasút történeti előzményei

Szábel Menyhárt kolozsvári kereskedő és társai már 1844-ben kiépítésre javasolták a Gyimes–Csíkszereda vasútvonalat, gondolva annak gazdasági-társadalmi vonatkozásaira: “a portékákat onnan (Gyimesből) pedig Csíkszeredán, Udvarhelyen, M. Vásárhelyen keresztül Kolozsvárig olcsóért szállíthatják a székelyek, kik nagyobbára lovas gazdák, de akiknek e részben csekély kereset módok lévén a fuvarozás szép segedelmet nyújtana. Még azon esetben is, ha Erdélybe vasutak fognak felállíttatni,... ezen vonalon felette könnyen lehetne a vasutat keresztül vinni, mi üdvösebb is lenne. Ezen vonal tehát nemcsak minél előbb felállítható, hanem örökös és minden időben használható leend.”⁷⁸

Az 1867-1873 között megépült vonalak között volt az Erdély vasúti közlekedését mai napig meghatározó két vonal: az “Első Erdélyi Vasút” (Arad–Gyulafehérvár és ennek folytatásai), valamint a “Magyar Keleti Vasút” (Nagyvárad–Kolozsvár–Brassó). 1881–1900 között, az 1875. évi XLIV. törvény alapján, több mint ötven, jellemzően “helyiérdekű”⁷⁹ vonal épült ki, köztük 1897. októberében – két év alatt – a Csíkszereda-Gyimesvölgye vasútvonal (építésében a tömeges székely kivándorlások miatt más országból érkező mérnökök és munkások is részt vettek).

A vasútvonal megépítése nemcsak építészeti stílust és kultúrát hozott a Gyimesbe (ld. a gyimesbükki állomás épülete, valamint jelentősebb műtárgyai: a 226 méter hosszú és 64 méter magas Karakó-patak völgyhídja, a 112 m hosszú Ladók-viadukt⁸⁰, az 1223 méter hosszú, teljesen kifalazott lóvész alagút⁸¹), hanem a gazdasági vérkeringésbe is bekapcsolta a térséget.

A Karakó-völgyhíd és az egy évig épült lóvész alagút bejárata⁸²

⁷⁸ Pál Judit: *A székelyföldi vasutak kezdetei és jelentőségük* (kivonat).

⁷⁹ A “helyiérdekű” vasutak magyarországi meghonosítója Hollán Ernő volt. Az emigrációban megismert skót és francia modell (“light railway”) hatására alkotta meg a fogalmat. E vasút feladata volt az egyes vidékek áruforgalmát bekapcsolni a fővonalak áramkörébe, növelve a gazdasági hatékonyságot és csökkentve a költségeket, hiszen ezek gyengébb felépítménnyel és kisebb, a helyi igényekhez szabott teljesítőképességgel rendelkeztek. Forrás: Pál Judit: *A székelyföldi vasutak kezdetei és jelentőségük* (kivonat)

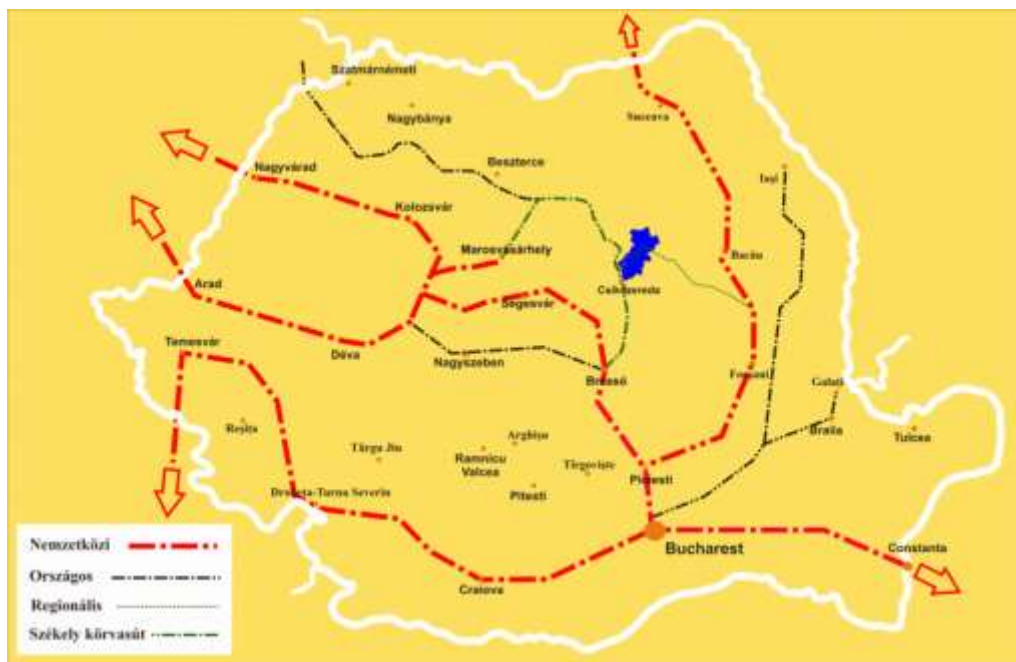
⁸⁰ A régi Ladók-viadukt kötőmelékéből Lóvészen új állomásépületet emeltek. Forrás: Kubinszky Mihály: *A csikgyimesi vasútvonal* (Bilibók Ágoston: *A Csíkszereda–Gyimesbükki vasútvonal története* c. könyv nyomán)

⁸¹ Az adatok forrása: Bilibók Ágoston: *A Csíkszereda–Gyimesbükki vasútvonal története*. Kiadta a Pogány-havas kistérségi Társulás, Csíkszereda 2005.

⁸² Forrás: www.erdely.ma

Nem sokkal később (1897-től 1907-ig) kiépült a “székely körvasút” a Brassó-Sepsiszentgyörgy-Csíkszereda-Gyergyószentmiklós-Marosvásárhely vonalon s így Erdély (Székelyföld) is az ország gazdasági életének részévé vált (s bár körvasút jellege miatt az e vonalon fuvarozott áruk hosszabb ideig utaztak, a trianoni békeszerződésig Magyarországgal is kapcsolatban álló vonal létrehozását többen is kiszámíthatatlan horderejű nemzetgazdasági és kulturális jelentőségűnek tartották⁸³).

7. térkép: A kistérség elhelyezkedése Románia vasúthálózati rendszerében

A gyimesi vasút ma a Csíkszereda-Mádéfalva-Csíkszentmihály-Ajnád-Lóvész-Gyimesfelsőlok-Gyimesközéplek-Gyimesbükk pályán érinti a vizsgált kistérséget, majd a Gyimesi-szoroson át Palánkán és Kománfalván (Comănesti) keresztül csatlakozik Gheorghe-Gheorghiu-Dej-nél a Kárpátokon túli vasútvonal-hálózatba. Nagy szerepe van a Moldvával folytatott kereskedelemben (Moldvából szőlő, kukorica, üzemanyag, míg Székelyföldről burgonya, dolomit⁸⁴, faáru indul).

A gyimesi vasútvonal első gyimesi településre (Felsőlok) beérkező és annak utolsó települését (Bükk) elhagyó vonalrészlete

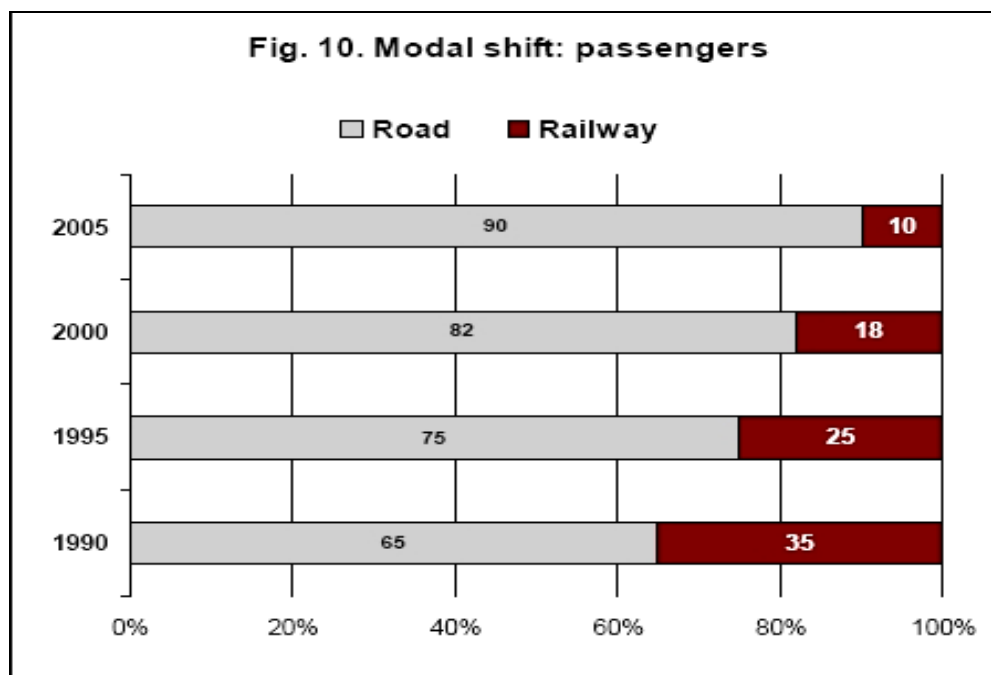
⁸³ Ld. Szádeczky Kardoss Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Budapest, 1927.

⁸⁴ Például a Csíkdelnéről származó dolomit.

Elgondolkodtató, hogy az Európai Unió határozott erőfeszítései és komoly pénzügyi támogatása ellenére is a közúti személy- és teherszállítás bővül dinamikusan a vasúti szállítással szemben. Ennek legfőbb oka a fajlagos költségek alacsonyabb volta (a vasúti szállítás kilométerenként még mindig többszörösébe kerül a közúti fuvarozáshoz képest).

Arra lehet tehát számítani, hogy a kistérségben továbbra is a közúti fuvarozás fogja biztosítani a szállítás nagyobb hányadát, a vasúti a kisebbet, jóllehet a kistérségi vasútvonal gazdaságföldrajzi szempontból stratégiai jelentőségűnek mondható: Székelyföld és Moldva között ez az egyetlen közvetlen vasúti összeköttetés, míg régiós szinten a Brassó-Nagyszeben-Tövis vasúti közlekedési csomópont jelent összeköttetést Közép- és Nyugat-Európával⁸⁵.

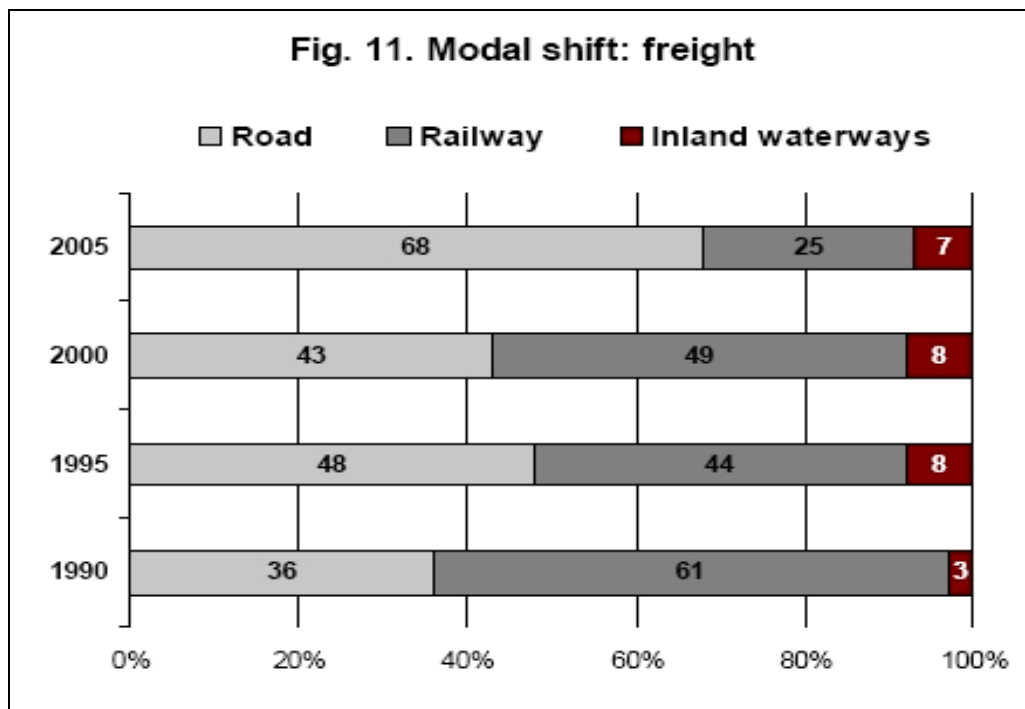
15. ábra: Az utaslétszám változása a közúti (road) és vasúti (railway) szállításban Romániában (1990-2005 között)⁸⁶

⁸⁵ Forrás: Réti Tamás (szerk.): *Közeledő régiók a Kárpát-medencében - Dél-Szlovákia, Erdély és a Vajdaság gazdasági átalakulása*. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Kézirat lezárva: 2003. őszén

⁸⁶ Roads to nowhere. SAR (Romanian Academic Society) Policy Brief No.26., August 2007, p. 14.

16. ábra: Teherszállítási arányok változása a közúti, vasúti és országon belüli vízi utakon történő szállításban Romániában (1990-2005 között)⁸⁷

3.2.3 Légi közlekedés

Ebben a közlekedési ágazatban egyelőre csak lehetőségek rejlenek, mivel a légi közlekedés infrastruktúrája Romániában meglehetősen kezdetleges.

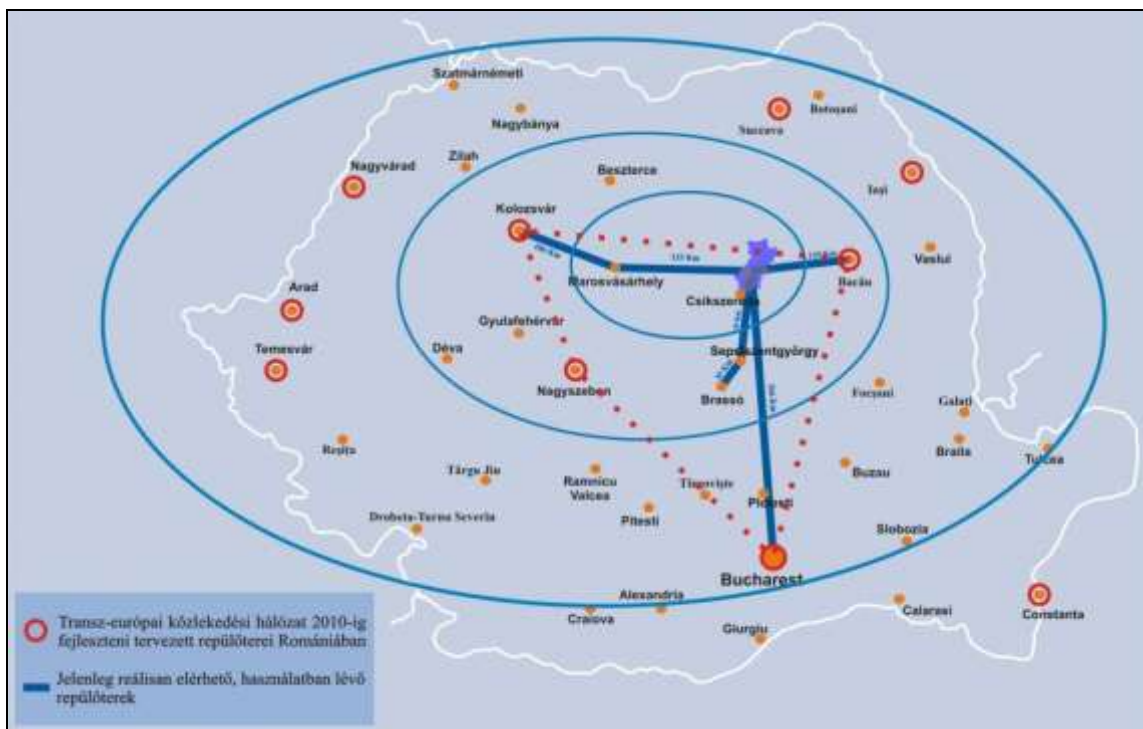
A legnagyobb *nemzetközi repülőterek* Bukarest, Arad és Kolozsvár mellett találhatóak, közülük Bukarest mellett egyszerre kettő is: a Henri Coandă és Băneasa Aurel Vlaicu elnevezésűek, melyek forgalma igen szemléletes: a magasabb színvonalú szolgáltatásokat biztosító Henri Coandă repterén 2006-ban 3,5 millió utast, míg a szerényebb Băneasa Aurel Vlaicu reptéren 700 ezer utast fogadtak⁸⁸ (összehasonlításként a Ferihegy Airport 2006. évi forgalma 8,3 millió utas volt⁸⁹).

⁸⁷ Roads to nowhere. SAR (Romanian Academic Society) Policy Brief No.26., August 2007, p. 14.

⁸⁸ Forrás: www.belpol.transindex.ro/?hir=15645

⁸⁹ Forrás: Budapest Airport, 2007.01.11. Sajtóközlemény

8. térkép: A kistérség országos szintű repülőtéri kapcsolatrendszere⁹⁰

A több mint 20 román *vidéki légitikötőt* mindössze 280 ezer ember használta 2006-ban. Székelyföldi kitekintésben a kistérségnek (és Hargita megyének) jelenleg a vásárhelyi repülőtér a lehetséges kapcsolódási pont. Több csíki üzletember azonban már jelezte, hogy üzleti partnereik számára nem előnyös a közel 200 km-es, télen nehezen járható vidékkel tűzdelt út megtétele, miközben a tervezett brassó-vidombáki repülőtér közel 100 km-es, könnyű és egyenes útszakasza az 1-2 év alatt befejeződő brassói körgyűrűvel időben is sokkal hamarabb elérhetővé válik. Tovább rontja a vásárhelyi reptér stratégiai helyzetét, hogy a budapesti Malév anyacég, illetve a romániai Malév képviselő vezetője Csíkszeredában legutóbb úgy nyilatkozott, hogy „a marosvásárhelyi járatot azért indítják, mert a politikum erre igényt tart, különben gazdasági szempontból ez a járat veszteségesként várható. A vásárhelyi repülőtérnek nincs akkora várható használati igénye, hogy nemzetközi járatokat fenn tudjon tartani!”⁹¹ Ezt látszik igazolni, hogy a 2020-ig tartó romániai repülőtéri fejlesztések során eldőlt a verseny: Nagyszeben és Marosvásárhely közül Nagyszeben repülőtere kerül fejlesztésre⁹².

Romániában a vidéki repülőtereken jelentős beruházásokat hajtanak végre a robbanásszerű forgalomnövekedés miatt, sőt a román repülőtér-hálózat fejlesztései között már szerepel Galați és Brăila városok között, és a már említett Brassó melletti Vidombákon (Brassó-Ghimbav), 200 hektáros területen egy-egy légitikötő megépítése. Ez utóbbi, 78,5 millió eurós fejlesztés Hargita

⁹⁰ Forrás: www.romania.linkcenter.hu

⁹¹ Borboly Csaba Hargita Megye Tanácsa alelnökének honlapján megjelent cikk nyomán („Mi fér bele az autonómiába?”). Forrás: www.borbolycsaba.ro

⁹² Forrás: A repülőtértől a népszavazásig. Népújság, 2004.09. 22., valamint http://ec.europa.eu/ten/transport/maps/doc/schema/airports/2007_accession_airports_romania_en.pdf

és Kovászna megyét is érinti⁹³. A helyi és megyei önkormányzatok hozzájárulása (bekötőút megépítése, magasfeszültség elköltöztetése, közművesítés, 40 éves egyezség, térségi korlátozások bevezetése) 40 millió euró értékű. A tervek szerint a repülőtér Bukarest után Románia második legnagyobb nemzetközi (közepes méretű repülőgépek fogadására alkalmas) leszállóhelye lesz és elsősorban az Olt-medence mentén szolgálja ki majd az igényeket. A tanulmányok szerint a működés második évében már több mint 8 millió eurós évi nyeresége keletkezik, mely nyereség 2016-ig megkétszereződhet⁹⁴.

A Brassó-Ghimbav repülőtér látványterve⁹⁵

A vizsgált kistérségben kisgépek indítására, fogadására alkalmas, megfelelően előkészített repülőtér jelenleg nincs, de befektetők vonzásával Csíkszereda mellett megvalósítható lenne. Az interjúk során megismert vállalkozói kezdeményezés egyelőre csak a sportrepüléshez kötődik és hobbi szintű⁹⁶.

3.2.4 Lakossági infrastruktúra

Hargita megyében a lakossági infrastrukturális hálózatok közül a lakások száma 2000-ben az országos átlagnál jobb képet mutat (123.636 db), azon belül viszont nagyon kevés az állami lakások száma (Maros megyéhez (15.294 db) képest annak kb. ötöde, 3.890 db), ennek ellenére az 1000 lakosra jutó lakások száma nagyjából azonos.

Ugyancsak a 2000. évi adatok szerint a Hargita megyében található kevés számú település (294, míg Maros megyében 583) ellenére magas az ivóvízzel ellátott települések száma (28,9%,

⁹³ A repülőtér megépítésére és üzemeltetésére létrehozott „Brassó-Vidombák Nemzetközi Repülőtér” Részvénytársaság 64 százalékos tulajdonosa a kanadai Intelcan Technosystem Vállalat, 20 százalékot Brassó megye birtokol, 10 százalék Brassó városé, valamint Kovászna és Hargita megye is részesedik 5-5 százalékkal. Forrás: www.ingatlanmagazin.com

⁹⁴ Forrás: www.figyelo.ro

⁹⁵ Forrás: www.gobeportal.com

⁹⁶ Antal András vállalkozó Gyimesközéplekon, valamint Csíkszereda és Csíkcsicsó között épített – elsősorban sárkányrepülés céljaira hasznosítható – fel-, illetve leszállópályát.

Székelyföld: 17,9%, Románia: 18,9%), ez azonban nem a kistérségre vonatkozó adat, hiszen településeinek többségében csak a 2000-es évek elejétől kezdték bevezetni a vizet. A csatornázottsági mutató a román átlag felett van (5,4%, Románia: 4,2%) a gázzal való ellátottság mértéke úgyszintén (7,5%, Románia: 6,4%).

A falvakban (a hegyoldalakban található kalibás vidékeket leszámítva) minden háztartásban van áram. Vívezeték azonban a gyimesi településeken csak a házak 50 %-ában található, de ezek sem a központi hálózat részei: magánerős beruházásában létesültek, helyi vízkivételi helyekhez kapcsolódva.

A csatornázási program a csíki településeken folyamatban van, a Gyimesekben még teljesen hiányzik. Itt az önálló fürdőszoba és a vízöblítéses vécé ritkaságnak számít. Kiépítésük elsősorban a turistaszállásokon igényelt.⁹⁷

Egy panzió, egy turisztikai célra átalakított ház és egy magánház vizes helyisége

A gázvezeték kiépítése Hargita megyében szintén megkezdődött, a gyimesi településeket még nem érte el a gerincvezeték. A kistérségben a faállományra tekintettel a hagyományos fa alapú fűtés az általános, a megújuló energiaforrások használata ismeretlen.

3.2.5 Ökológiai tényezők, környezet- és természetvédelem

A természeti értékekben igen gazdag kistérségben kiemelten fontos feladatot jelent az ökológiához⁹⁸ kapcsolódó környezet- és természetvédelem szerepének meghatározása. A környezetvédelemhez kapcsolódóan a kistérségnek a saját maga által okozott károsodások helyreállításának, megelőzésének, valamint a károk mérséklésének és elhárításának lehetőségeit

⁹⁷ Vö. Inno Rural Csoport – ACT Consultants: *EU partnerségi program. Gyimesi fejlesztési terv.* é. n. 60. p.

⁹⁸ Az ökológia az élőlénypopulációk és élőlény-együttesek tér-időbeli eloszlásával és az azt előidéző okokkal foglalkozó tudomány. Fontos jelezni, hogy ökológia nem azonosítható a környezet- vagy természetvédelemmel, mert a környezet- és természetvédelem csupán felhasználja az ökológiai vizsgálódások egyes eredményeit.

kell vizsgálni. Természetvédelmi szempontból továbbá azokat a helyi szintű tevékenységeket kell meghatározni és (a környezetvédelmi szempontokkal együtt) az egyes települések fejlesztési elképzeléseibe beépíteni, melyek a települések vonzáskörzetében található élőlények, természetes életközösségek, élőhelyek, természetes és természetközeli területek, valamint a természeti táj megőrzését biztosítani tudják⁹⁹.

Fenti szempontok megtalálhatók a Románia EU-Integrációért Felelős Minisztériuma által készített, 2007-2013 közötti időszakot felölelő Regionális Operatív Programban¹⁰⁰ is, ahol a környezetvédelem az egyéb prioritások megvalósulására ható horizontális prioritásként jelenik meg. Az ez alapján megfogalmazott cél (a környezetet érő negatív hatások minimalizálása) a levegő, a víz, a biodiverzitás és a termőföld környezetvédelmi jellegű vizsgálata során is megjelenik.

Romániában a levegőt leginkább az energiaszektor (például a hőerőművek), az elöregedett autópark, a rossz minőségű üzemanyag (Kelet-Európában itt a legnagyobb a benzin ólomtartalma) és az ipari üzemek károsítják. A vízszennyezésben az ország ugyancsak élen jár, köszönhetően a tisztítatlanul folyókba ömlő szennyvíznek (vegyipar, állattenyésztés). A termőföld, mint az egyik legfontosabb erőforrás szintén szenved a hulladékgazdálkodás elégtelenségéből fakadó kommunális és ipari hulladékok illegális elhelyezését. Utóbbiak eredményeképpen egyes ipari körzetekben egyre nagyobb a termőföldekben mért nehézfém-koncentráció.

Hargita megyében, köszönhetően a leginkább szennyező iparágak hiányának, a levegő minősége jó, de előfordul határérték feletti szálló és ülepedő por, ammónia, kén-dioxid és szén-dioxid (Csíkszeredában 1996 és 2000 között nőtt az ülepedőpor-szennyezettség¹⁰¹).

A megye vizeinek minősége 2000-ben közel 80%-ban I. vízminőségű volt, ilyen besorolást kapott a Szépvízi-tározó is (a Fe-koncentráció ellenére), de például Csíkszereda alatt az Olt már III. vízminőségű kategóriás – a háztartási eredetű szennyeződések miatt.

A talajszennyezés terén székelyföldi viszonylatban Hargita megyében a legkisebb mennyiségű a vegyszer felhasználása és legkisebb a műtrágyázott földek nagysága (számokban kifejezve: vegyszerhasználat Hargita megyében 1,4 g/ha, Székelyföldön: 1,9 kg/ha, műtrágyázott földterületek Hargita megyében 34.286 ha, Székelyföldön: 60.072 ha)¹⁰².

Az előzőekben már jelzett alacsony színvonalú hulladékgazdálkodás is közrejátszik abban, hogy a hulladék kezelése az egyik legsúlyosabb probléma az országban, így Hargita megyében is, ahol például az évi közel 300 ezer tonna keletkező fűrészport sokáig értéktelen hulladékként kezelték, és hegyekben állt a patakok mentén, illetve felhagyott mezőgazdasági területeken. A Pogány-

⁹⁹ Fentiekből is látszik, hogy a természetvédelem nem azonos a környezetvédelem fogalmával, bár a két tevékenység között jelentős átfedés van. A természetvédelmi tevékenység elsősorban a természeti területekre és vadon élő fajokra fókuszál, míg a környezetvédelmi tevékenység középpontjában az emberi társadalom érdekei állnak.

¹⁰⁰ Government of Romania Ministry of European Integration Regional Operational Programme Managing Authority, Regional Operational Programme 2007-2013, Official Draft, p. 60

¹⁰¹ Ennek oka, hogy a Csíki-medence mikroklímája, az atmoszféra túlzott nyugalmi állapota miatt a szennyezett levegő sokáig a medencében marad. Ezen és következő környezeti adatok forrása: *A Kárpát-medence régiói – Székelyföld*. 159. p.

¹⁰² Uo.165. p.

havas kistérségben készített interjúk során azonban kiderült, hogy a fűrészpor mára keresett terméké vált a piacon¹⁰³.

Fűrészpor és egyéb fahulladék a patakszélen hulladékként, illetve fűrészpor vagonokba rakodva exportra készen

A hulladékok kezelése terén a 2000. évi adatok szerint Hargita megyében a begyűjtött hulladékok közül a fém 85%-át, a papír 80%-át, a műanyag 45%-át, egyéb hulladéknak pedig az 50%-át újrahasznosították¹⁰⁴.

Jelenleg Csíkszereda és környékének hulladéka a csíktaplocai hulladéklerakóba kerül, igen közel a megyeszékhelyhez. Annak ellenére, hogy a lerakóhely már keletkezése pillanatában korszerűtlen volt (a taplocai közösség kútjaiban folyamatosan kimutathatók a nehézfémek és más toxikus anyagok) az uniós csatlakozással vállalt kötelezettség szerinti regionális hulladéklerakóhely jelenlegi egyetlen megoldási javaslata (a környékbeli települések elzárkózása miatt) még most is a taplocai. A kérdésnek 2012-ig rendeződnie kell¹⁰⁵.

A hulladékkezelés s vele együtt az új tárgyak, illetve tárgyak korlátozás nélküli felhasználásának megjelenése a kistérség zártabb részén, a Gyimesekben nehezen illeszthető össze a korábbi tradicionális életvitellel¹⁰⁶. A szerves hulladék trágyaként vagy hamuként történő visszaforgatása (a hagyományos gazdálkodás részeként) ma is folyamatos (pl. égetés), míg a szervesetlen vagy hosszú idő alatt lebomló hulladékot eltávolítják. Ugyanakkor a rendszerváltás óta megjelent, szintetikus vagy nehezen elbomló hulladékokkal a helyiek ugyanúgy bánnak, mint a hagyományos hulladékkal: elégetik¹⁰⁷, patakba dobják. A veszélyes hulladék (festékes vödörök, gyógyszermaradványok) fogalmát, tartalmát nem ismerik, az elhullott állatot azonban veszélyesnek tartják.

¹⁰³ Antal András vállalkozó (Gyimesközéplek) elmondása szerint a fűrészpor eddig nála is hegyekben állt, de most már van felvevőpiaca, illetve a saját hőközpontját is ellátja vele. A vállalkozóval folytatott interjú teljes anyaga jelen tanulmány Mellékletében olvasható.

¹⁰⁴ Uniós kötelezettség szerint 2007-ben egy főre 3 kg hasznosítható hulladéknak kellett képződnie, míg 2008-ban 4 kg az előírás.

¹⁰⁵ Forrás: Csíkszereda, XIV. évfolyam, 6. szám, 2007

¹⁰⁶ Murányi Veronika (ELTE, Budapest) *A hulladékkezelés hagyományos és jelenkori gyakorlata Gyimesben* című előadása alapján. Az előadás hanganyagáról készült írásbeli anyag jelen tanulmány Mellékletében olvasható.

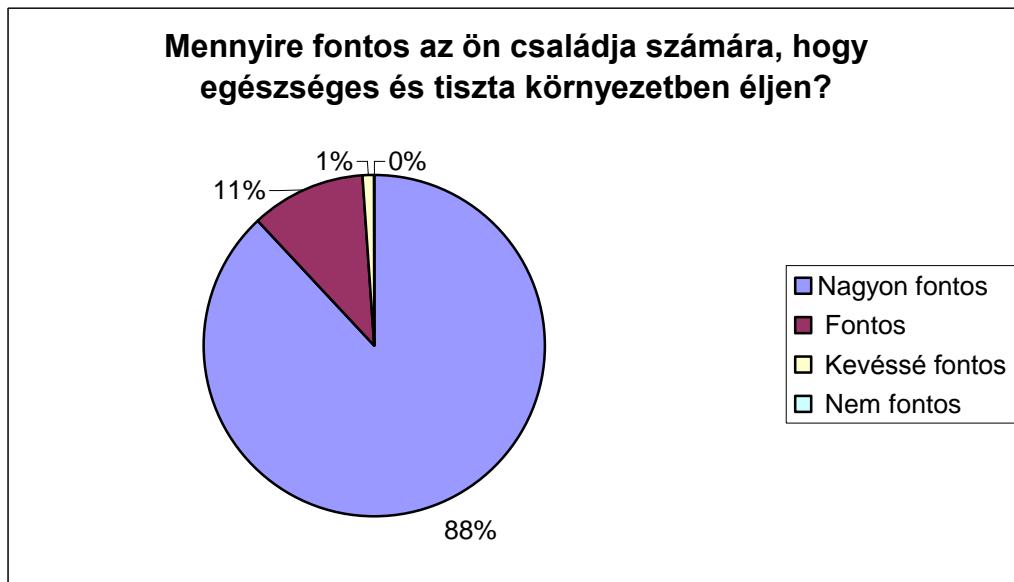
¹⁰⁷ Hagyományos szemlélet: a hamu trágyázza a földet.

Új és régi hulladékok kezelési módja Gyimesben

Fentiek ellenére a gyimesi lakosság igényli a tiszta környezetet, jóllehet az utóbbi években riasztóvá vált a szemetes területek, patakmedrek mértéke.

17. ábra: A gyimesi lakosság véleménye a környezet tisztaságának fontosságáról¹⁰⁸

A hulladékkezelés kérdésének legnagyobb problémája, hogy Gyimesben nehéz megfelelő kialakítású lerakóhelyet találni (ne legyen vízjárta és érvényesüljenek a körbekeríthetőségi,

¹⁰⁸ Inno Rural Csoport – ACT Consultants: i.m. 78. p.

lezárhatósági szempontok), de még a feltételek megléte sem garancia, hogy a lerakóhely a tájjal összhangba kerül.

Hulladéktároló Barackospatakán (Gyimesközéplok)

Tanulságosan alakult Gyimes környezetének helyzete is. Jelenleg több a gyepek, kevesebb az erdő, és még kevesebb a szántó. Az intenzív emberi beavatkozás miatt „nagyon nem természetes táj, de természetesebb, mint más tájak”¹⁰⁹. Korábbi természetes állapota 99%-a fenyő és bükk volt, illetve 1% gyepek. Azóta ez az arány lényegesen megfordult! Rengeteg erdőt kiirtottak, a talaj szőrcsésedik (karsztosodik), s ez rontja a gyepeket, nő az erózió. A talajvízszint csökkent, így a vizek lejjebb folynak a völgyekben. S bár minimális a parlagfű¹¹⁰ és nincs szúnyog, de van növekvő szemét és szennyvíz.

A gyimesi kultúrtáj mai tevékenységek is fenyegetik. Ilyenek: az erdők magánkézbe adása, a gépesítés miatti útszélesítés pusztítása, a kalibázás hagyományának feladása, a legelők gondozásának hiánya, a védelmi elemek feltöltéssel történő eltüntetése, a hagyományostól eltérő (modern) építési stílusok térnyerése.

E rombolások megelőzése érdekében a helyi lakosság figyelmét fel kellene hívni a történelmi kultúrtáj értékeinek fontosságára, illetve be kell őket vonni megőrzésük és fenntartásuk folyamatába; meg kell őrizni a kultúrtáj biodiverzitását, a honos állatfajták tenyésztését, a magasabban fekvő szántók hasznosítását, s az említett tájjelek tanösvénybe fűzésével,

¹⁰⁹ Molnár Zsolt (MTA) *A Gyimesek mai növényzete – gondolatok a fenntarthatóságról* című előadása alapján. A „Gyimes a XXI. Században” című konferencián elhangzott előadás írásbeli anyag jelen tanulmány Mellékletében olvasható.

¹¹⁰ A vasútállomásokon már van! (Murányi Veronika)

bemutatásával elő kell segíteni a lakosság helyben maradását és kiegészítő jövedelemtermelést¹¹¹.

E tevékenységek révén a történeti kultúrtáj eredeti funkciókat hordozó elemek (perzisztens elemek¹¹²) és korábbi funkcióikat veszített elemek (reliktum elemek) együttesen fogják megőrizni a Gyimes hagyományos jellegét.

Egyéb környezeti ártalmak

A zajszennyezés formái közül két típus jelenik meg a kistérség településein: a „12A” jelű műút forgalmából származó zajterhelés és az ideiglenes, közterületi rendezvényekhez kapcsolódó, magasabb zajszint. E szennyezési formák közül különösen a közlekedési zajterhelés kezelése kulcskérdés, hiszen a magasabb zajszintnek kitett népesség 90 százaléka jellemzően a közúti közlekedésnek "köszönheti" kedvezőtlen körülményeit. Különösen érzékeny téma ez akkor, ha a zajterhelés nemcsak nappal, hanem az éjszakai időszakban is kezd elviselhetetlenné válni. Ezen a helyzeten még az sem enyhít, hogy a teherszállító járművek döntő többsége ma már lényegesen korszerűbb és kevésbé zajos, mint a rendszerváltás előtti időszakban.

¹¹¹ Ilyés Zoltán: *Az ökomuzeális hasznosítás Gyimes hagyományos kultúrtáji képének megőrzésében.* (A Magyar Néprajzi Társaság 2000. október 10-12. között megrendezett vándorgyűlésének anyagából) www.mtaki.hu/munkatarsak/ilyes_zoltan_publicaciok.html

¹¹² Ilyés Zoltán: *Az állattartás és rétgazdálkodás hatása a történeti kultúrtáj mintázottságára és antropogén morfológiai elemeire* (Készült az FKFP 002/1997. sz. kutatási program keretében) www.mtaki.hu/munkatarsak/ilyes_zoltan_publicaciok.html

3.3 Gazdasági tényezők

3.3.1 A kistérség általános gazdasági jellemzése

A kistérség jelenlegi gazdasági helyzete, illetve a változásokra történő reagálása nagyban hasonlít a XIX. századi gazdasági változásokkal érintett székely területek helyzetéhez: mindkét időszakban nehezen ért el a térségbe a modernizáció, és ha odaért, drámai változásokat okozott.

Korábban a székely lakosság leginkább földműveléssel foglalkozott, annak ellenére, hogy a gyenge minőségű föld miatt például Csík megyében az ugaron hagyott földek aránya több mint 50% volt¹¹³, míg az agrárnépesség közel 1/3-a földnélküli. A viszonylag zártabb Gyimesben sem volt más a helyzet. Mivel kevés volt a szántóföld, a gazdasági élet alapját az állattenyésztés, a pásztorkodás, a fáfeldolgozás, fakereskedelem és a háziipar képezte. A Tatros völgyében, és a "patakokban" a nagykiterjedésű természetes kaszálók a szarvasmarha-tenyésztésnek, míg a havasi legelők a juhtenyésztésnek kedveztek. A gyimesi havasi falvak tulajdoni helyzete is sajátos volt, jellemzően több csíki falu bírta őket.

A földművelésből kimaradt székelyföldi munkanélkülieknek nem volt lehetősége az iparban elhelyezkedni, mert a székely kisipar a monarchiabeli vállalatok betörése miatt hanyatlóban volt, s ezen a XIX. század második felében megfogalmazódott „székely akció” (elsőbbiséget élvező székely munkások, háziipar fejlesztése stb.) sem igazán tudott segíteni. Az egyre inkább teret hódító modernizációs törekvésekre a periférikus elhelyezkedésű, infrastrukturális gondokkal küszködő Székelyföld nem volt felkészülve, így megkezdődött a Székelyföld elhagyása, a kivándorlás első szakasza¹¹⁴.

Székelyföldnek az ország gazdasági vérkeringésébe (közte a Kárpátokon túli területekkel, így a Román Királysággal folytatott kereskedelemben) történő későbbi bekapcsolását a vasúthálózat fejlesztése alapozta meg („székely körvasút”), melynek része volt az 1897. októberében átadott Csíkszereda – Gyimes völgye vasútvonal¹¹⁵. Jellemző, hogy a vasútépítés szinte teljes egészében állami forrásból valósult meg, mert a befektetők nem láttak rá garanciát, hogy a térség gyenge gazdaságából valaha is megtérüljön a befektetésük¹¹⁶!

A fejlődés később sem a kívánt ütemben haladt, így a gazdaságfejlesztés segítése (belterjesebb mezőgazdaság, állattenyésztés fejlesztése, közösségfejlesztés) újból napirendre került – az új ipari vonzáskörzetek és tőke (polgárság) hiánya következtében azonban csak csekély eredménnyel. A gazdák továbbra sem rendelkeztek gazdálkodási tapasztalattal, a piac felvevőképessége gyenge volt, s ez az állapot a háború után is erőteljes állami beavatkozást tett szükségessé. A szocializmus eszméire támaszkodó állami beavatkozás viszont már nemcsak erőszakos, a térség hagyományait ellentétes iparosítást eredményezett, de a kollektivizálás révén az ősi székely identitás alapjait is veszélyeztette.

¹¹³ Forrás: *A Kárpát-medence régiói – Székelyföld*. 43. p.

¹¹⁴ A legújabb kivándorlási hullám a rendszerváltozás éveire tehető (románok, szászok, magyarok részéről), úticéljuk: USA, Kanada, Ausztrália, Izrael, Nyugat-Európa, Magyarország, de ugyanakkor bevándorlás is megfigyelhető (Moldovai Köztársaság), sőt manapság a román kormány külön propagandát folytat az Európába kivándorolt, szakképzett román munkaerő hazacsábítására.

¹¹⁵ Az 1891. évi XL. törvénybe iktatott szerződés alapján megépítése kötelező volt.

¹¹⁶ Forrás: *A Kárpát-medence régiói – Székelyföld*. 48. p.

A rendszerváltozással beköszöntött a piacgazdaság kora, mely még világosabbá tette a területek, régiók közötti gazdasági különbséget. Székelyföld foglalkoztatottsági mutatói az induláskor a legrosszabbak között voltak, és a 2000. évi adatok szerint Hargita megye munkanélküliségi rátája Románia és a Középső Régió átlagával vetekedett. A tőke bizalmatlanságát jól jellemzi, hogy 1991 és 2000 között a külföldi működőtőke romániai beruházásainak csak 0,6%-a (27.448 ezer USD) jutott el Hargita megyébe. E befektetések jó része Magyarországról érkezett, többek között a magyar kormány által életre hívott Új Kézfogás Alapítványtól¹¹⁷, amely közel 800 millió forintot Székelyföldön fektetett be¹¹⁸.

A vizsgált kistérségben a munkanélküliség aránya először csak a csíki területeken volt jelentős (2004), majd egy évre rá ez az arány áthúzódott a gyimesi területekre (elsősorban Gyimesfelsőlokra). Országos összehasonlításban mindazonáltal a kistérség foglalkoztatási viszonyai papíron kedvezőek. A valóságban a helyzet ennél bonyolultabb, mivel sokan élnek gazdálkodásból. A gyimesbükki munkanélküliségről adatokkal nem rendelkezünk, de az ottani interjúk során¹¹⁹ elhangzott, hogy a településről korábban sokan jártak át Csíkszeredába dolgozni, de ma már (a nagyüzemek leállása miatt) kevés az ingázó, és azok is inkább Bákó megye felé mennek.

Gyimesben a megélhetés alapja hagyományosan a fakitermelés, a juh- és szarvasmarhatartás volt, az ezt kiegészítő egyéb gazdasági ágakkal, mint például a kádár- és ácsmesterség, vagy gyapjú-, len- és kenderfeldolgozás. A kistérség nagy részének gazdálkodása és életmódja az Európa-szerte elterjedt magashegyi övezetekéhez hasonlóan alpi vagy havasi gazdálkodási rendszerű, melynek jellegzetessége, hogy gazdasági egységei több, egymástól távol eső darabban fekszenek. A nagyobb kaszálók a völgyi lakótelepüléstől távolabb, a hegyek lábánál kezdődnek, s felnyúlnak az erdők széléig, illetve a havasi legelőövezetig. A havasi legelők szintén több tagban helyezkednek el, használatuk évszakonként változó. S bár *telet*nek nevezett legelőterületük is van, a jószág igazi teletetése a völgyben, a lakótelepülés körül történik, a nyáron begyűjtött takarmányon¹²⁰.

A gyimesiek nemcsak sajátos gazdálkodásukról, hanem munkaközpontúságukról is ismertek. Ahogy mások mondják róluk: „a gyimesiek munkát kerestek, nem pénzt”¹²¹.

Az 1900-as évek elejétől az 50-es-60-as évekig a gyimesiek nem jártak el otthonról dolgozni; nem voltak köztük tanult, művelt szakemberek. A lányokat tiltották a szolgálástól, ezért nem tanultak meg kiválóan főzni, viszont tejből vagy 16 féle ételt tudtak készíteni. Tudásuk fejlesztésére a 40-es években Magyarországról jöttek ide főzést tanító háziasszonyok.

¹¹⁷ Az Új Kézfogás Közalapítvány által ellátott közhasznú feladatot a jövőben a Corvinus Zrt. - a korábban határon túli befektetési tevékenységgel foglalkozó, de 2007. január 1-től megszűnt, és törvényi felhatalmazás alapján non-profit gazdasági társasággá átalakult Corvinus Nemzetközi Befektetési Zrt. jogutódja - látja el. Forrás: www.corvinus.hu

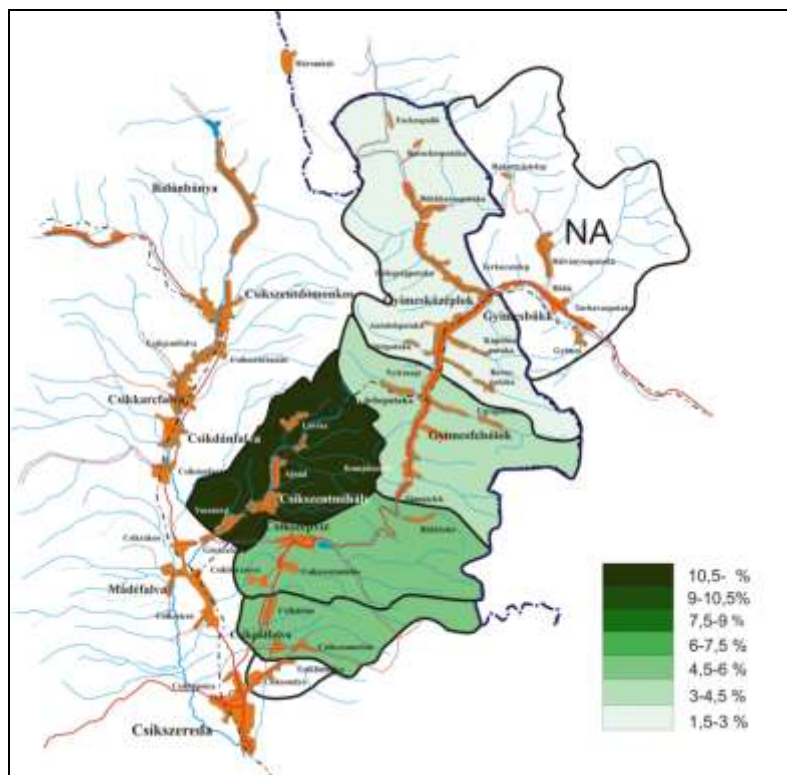
¹¹⁸ Forrás: *A Kárpát-medence régiói – Székelyföld*. 215. p.

¹¹⁹ Szőcs László alpolgármesterrel folytatott interjú alapján. Az interjú teljes anyaga jelen tanulmány Mellékletében olvasható.

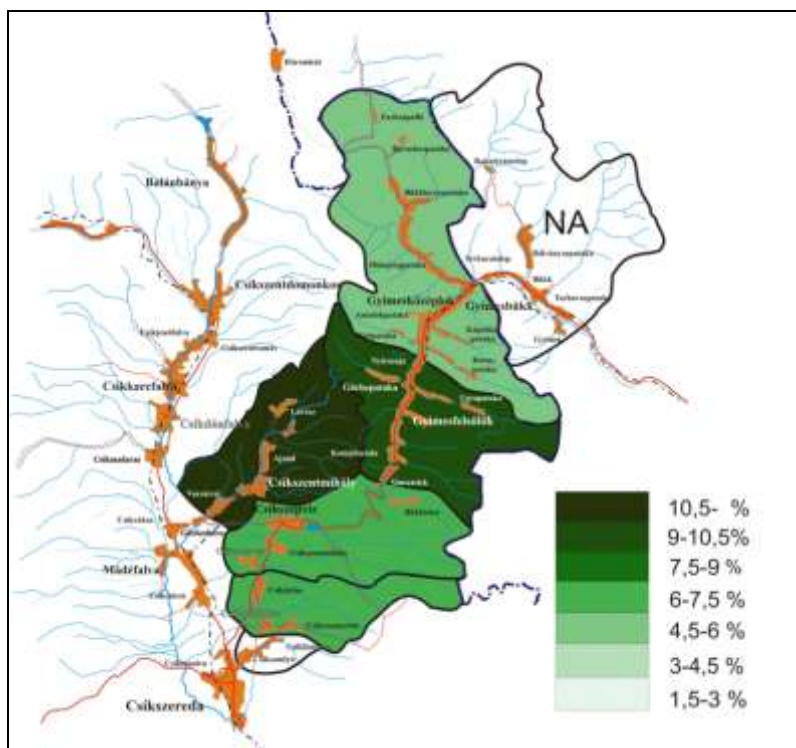
¹²⁰ Berkes Katalin: *A gyimesi szénamunkáról* (A Gyimesközéplekhoz tartozó Hidegség-patakán 1997 és 1998 augusztusában végzett 1-1 hetes megfigyelés, valamint szakirodalom alapján) (<http://www.vjrktf.hu/carus/honisme/ho000306.htm>)

¹²¹ Tankó Gyula közlése.

9. térkép: Munkanélküliségi ráta a kistérségben 2004-ben

10. térkép: Munkanélküliségi ráta a kistérségben 2005-ben

Az önkormányzatok egy része (pl. Gyimesfelsőlok) a jelenlegi foglalkoztatási problémák enyhítésére a Megyei Munkaerő-elhelyező Ügynökséggel együttműködve olyan közhasznú munkásokat (2006-ban 35 fő, 2007-ben 25 fő) foglalkoztat minimálbérért, akiknek munkaviszonya a rendszerváltást követő években szűnt meg. A fás szakmákban járatos, közhasznú munkás férfiak Felsőlokon például a ültetőthron bútorzatát készítették el, míg a többiek az „erdőlésben” segítettek. Saját lovaikkal fuvaroztak, és többnyire ők termelték ki és szállították be az iskolák téli tüzelőanyag-szükségletét.

A téli hónapokban az Ügynökség fizeti az alkalmazottakat, nyáron viszont minimálbérük 30 százalékát a helyi költségvetésből kell fedezni. Ez évente több tíz millió lej plusz kiadást jelent az amúgy is szűkösen gazdálkodó önkormányzatok számára.

3.3.2 A gazdasági szektorok elemzése

3.3.2.1 Mezőgazdaság

A térség gazdálkodási viszonyait alapvetően befolyásolják a kedvezőtlen geomorfológiai, klimatikus és talajviszonyok. A kistérség külterületeinek döntő hányada a Naskalat (legmagasabb csúcsa a Naskalat: 1550 m), kisebb mértékben a Csíki-havasok (legmagasabb pontja a Hegyes-Havas: 1518 m) hegyvonulatához tartozik, Gyimesbükknél érinti a térséget a Tarkó-hegység is (legmagasabb csúcsa a Tar-Havas: 1663 m). A vulkanikus hegységek által körülzárt térség meredek hegyoldalai, a hűvös éghajlat csak az igénytelenebb kultúrnövények termesztését és a félrideg állattartást teszi lehetővé. Az éves csapadékmennyiség 700–1000 mm között alakul, amelynek jelentős része hó: a hóval borított napok száma eléri a 140-et (3,5 hónap). A télies időjárás az év nagy részére (mintegy fél év) jellemző, így a tenyészidőszak igen rövid, ami nem teszi lehetővé számos gyümölcsfaj beérését.

Az évi átlaghőmérséklet a hegyvidéki éghajlatnak megfelelően alacsony: 6–7 °C, a szél által kevésbé érintett völgyekben a tenyészidőszakban is veszélyeztet a talaj menti fagy.

A kistérség jellegzetes növénytakarója a vegyes erdő, mely a kistérség területének mintegy felét borítja. Az intenzív fakitermelés miatt azonban a Gyimesekben a jellegzetes tájképet jelentő gyephavas váltotta fel az erdőket. Az erdők eltűnésével felgyorsult a talajerózió, ami tovább rontja a növénytermesztés feltételeit.

Az elvékonyodó talajból már kisebb vihar is kifordítja a fákat, míg a szekérnyomot gerendányi fatörzsekkel töltik fel az erózió miatt

Megyei szintű kitekintésben a szántóterület mértéke a székelyföldi megyék közül Hargitában a legkisebb (23%), viszont nagy kiterjedésű rétterülettel rendelkezik (41%). Erdőterülete sajátosan nagyobb az országos átlagnál (35% országos átlag: 27%), míg gyümölcsösből csak néhány százalékot jelölnek a statisztikák.

A megyében vetett kultúrnövények többsége (területi arányban) burgonya (35%), búza, rozs (27%), őszi árpa és sörárpa (23%), kukorica (11%), valamint egyéb (4%)¹²². A lassan csökkenő mértékű állatállományt leginkább a juh-¹²³, sertés-, szarvasmarha-, kecskeállomány teszi ki, de a vizsgált kistérségben ezek közül sertés elvétve fordul elő¹²⁴.

A mezőgazdasági termelés három típusa jelenik meg megyei szinten a mindennapi munkában: jogi személyiségű vállalkozás (Kft., Rt.), családi és egyéni gazdaság. A kistérségben ezek közül a családi gazdálkodáshoz kötődő növénytermesztés és állattartás a jellemző.

A ház körüli családi gazdálkodás hagyományos területhasználata (Gyimesközéplak)

Ez részben érthető is, hiszen például a nagyobb kiterjedésű állatállományt fenntartó gazdaságok működéséhez az EU-s normákra is tekintettel anyagi háttér, felsőfokú szaktudás, és fejlett technológia szükséges¹²⁵. Ugyanakkor a családi gazdálkodások hatékonysága is megkérdőjelezhető, mivel a kereskedők olyan olcsón vásárolnak fel, hogy „az ember szinte eldobja az állatot”. Régen a lakodalom előtt eladtak egy hízlalt bikát és abból a lakodalmat „kiállták”, illetve a házépítéshez két-három hízlalt bikát adtak el. Ma ez már nem működne!

¹²² Forrás: *A Kárpát-medence régiói – Székelyföld*. 178. p.

¹²³ A gyimesi juh mindig híres volt s mindig drágábban kelt el a csiki juhoknál annyira, hogy házhoz jöttek értük messzi földről. Forrás: Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. Pest, 1868.

¹²⁴ Az állatállomány csökkenése a 90-es évek elejétől kezdődött, miután a szövetkezetek felszámolása után visszaadott állatokkal a gazdák nemigen tudtak mit kezdeni, ezért azok jelentős részét levágták.

¹²⁵ A mezőgazdasági végzettségek közül az *alapfokú* tudás a családi gazdálkodási tapasztalatok átvételét jelenti; a *középfokú* tudás az oktatási rendszerből származik és képviselői modellértékűek a helyi gazdák szemében; a *felsőfokú* szakképzést elsajátítók az önkormányzatoknál, szaktanácsadó szervezeteknél dolgoznak és az elméleti szaktudás terjesztésében játszanak leginkább szerepet. Forrás: *A Kárpát-medence régiói – Székelyföld*. 179. p.

A helyzetre a megoldás kézenfekvő: helyben kell feldolgozni az élelmiszer-alapanyagokat, biotermékként előállítani és eladni a húst, tejet, tejtermékeket. Ehhez azonban fejleszteni kell.

Tej esetében EU-színvonalú tejfeldolgozót kell létrehozni, ahová az uniós szabályok szerinti időn belül és minőségben kerülne a tej. Ebből lenne előállítható a Gyimesi Tej, gyimesi címkével. A technikai és szervezeti háttérrel egy-egy gazdához telepített, kb. 200 literes hűtő (gazdánként 10 liter tejjel számolva), tejszállító és mobil labor, valamint egy „tejgyűjtő szerveződés” (egyesület) biztosítaná.

A tej összegyűjtésnek hagyományos módja

A bioélelmiszer termelési lehetőségeit nagymértékben segíti, hogy a kistérség egy részében (Gyimes) a hagyományos gazdálkodás keretén belül kevés műtrágyát használnak a gazdálkodók és valószínűsíthetően kis mértékű génmanipulált növény (GMO) vagy abból készült takarmány kerül forgalomba. A biotermelés fenntartása érdekében a gyimesi gazdáknak nem szabad vennie és vetnie GMO-növényt, sőt lehetőség szerint a Gyimest vagy jobb esetben az egész kistérséget GMO-mentes térséggé kell fejleszteni. Ennek lehetőségei ma még adottak!

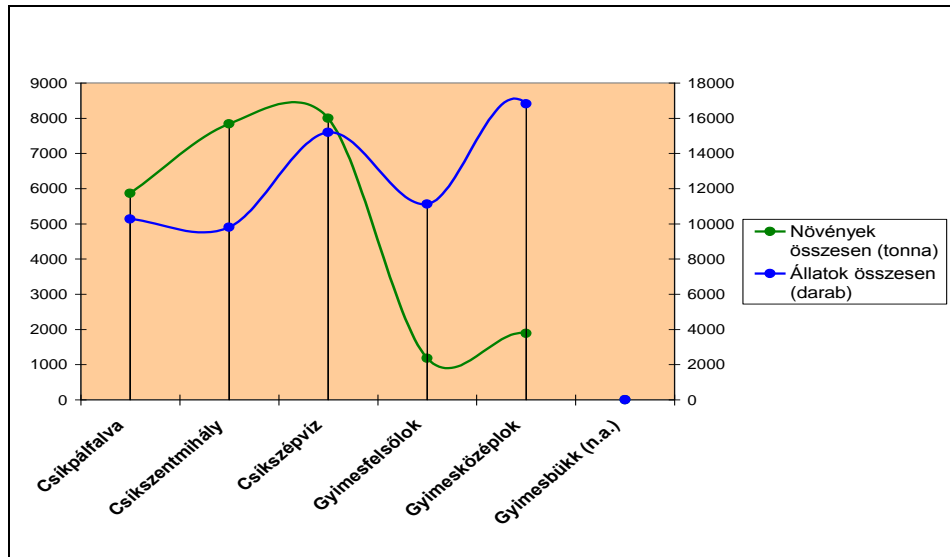

A GMO-mentes övezeteket ilyen táblák jelzik Európában¹²⁶

¹²⁶ Forrás: www.greenpeace.hu

Jól látható, hogy Gyimesben a legelők és kaszálók aránya nagyságrenddel nagyobb a szántónál. Itt a nagyobb földterületeken korábban is állattartás, illetve takarmánynövények termesztése folyt, míg a csíki részeken a gabonafélék termesztése volt a jellemző.

20. ábra: A kistérség növénytermesztési és állattartási adatai (2002)¹²⁷

A kétkezi munka, a gazdálkodás a mai napig a legelismertebb tevékenység a kistérségben. Ez az állattartásra is igaz, hiszen a Gyimesekben a lakosok szinte mindegyike tart kisebb-nagyobb állatot (például a papoknak, tanároknak is van disznója, tehene) és a növénytermesztésre is igaz, ez utóbbi esetben részben a növénytermesztésre rendelkezésre álló földek kisebb területe és felszabdaltsága miatt.

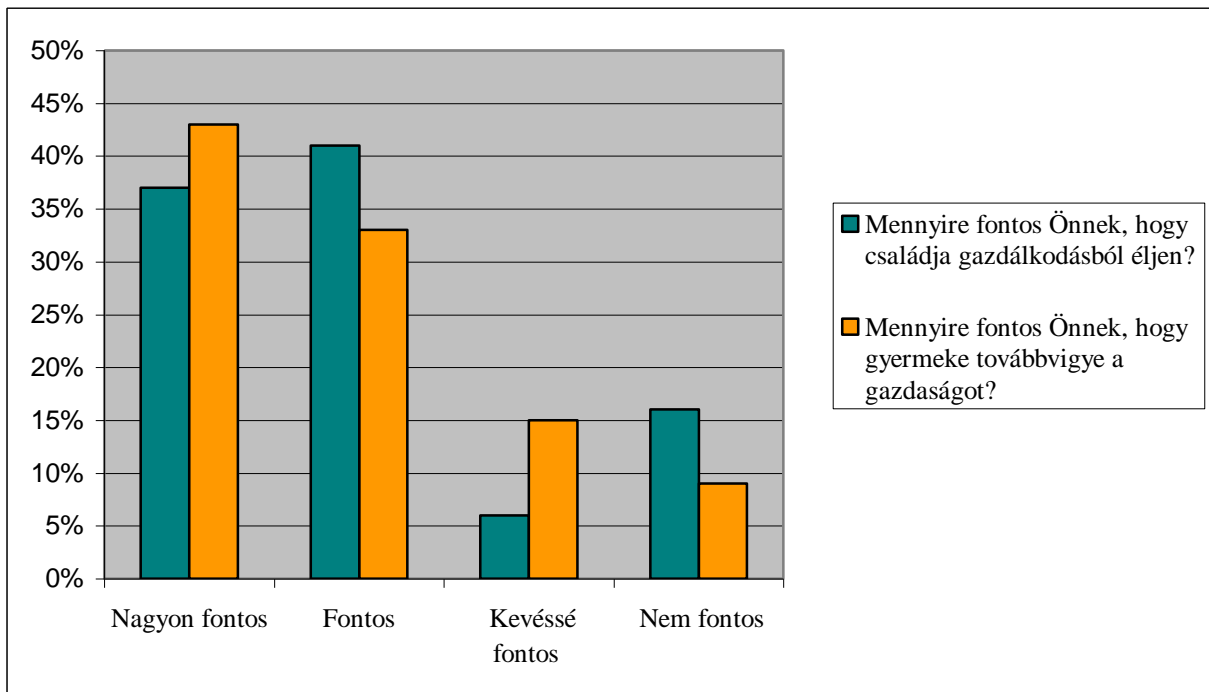

A burgonya (pityóka) gépiesített és hagyományos begyűjtése a csíki, illetve gyimesi területeken

¹²⁷ Forrás: Mátéffy–Rodics: i.m. 8. p.

A XXI. század elején elkészített (már többször hivatkozott) kutatás vonatkozó adatai is a hagyományos gazdálkodási forma magas presztízst bizonyítják.

21. ábra: A gazdálkodó életforma presztízse a Gyimesekben¹²⁸

A fentiekből egyértelmű, hogy az itt élők továbbra is a mezőgazdaságot tekintik meghatározó gazdasági ágazatnak, ráadásul a hagyományos, intenzív formájában. Ezt igazolja az alábbi két ábra.

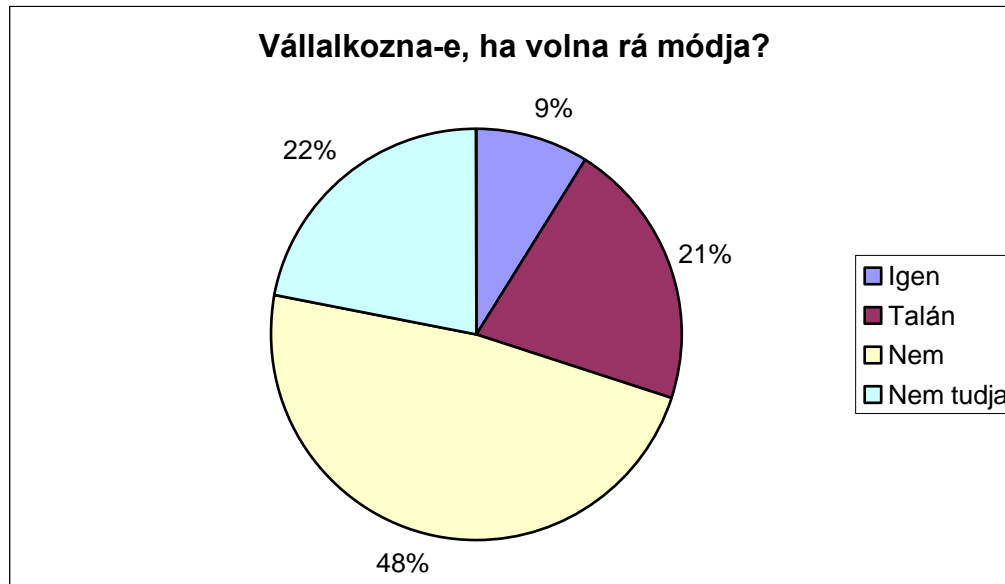
22. ábra: Ragaszkodás az állattartáshoz¹²⁹

¹²⁸ Inno Rural Csoport – ACT Consultants: i.m. 75–76. p.

¹²⁹ uo. 75. p.

23. ábra: Vállalkozási hajlandóság a gazdálkodók körében¹³⁰

A vállalkozási életforma ilyen mértékű elutasítása elgondolkoztató a fejlesztési programok társadalmosítása szempontjából is, hiszen azt igazolja, hogy a gazdák a jelenlegi modell fenntartásában érdekeltek, és többségük elutasító vagy legalábbis bizonytalan az újításokkal szemben. A globális tendenciák nem kedveznek ennek a látásmódnak, ugyanakkor meg kell jegyezni azt is, hogy egyes kísérleti helyszíneken már bebizonyosodott: nem feltétlenül a GDP a lényeg, hiszen az életminőség, vagyis az esztétika és alacsony GDP-hozamú gazdálkodás együtt is élhető¹³¹!

Amennyiben a gazdák a hagyományos gazdálkodási mód megtartása mellett az összefogásra is keresnének megoldást, különböző jogi (társulási) formák állnak rendelkezésükre. Így a 2005/1. számú szövetkezeti törvény szerint többek között *kisipari* (termelés, forgalmazás, szolgáltatás), *fogyasztói* (közös felvásárlás, szolgáltatás), *értékesítő* (közvetlen elosztás, feldolgozás), *mezőgazdasági* (közös terület- és géphasználat, értékesítés), *szállítási*, *erdészeti* (erdőállomány rendezés, termelés, újratelepítés, védelem) szövetkezeti társaság alapítható¹³².

Végző soron a stratégiának kell választ adnia arra, miként egyeztethető össze a kistérség gazdálkodóinak mentalitása az új trendekkel.

¹³⁰ uo. 76. p.

¹³¹ Kolombán Gábor (Sapientia Egyetem, Csíkszereda) Énlaka értékmegőrző programjának tanulságairól szóló beszámolója alapján, „Gyimes a XXI. században” (2007. szeptember 29-30., Gyimesfelsőlok)

¹³² Amit a szövetkezési formákról tudni kell. Önkormányzati Menedzsmentért Alapítvány, www.rmdsz.ro

3.3.2.2 Ipar

Hargita megye ipari szerkezetét a korábbi rendszerben, de még az átmeneti időszak elején is a gépgyártás, bányászat, fafeldolgozás, élelmiszer-, textil- és kötöttáruipar dominálta¹³³.

A kistérség gazdasága ebbe a struktúrába illeszkedve elsősorban fa-, bútor-, és fűrésziparáról ismert, melynek alapját a vidék gazdag fenyves- és keményfájú lombhullató (pl. bükk) erdőállománya képezi (1999-ben Hargita megye erdőállománya 231.442 ha volt, ennek háromnegyede fenyőerdő; a teljes állományból 1131,5 m³ került gazdasági hasznosításra). A letermelés utáni újratelepítés éves ütemét (1500 ha) a tulajdonosok „pénztelenségét” figyelembe véve 2000-ben jogszabály enyhítette (2000. évi I. törvény).

Az erdőállomány nagysága azonban már nem a régi. Ennek legfőbb oka a századok óta működő, terület-, vagy faanyagnyerési céllal járó, intenzív és ellenőriz(het)etlen erdőkitermelés (≈erdőirtás), amely manapság, az erdők magántulajdonba kerülésével egyre inkább visszaszorulóban van. Az erdők helyét legtöbbször kaszáló, illetve legelő váltja fel. Az állomány csökkenésének másik (drámai) oka az 1995. évi viharok pusztítása, melynek során Hargita megye erdőállományának harmada (!) károsult¹³⁴.

Beszédes képek: patak völgyek mentén visszaszoruló erdők és a hegygerinc magasságában megjelenő legelő/kaszáló a Gyimesben.

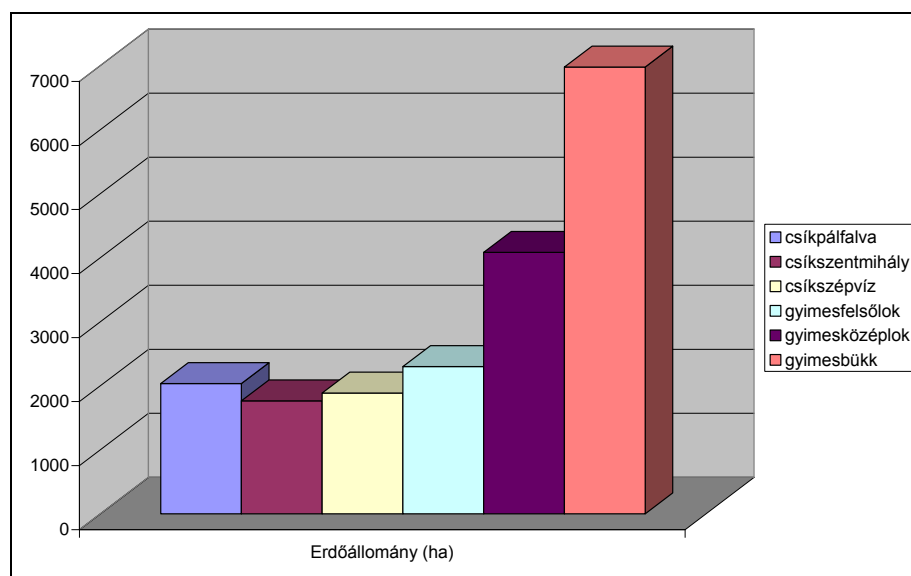
A kistérség erdőállományának községi szintű összetétele az alábbiak szerint alakul napjainkban¹³⁵:

¹³³ Közeledő régiók a Kárpát-medencében - Dél-Szlovákia, Erdély és a Vajdaság gazdasági átalakulása, szerkesztette: Réti Tamás, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Kézirat lezárva: 2003. őszén.

¹³⁴ Az 1995-98-as időszakban 4,8 millió m³ (!) széltöréses fa került kitermelésre Hargita megyében, miközben a fakitermelők létszáma is a többszörösére nőtt! Forrás: *A Kárpát-medence régiói – Székelyföld*. 152. p.

¹³⁵ Forrás: Mátéffy–Rodics: i.m.11. p.

24. ábra: A kistérség erdőállománya 2004-ben (kisbetűk!)

A rendszerváltás után (a korábbi országos külkereskedelmi központból kinőtt bukaresti cégeken keresztül) hamarosan kialakultak a faanyag-exportcatornák (Jordánia, Marokkó, Szíria, Szaúd-Arábia, Ausztria, Olaszország, Magyarország). A piac mind nyersanyagra (rönk), mind fűrészárura vevő, de a román jogszabályok szigorodása miatt ma már csak feldolgozott (félkész) terméket lehet külföldre szállítani.

A helyi fűrészüzemekben építkezésekhez szükséges fűrészárut állítanak elő. A fafeldolgozás alacsony szintjének a szakember és a gépek hiánya a legfőbb oka. A „gáterekből” annak ellenére kevés van, hogy a vállalkozók elmondása szerint a legtöbb hasznot a fűrészüzem hozza¹³⁶.

Az erdőállomány gazdasági hasznosításához szorosan hozzátartozik a vadgazdálkodás kérdése, már csak az állatállomány nagysága miatt is (2002-es adat szerint Hargita megyében 220 farkas, 736 medve, 2014 vaddisznó, 4505 őz, 2854 szarvas élt, és minden fajnál 8–10%-os növekedést tapasztaltak¹³⁷). Ahol a terület tulajdonosa létre tudott hozni saját erdőkezelő- és fenntartó szervezetet és a bérvadásztatást is jól megszervezte, ott az erdő nagy biztonsággal nyereséget termelt.

Új eleme az erdőgazdálkodásnak, hogy az 1/2000. számú jogszabállyal újjáalakultak a közbirtokosságok, mellyel az erdőterületek (és mezőgazdasági földterületek) feletti tulajdonjog helyreállítási folyamata is megkezdődött¹³⁸. Székelyföldön elsőként Hargita megyében jöttek létre közbirtokosságok, magánerdészeti hivatalokat alakítva.

A kistérség ipara meglehetősen egyoldalú. Az ide sorolható vállalkozások kb. 90 %-a faipari tevékenységet folytat. Ezen kívül jelen van még az építőipar (jellemzően a fakitermeléshez kapcsolódóan), valamint az élelmiszeripar. A kistérségben több pékség is működik.

¹³⁶ Ld. például a Bilibók Péter vállalkozóval folytatott interjú anyagát.

¹³⁷ Forrás: *A Kárpát-medence régiói – Székelyföld*. 153. p.

¹³⁸ Községi, városi erdők esetében területi korlátozás nincsen, természetes és jogi személyek esetében max. 20 ha, egyházi és oktatási intézmények esetében max. 30 ha erdő igényelhető vissza. A jelenlegi tulajdonosoknál területi korlát nincs, azaz akár több tulajdonostól is örökölhetnek. Forrás: *A Kárpát-medence régiói – Székelyföld*. 199. o.

A (köz)források vizét a kistérség lakossága napi rendszerességgel fogyasztja (pl. Csíksomlyó, Háromlyukú Forrás), illetve egyes források vizét palackozzák és kereskedelmi forgalomba hozzák (pl. Gyimesközéplok, Sötétpataka).

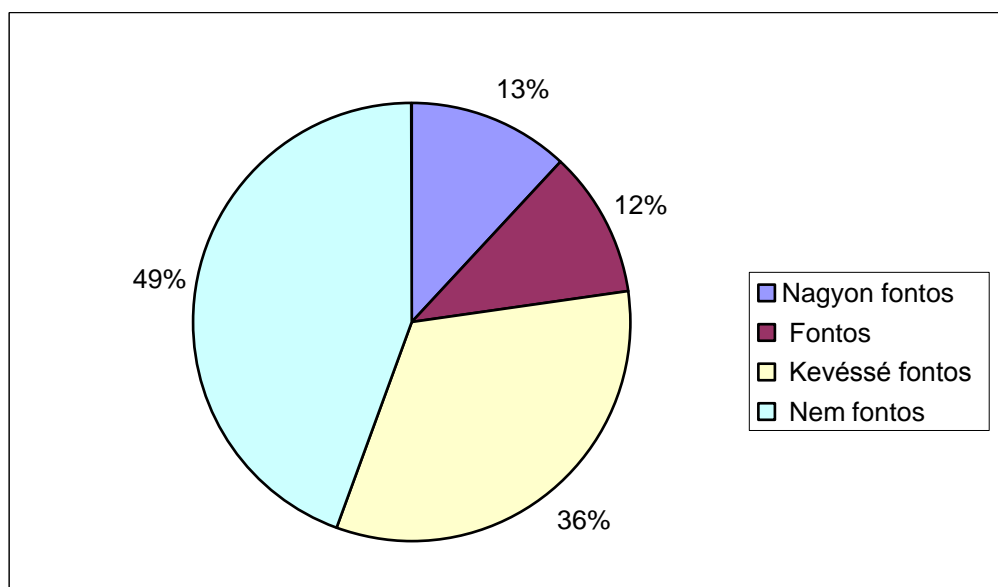
Jelentős termelőüzem a csíkelnei kőbánya, ahol a vaskohászat egyik értékes alapanyagát a dolomitot (CaMgCO_3) bányásszák¹³⁹. A bánya évente 600 tonna zúzalékkal támogatja a helyi önkormányzat útfenntartó tevékenységét. Ugyancsak Delnén található egy Szeredából kiköltözött kötélgyár.

Fűrészüzem („gáter”) a Hidegségben (Gyimesközéplok) és a delnei kőbánya.

Általános tapasztalat, hogy a Gyimesekben megfigyelt, mezőgazdasági központú szemlélet nem kedvez az iparfejlesztésnek. Egészen meglepő az itt élők elutasítása az ipartelepítéssel szemben.

25. ábra: Az ipartelepítés támogatottsága a gyimesi lakosság körében¹⁴⁰

¹³⁹ www.ordogborda.hu/foldrajz, Románia ipara

¹⁴⁰ Inno Rural Csoport – ACT Consultants: i.m. 79. p.

Az elutasító attitűd oka minden bizonnyal az iparhoz – az előző évtizedek gyakorlatából következően jogosan – kapcsolódó félelem a nagyarányú környezetszennyezéstől. Ezt az érzékenységet mindenképpen figyelembe kell venni a stratégia készítésénél, bár a térség ökológiai adottságai amúgy is javasoltá teszik a „zöld” iparágak megtelepítését.

3.3.2.3 Turizmus

A térségben a szolgáltatások döntő többségét a kiskereskedelmi üzletek és a turisztikai vállalkozások nyújtják, a vállalkozások működéséhez kapcsolódó üzleti szolgáltatások részvétele elhanyagolható mértékű.

2007 őszén átfogó turisztikai felmérés készült a kistérségben egy fejlesztési stratégia részeként¹⁴¹. A felmérés 18 szolgáltatóra terjedt ki, akik a felmérés készítői szerint a turisztikai kínálat 70 %-át nyújtják 816 szálláshellyel.

11. táblázat: A szálláshelyek férőhely-kapacitása

Férőhelyek száma	Vállalkozások száma
1–20 fő	10
20–50 fő	4
50–100 fő	2
100 fő felett	2

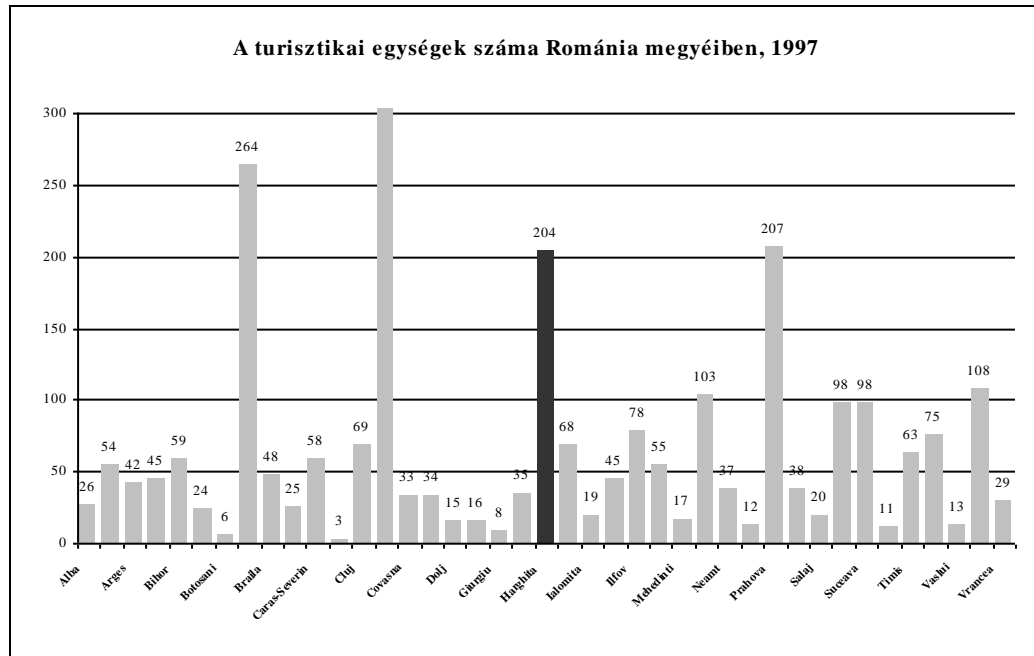
A 18 vállalkozás összesen 59 teljes munkaidős és 38 részmunkaidős alkalmazottat foglalkoztat. A szállásadók 47 %-ának nincs fizetett alkalmazottja.

Amennyiben országos szempontból visszatekintünk a turisztikai egységek számára, meglepő adatra bukkanunk 1997-ből¹⁴². Ebben az időszakban Hargita megye 204 turisztikai egységgel a negyedik helyen állt (Kovácsna: 300 felett, Braïla: 264, Prahova: 207). Ez az adat önmagában is érdekes, annak ellenére, hogy a turisztikai egységek paramétereiről, területi eloszlásáról nincsenek adataink¹⁴³.

¹⁴¹ A kistérség turisztikai stratégiája, draftváltozat.

¹⁴³ Forrás: *Hargita megye középtávú stratégiai fejlesztési terve 2002-2013*. Pro Professione Tanácsadó és Szolgáltató Kht., BUDAPEST, 2002, 85. p.

26. ábra: A turisztikai egységek száma Romániában

A kistérségben működő turisztikai vállalkozások zöme igen fiatal:

12. táblázat: A turisztikai vállalkozások életkora kistérségben

A vállalkozás életkora	Vállalkozások száma
0–2 év	9
2–5 év	3
5–10 év	4
10 év felett	2

A turisztikai vállalkozások fiatal kora egyben arra is utal, hogy a térségben ez a szektor fellendülőben van. Megfigyelhető tendencia, hogy egyre többen kezdenek ilyen jellegű fejlesztésekbe profilkiegészítésként. Korábban más területen sikeres, az új gazdasági elit alapjait jelentő vállalkozók (jellemzően a fából meggazdagodva, de vannak köztük agrárvállalkozók, fiatal vállalkozók és ún. kísérletezők¹⁴⁴) nyereségét szálláshelyek kialakítására forgatják vissza.

¹⁴⁴ Biró A. Zoltán – Bodó Julianna – Gagy József – Oláh Sándor – Túros Endre: Gazdasági elit a Székelyföldön, 1993. *Szociológiai Szemle*, 1995.11.

Örvendetes, hogy a szállások mellé programokat is szerveznek: helyi mesterségek, hagyományok bemutatása, kirándulás a moldvai kolostorokhoz, Gyilkos-tóhoz stb.

Faipari vállalkozó új panziója EU-színvonalú konyhával

Az interjúk során is általános volt a vélekedés, hogy a turizmus biztosíthatja leginkább a térség jövőjét. Több szimpatikus kezdeményezés indult az utóbbi években, ennek a viszonylag zárt vidéknek a turisták számára történő kinyitása érdekében.

A legsikeresebb ezek közül Deáky András panziója az ezeréves határ közelében. Deáky nemcsak a szálláskapacitását fejleszti, hanem komoly kapcsolódó programokkal is szolgál (rendhagyó történelemóra, gasztronómiai bemutató, moldvai csángó körút stb.).

A Deáky-féle turisztikai központ

Borospatakán egy „élő skanzen” kialakítása kezdődött meg: a gyimesi patakból vásárolt gerendaházak kerülnek itt újjáépítésre, ezek szolgálnak szálláshelyül. Itt került kialakításra egy színvonalas konferenciaterem is. A tisztálkodás a kempingekből ismert központi nagy épületben történik. Helyben étterem is működik.

A csángó hagyományőrző tábor Borospatakán

A Csángó panzió szintén komoly éves forgalmat bonyolít. Tulajdonosa EU-s támogatással építette meg második panzióját az elsővel szemközti telken.

A Csángó panzió és épülő párja

A csíki oldal legnagyobb szállásadója a Hotel Salvator, amely közvetlenül a csíksomlyói kegyhely szomszédságában található. Gazdaságos működtetését nehezíti, hogy a tulajdonos Gyulafehérvári Egyházmegye nem tisztázta a létesítmény profilját. Lelkigyakorlatos háznak kiválóan megfelel, viszont a lelkigyakorlatokból nem tud olyan mértékű bevételekre szert tenni, ami a működtetéséhez szükséges. Ahhoz viszont, hogy minőségi szolgáltatásokat nyújtó (ezáltal profitot termelő) hotellé váljon, komoly beruházásokra volna szükség.

A Hotel Salvator és a vele összeköttetésben lévő KALOT¹⁴⁵ épülete

Az említett és további néhány szállás (így többek között Somlyón a Székely Fogadó és Nárcisz Panzió, Ajnádon az Ajnád Panzió) kivételével a térségben található létesítmények zömmel a közép és az alsó kategóriába tartoznak az ellátás színvonalának tekintetében. A szállásolás, vendéglátás terén külön probléma az engedélyek beszerzésének nehézsége (egészségügyi, környezetvédelmi, vízügyi engedély, kötelező a vízöblítéses WC, minősítést kell szerezni, a főzéshez engedélyes szakács kell stb.). Ezek közül a csatornázottság az egyik legnehezebben teljesíthető feltétel. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a Moldva felé folyó vizek használatával kapcsolatban az ottaniak beleegyezése szükséges.

¹⁴⁵ Katolikus Legényegyletek Országos Testülete

A nehézségek tehát részben a bázisinfrastruktúra hiányosságaira vezethetők vissza. Ezeket a hiányosságokat viszont sikerrel pótolják figyelmességgel, programszervezéssel, idegenvezetéssel. A programok között egyedi kínálati elemek is megtalálhatóak: népi gyógyászat, gyógynövény-ismertetés, -gyűjtés, szövés, kaliba- és esztenalátogatás, részvétel a sajtőkészítésben, kürtöskalácssütés stb. A kalibázás fenntartása célszerű, mert enélkül a háztáji gazdálkodás nem érdekes, ugyanakkor vonzó a turistának („de nehéz a helybelinek”¹⁴⁶). Jól mutatja a helyi gondolkodásmódot, hogy Bánpatakon például lebontottak kalibákat, mert nem érte meg őket fenntartani.

Kalibázók Gyimesfelsőlok területén

A lakosság turisztikai foglalkoztatásának egyik hasznos példája látható Gyimesfelsőlokon, ahol az asszonyok osztovátán abroszt, törölközőt szőnek, vagy rongyszőnyeget készítenek. A „szőttemények” a turisták, a szőnyegek legnagyobb részt az iskolák, közintézmények számára készülnek.

Komoly hiányosság a kistérségben a desztinációs menedzsment, a közös turisztikai tájékoztatási rendszer és a szolgáltatók közötti összefogás hiánya. Kezdetben jobban egymásra szorultak a vállalkozók, most már azonban nem tartják egymással a kapcsolatot. A széthúzás egyik oka lehet, hogy míg régen mindenki egyformán élt (például „nem volt Amerikából ruha és külön „Csánglia” ruha”¹⁴⁷), mostanra ez megváltozott, különbség van az emberek helyzete, megélhetése között. Ráadásul még ma sem tudatosult bennük, hogy egymás kiegészítőjeként kellene működni. Sokan nem értenek a vendéglátáshoz, csak meggazdagodási lehetőséget látnak benne. Pedig mindenkinek azt kellene csinálni, amihez a legjobban ért.

Mindez rendkívül sokat ront a térség versenyképességén.

Fentiek ismételten felvetik annak szükségességét, hogy olyan országokba kell vinni a helyi embereket, vállalkozókat, ahol követendő fejlesztési példákat látnak (ezt a folyamatot kezdte meg a kistérségi munkaszervezet nemrég kinevezett ügyvezetője¹⁴⁸). E példákból megtanulható, hogy a siker titka leginkább a mentalitásváltás, az innováció, az összefogás és nem utolsósorban a részletekre való odafigyelés.

¹⁴⁶ Ambrus Róbert közlése.

¹⁴⁷ Sáríg Attila közlése.

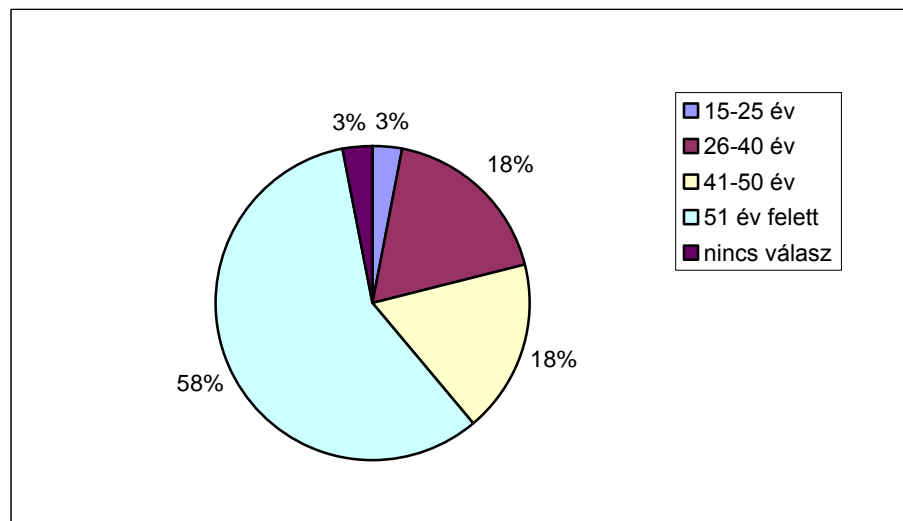
¹⁴⁸ Ld. a Vulkano Land tanulmányutat.

Az idézett turisztikai stratégia felmérése alapján állítható, hogy a kistérség kínálatának kialakításánál a magyarországi vendégek a meghatározóak (kb. a turisták kétharmada érkezik onnan). Rajtuk kívül sok a belföldi (28 %), és harmadik országból mindössze 7 % érkezik.

A felmérés keretében összesen 57 vendéget sikerült kérdőívvel elérni. 95 %-uk magyar anyanyelvű volt. Bár nyilvánvalóan nem mindenki töltötte ki a kérdőívet, az arány önmagáért beszél.

A válaszadók az alábbi szempontok szerint csoportosíthatóak:

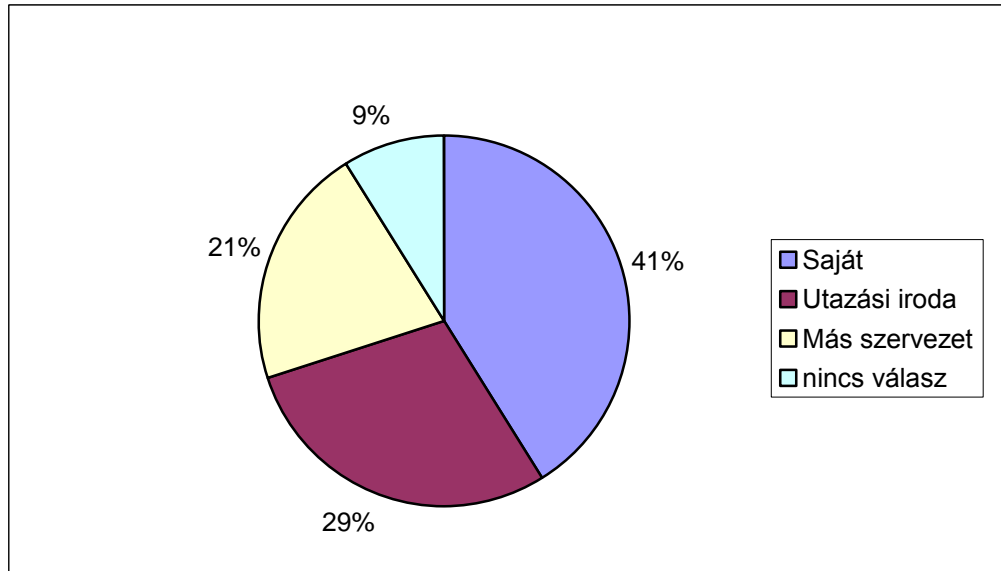
27. ábra: A válaszadók életkor szerinti megoszlása¹⁴⁹

Bár a válaszadók alacsony száma miatt a felmérés korántsem tekinthető reprezentatívnak, feltűnő, hogy milyen nagy arányban képviselteti magát a vendégek között az idősebb korosztály. Ez két dologra világít rá: a kapcsolódó szolgáltatások kialakításánál figyelembe kell venni az adott korosztály programszükségleteit és a szállások színvonalával kapcsolatos elvárásait; illetve erősíteni kell azokat az üzeneteket, amelyek a kistérséget a fiatalabb korosztály számára is vonzóvá teszik.

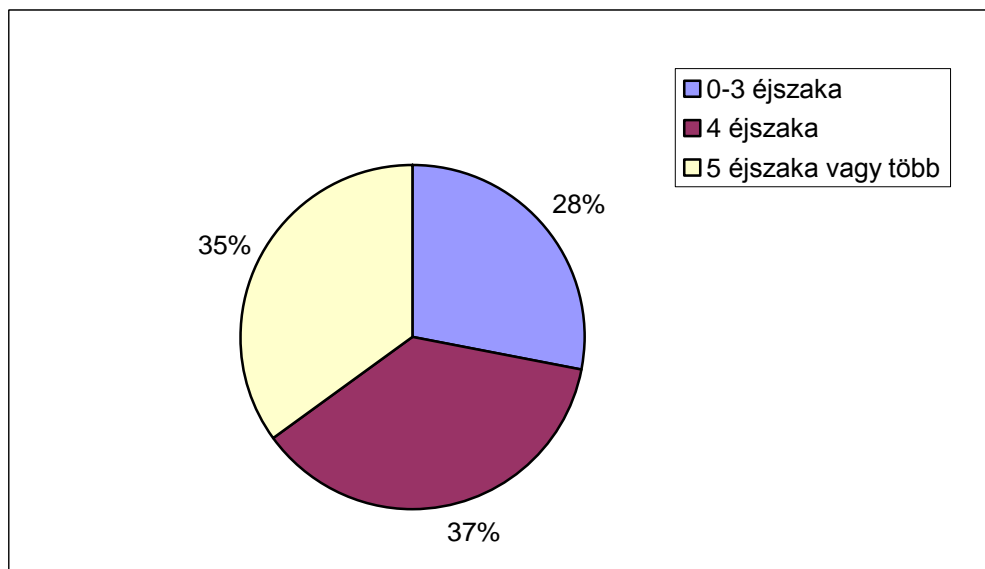
¹⁴⁹ Forrás: a kistérség turisztikai stratégiája, draftváltozat.

28. ábra: A válaszadók megoszlása az utazás szervezője szerint¹⁵⁰

A vendégek döntő része (50 %) szervezett csoportos utazás keretében érkezik a kistérségbe. Ez az adat összhangban áll az előbbi kimutatással: valószínűsíthető, hogy az idősebb korosztály által kedveltebb buszos kirándulások keretében iktatják programjukba Csíksomlyó és az ezeréves határ megtekintését. Ugyanakkor feltűnő, hogy a válaszadók nem egynapos kiruccanás keretében érkeznek ide.

29. ábra: A válaszadók által a kistérségben töltött éjszakák száma¹⁵¹

¹⁵⁰ uo.

¹⁵¹ uo.

Igen magas azoknak a száma, akik hosszú időt töltenek el a kistérségben. Ez arra enged következtetni, hogy a kistérséget sokan tartják megfelelő kiinduló pontnak székelyföldi és/vagy moldvai csángóföldi kirándulásaikhoz. Vagyis: a kistérség árképzésben és az árakhoz viszonyított szolgáltatási színvonalban versenyképesnek tűnik Székelyföld más fogadó térségeivel szemben. Ezt igazolja az a kérdéssor is, amelyben a vendégeknek a különböző szolgáltatási elemeket kellett értékelniük. Eszerint a legmagasabb pontszámokat (1–5 közötti skálán) az étkezés (4,61), valamint a szálláshely (4,52) kapta. Szintén jónak ítélték meg a válaszadók a látnivalók bemutatásának színvonalát (4,47), a nappali programlehetőségeket és a közbiztonságot (mindkettőre 4,45-ös átlagot adtak). A legrosszabb minősítést a közlekedési viszonyok és az éjszakai programlehetőségek kapták.

Az, hogy a kistérség ma már képes többnapos elfoglaltságot biztosítani az ide látogatók számára, jelzi, hogy a Pogány-havas kistérség turisztikai potenciálja jóval nagyobb annál, mint amekkora és amilyen színvonalú kiszolgáló infrastruktúrával rendelkezik.

A turisztikai stratégia tartalmazza azt a termékleltárat is, amely a többnapos itt-tartózkodás során programként kínálható. Itt most ennek csak rövid összefoglalását nyújtjuk.

A kistérség legfőbb vonzerejét természeti adottságai, táji sajátosságai és az ehhez alkalmazkodó gazdálkodási-kulturális hagyományok adják.

A természeti adottságokra alapozó turisztikai kínálati elemek

- Bakancsos turizmus: a kistérségben több jelölt turistaút is található, amelyek kiváló terepet jelentenek a túrázni vágyóknak; ugyanakkor problémát jelent a tájékoztató jelek és térképtáblák hiánya, valamint a legeltető állattartás, amely a pásztorkutyák miatt komoly veszélyt jelent a turistákra.

A farkassal, medvével is szembeszálló, őrző-terelő feladatokat ellátó kalibakutyák miatt érdemes a turistaútvonalal kapcsolatban tanácsot kérni a helyiektől

- Aktív turizmus: a kistérség többféle aktív turisztikai időtöltésre is alkalmas (siklóernyőzés, vitorlázás, lovaglás, télen sizés stb.), az ehhez szükséges szolgáltatások azonban csak korlátozottan állnak rendelkezésre (sárkányrepülésre egy áldomáspataki vállalkozónál van lehetőség, kisebb sífelvonók működnek a Csángó panzió mellett, Csíksomlyón és Csíkszépvízen, kis repülőtere van Középkon Antal Andrásnak). E tekintetben a kistérség számtalan kihasználatlan lehetőséggel rendelkezik.

- Kerékpáros turizmus: bár a térség terepviszonyai alkalmasak a kerékpározásra, kijelölt útvonalak hiányában és a jelentős autóforgalom miatt jelenleg ezen a téren csak korlátozottan számolhatunk érdeklődésre.
- Gyógyvízturizmus: a kistérségben (mint a Székelyföld más területein is) többféle gyógyvizet találhatunk, ezek közül némelyik forráshoz kapcsolódóan kisebb infrastruktúra is kialakítása került (a csíksomlyói Barátok Feredője, a csomortáni Kerekeger Feredő vagy a jelenleg zárva tartó sötétpataki fürdő), de a nagyobb forgalmat és a magasabb költségű célcsoportot vonzó létesítmény jelenleg nem működik a térségben. Sötétpatakon gyógyvízpalackozó is található.

A sötétpataki fürdő és környezete

A kulturális-történelmi adottságokra alapozható turisztikai kínálati elemek

- Agroturizmus: a kistérség nagy részén még ma is a hagyományos formákkal folyik a gazdálkodás, a legtöbb háztartásnál tartanak állatokat, sokan kalibáznak, helyben készítik a sajtot és a térség más specialitásait. Bár egyre kevesebben vannak, de léteznek még a népi mesterségeknek is tudói, akik tudásukat továbbadva lehetővé teszik, hogy az ide látogató turisták betekintést nyerhessenek egy másutt már régen elfeledett vidéki életformának a mindennapjaiba. A vendég akár maga is részt vehet ezekben a tevékenységekben, és megkóstolhatja a helyi gasztronómiai specialításokat.

A leggyakrabban tartott állatok: szarvasmarha, juh és szárnyasok

- Kulturális turizmus: a kistérségben több helyen is találkozhatunk a hagyományok tudatos ápolásával, a népi tárgyak gyűjtésével, táborok szervezésével.

- Rendezvényturizmus: ezen a téren még csak néhány kezdeményezésről tudunk, ezek főként a gyimesi csángó hagyományok ápolásához kapcsolódnak. Jórészt hiányzik az infrastruktúrája egy komolyabb vendégforgalmat lebonyolítani képes rendezvényturizmusnak.
- Kegyhely- és zarándokturizmus: a csíksomlyói kegytemplom az egész magyarság számára szimbolikus jelentőségű, de egyre nagyobb vonzerőt gyakorol a románság számára is; búcsújára minden évben százezrek zarándokolnak el, de év közben is folyamatosan látogatott hely. Egyelőre azonban alacsony fokú a kegyhely kiépítettsége, hiányosak a kapcsolódó szolgáltatások. Nagyobb regionális összefogással lehetne kialakítani egy Szent László tematikus útvonalat, amely a kistérséget is érintené. Ma ez az adottsága a térségnek még kihasználatlan.
- Emlékhelyek látogatása: a kistérség gazdag történelmi épített örökséggel rendelkezik (ilyen például a gyimesbükki Rákóczi-vár, a rövidesen múzeumként üzemelő határórházzal, a csíksomlyói, szentmihályi, szépvízi templom (Szent László-kultusz), a két világháborúból visszamaradt sáncok stb.).

A termékínálat gazdagsága indokolná egységes programcsomagok kialakítását, kiajánlását, egy professzionális turisztikai desztinációs menedzsment, a szolgáltatók közös szervezetének létrehozását, az idegenforgalom térségi integrációját.

3.3.3 A kistérség vállalkozásainak jellemzése

A vállalkozások az adott térség gazdaságának hajtóerői. Számuk, összetételük, illetve fejlettségük, a terület gazdasági fejlettségének fontos mutatója.

A román vállalkozások sajátossága, hogy jegyzett tőkéjük viszonylag alacsony (Kft. esetében 60-100 euró, Rt. esetében 700-1000 euró közötti összeg¹⁵²) és nem kell megegyeznie a tényleges tőke összegével. Így a vállalkozók „lavírozhatnak” az egyes vállalkozási típusok között, kiválasztva a könnyebben adminisztrálható egyéni vállalkozás és kft. formáját, vagy rugalmasan követve az adózási feltételek változását.

A jelen tanulmánnyal érintett fejlesztési javaslatok megfogalmazása előtt a helyzetfeltárás egyik célja a kistérség vállalkozásainak minél mélyebb és összetettebb elemzése, illetve interjúk formájában történő megszólaltatásuk volt.

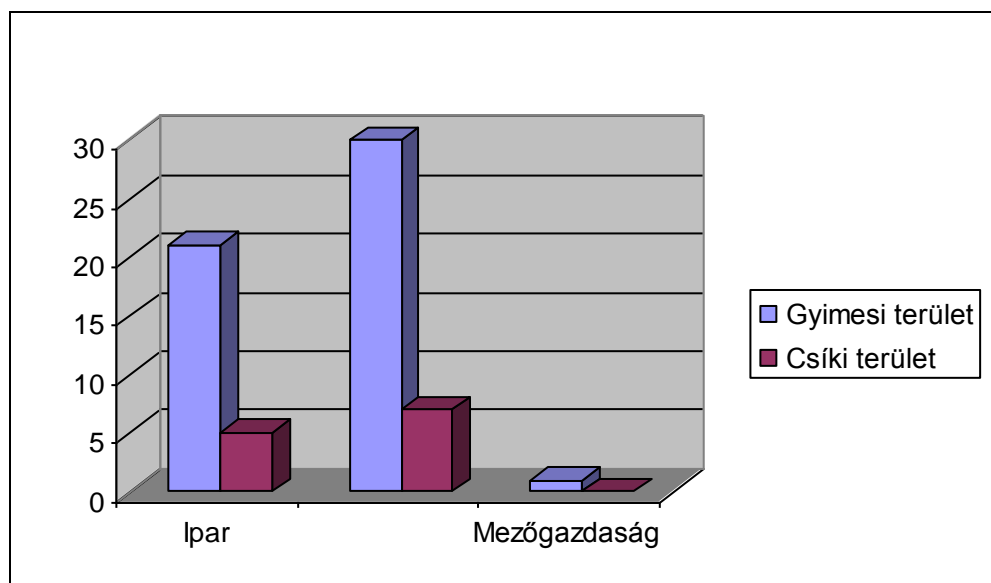
Ez utóbbi cél a helyszínen tartózkodás rövid ideje miatt csak részben sikerült, viszont a kérdezőbiztosok segítségével kitöltött és visszaérkezett kérdőívek aránya viszonylagos magas. Összetételüket nézve a csíki területekről szegényesebb információval rendelkezünk, hiszen Gyimes mindhárom községéből érkezett vissza kitöltött kérdőív (különösen Gyimesközéplokról és Gyimesbükkéről), míg a csíki területekről csak szórványosan.

A kapott válaszok ennek ellenére jellegzetes és általánosítható értékelési adatokat tartalmaztak.

A kiértékelés szerint az ágazatok aránya a kistérségben, illetve annak területi egységeiként megnevezett gyimesi és csíki területeken az alábbiak szerint alakult:

¹⁵² Forrás: *A Kárpát-medence régiói – Székelyföld.*

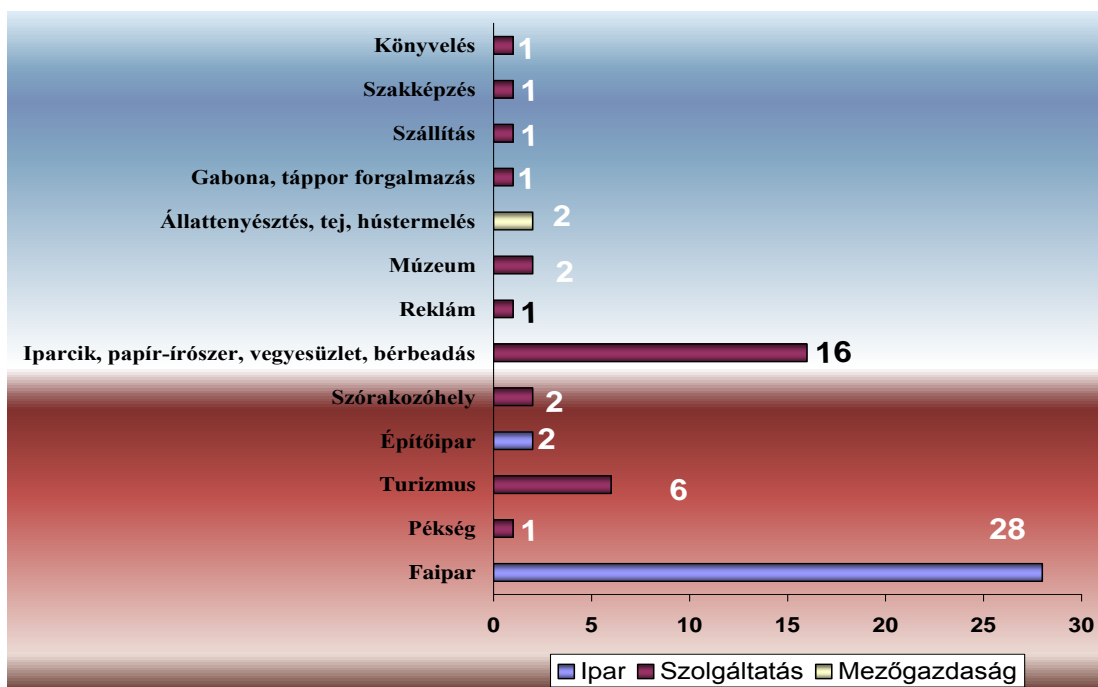
30. ábra: Ágazati megoszlás területi egységek szerint

Jól látható, hogy a rendszerváltáskori (országos) tendenciával megegyezően¹⁵³ mind az ipari, mind a mezőgazdasági tevékenységgel szemben élre tört a szolgáltatóipar. A mezőgazdaságot az állattenyésztés, míg az ipart a csökkenő alapanyag ellenére is a faipar (kitermelés, feldolgozás) képviseli. A szolgáltatóipar jellegzetes képviselői az iparcikkokkal és élelmiszerrel, vegyi áruval foglalkozó üzletek láncolata. Az egyes ágazatok tevékenységi körei markánsan jelennek meg a statisztikában:

¹⁵³ A GDP alakulásában a mezőgazdasági szektor súlya jelentősen csökkent: 1990-ben 20%, 1999-ben pedig 13,9 % volt. Az ipari szektor súlya 1999-ben 28 % alá csökkent, míg a szolgáltatások értéke 50 %-ra nőtt (az EU-ban ugyanez 68-69 %). In Réti Tamás (szerk.). *Közeledő régiók a Kárpát-medencében - Dél-Szlovákia, Erdély és a Vajdaság gazdasági átalakulása*. www.eokik.hu/publikaciok/Kotetek/K6_GK_II.pdf

31. ábra: Az ágazatok tevékenységeinek megoszlása

*Ipari és szolgáltató ágazatbeli vállalkozások a kistérségben
(Gyimesfelsőlok, Csíksomortán, Csíkszépvíz)*

A tevékenységek vizsgálatakor kiindulópont volt a stabilitásérzet lekérdezése, melyre érkező válaszok többsége meglepően egyértelmű „igen” volt, ellentétben egyes későbbi válaszok tartalmával. Stabilitás szempontjából, a három szektorból képviselt vállalkozók 65%-a stabilnak érezte helyzetét, 31%-a instabilnak, míg 4%-a nem tudta a kérdést eldönteni.

Ha a későbbi válaszok közül megnézzük például a jövőkép-válaszokat, azok többsége az „elfogadható” (71%) és „rossz” (10%) alternatívákra voksolt, vagy ha összehasonlítjuk ezeket az eredményeket a pénzügyi helyzetre adott válaszokkal, ott sincs nagy eltérés azok között, akik azt mondják, hogy „javult” a pénzügyi helyzetük (42%), illetve „nem változott” (37%). Egyfajta kettősség, finom bizonytalanság érezhető a válaszokban, mely az egész lekérdezésen keresztül megfigyelhető.

E bizonytalanság egyik szemléletes példája, amikor a vállalkozók elégedettségi mutatóját vizsgáljuk. A kapott válaszok szinte ugyanazok – ellentétes előjellel.

32. ábra: A vállalkozók elégedettségi vizsgálatának eredménye

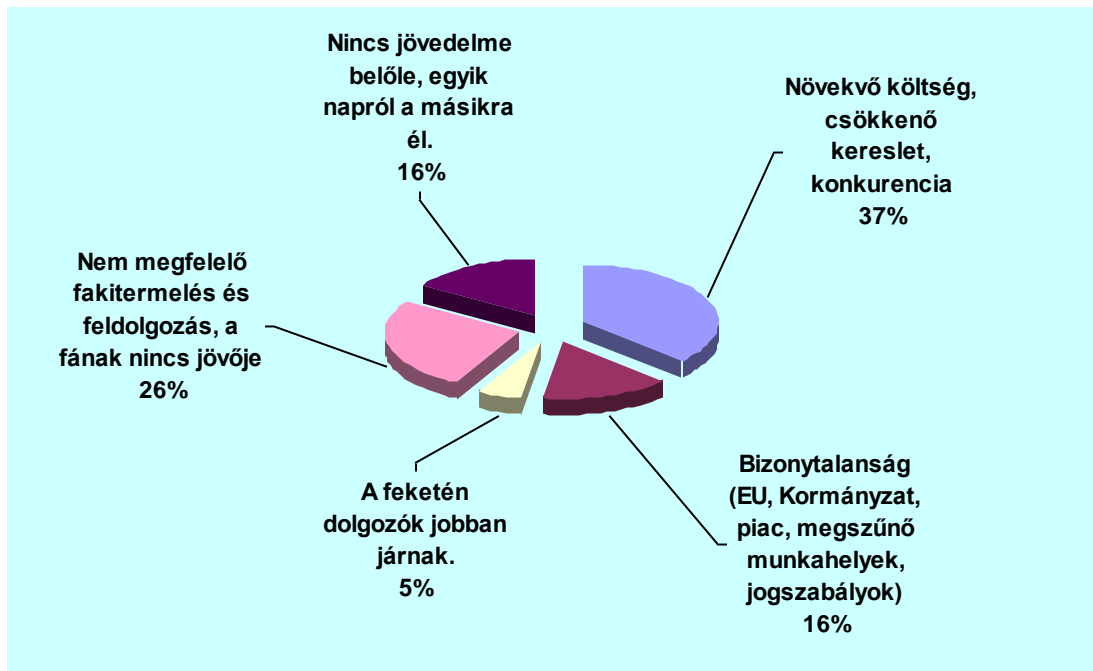
Amivel elégedettek		Amit hiányolnak
Munkások hozzáállása	↔	Szakképzett munkaerő
Vendégek viselkedése, elégedettsége	↔	Vendégek, turisták jelenléte
Forgalom	↔	Gyengülő vásárlóerő
Profit	↔	Nincs pénze az embereknek
Látogatottság	↔	Kevés vendég, turista
Szolgáltatások minősége	↔	Reklám, szervezés
Nem szorul külső segítségre	↔	Senkitől, sehonnan nem érkezik támogatás

A stabilitásérzet válaszai még érthetőbbé válnak, ha megvizsgáljuk a stabil-instabil állapotjelzések mögötti indokokat.

33. ábra: A stabilitás indokai

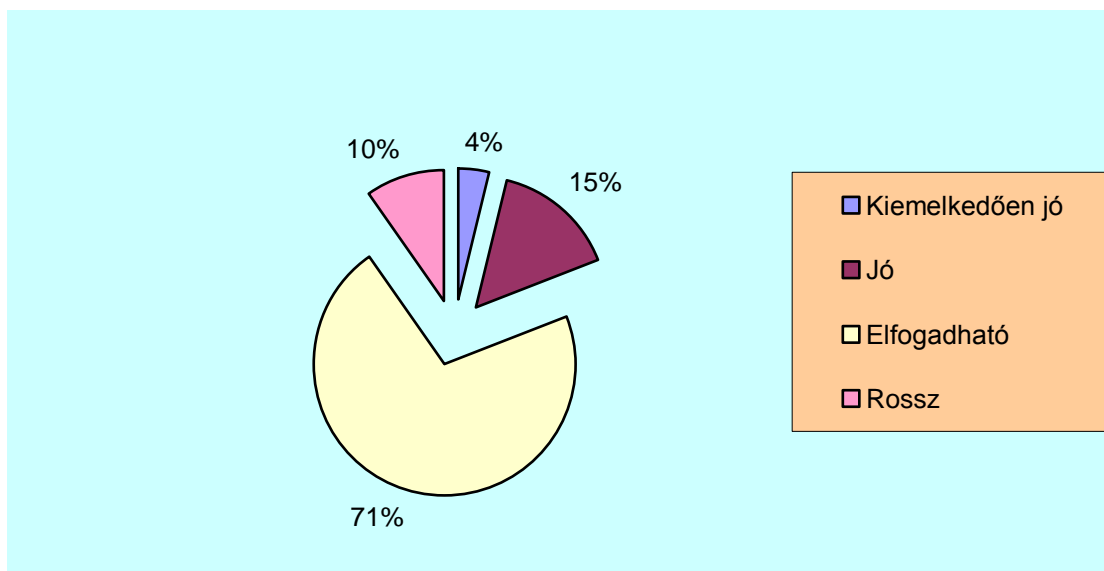

34. ábra: Az instabilitás indokai

A stratégia szemléletű vállalkozók érzékelhetően kevesebben vannak, ezért nem meglepő, hogy a jövőkép kialakításakor a jövőt „jónak” ítélok százaléka is nagyságrendekkel kisebb.

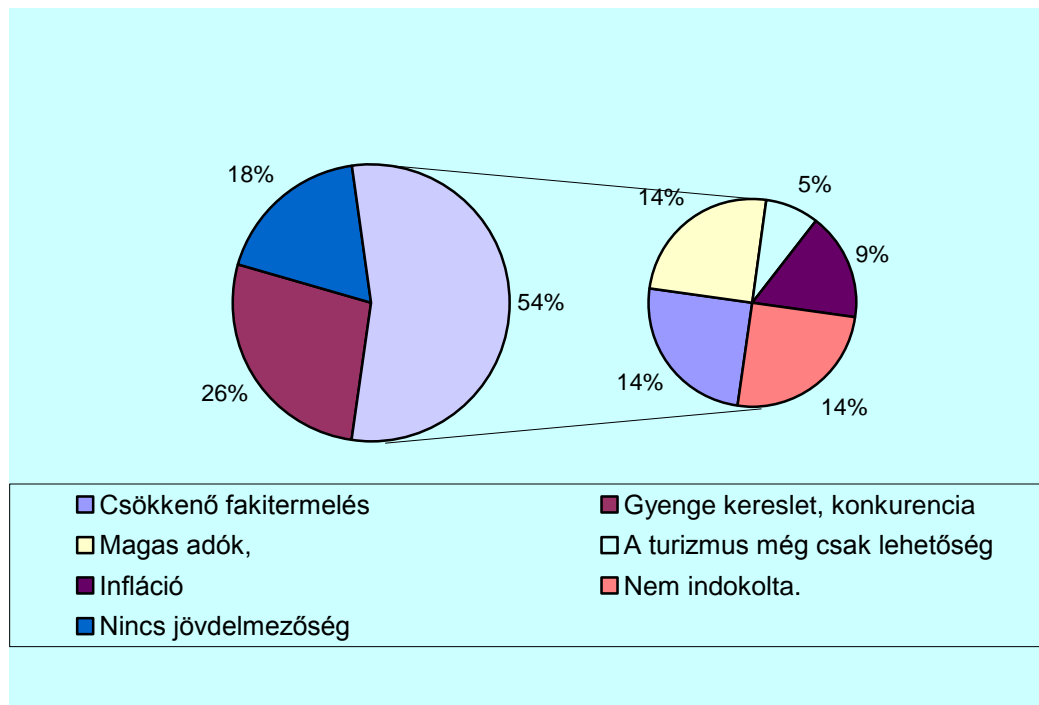
35. ábra: Jövőkép

A pénzügyi helyzet megítélése nem egyértelmű. A válaszadók 42%-a szerint pénzügyeik javuló tendenciát mutatnak, 37%-uk szerint nem történt változás, 19%-uk szerint viszont romlott a helyzet. Egy válaszadó jelezte csupán, hogy pénzügyi helyzete jelentősen javult. Ez utóbbi

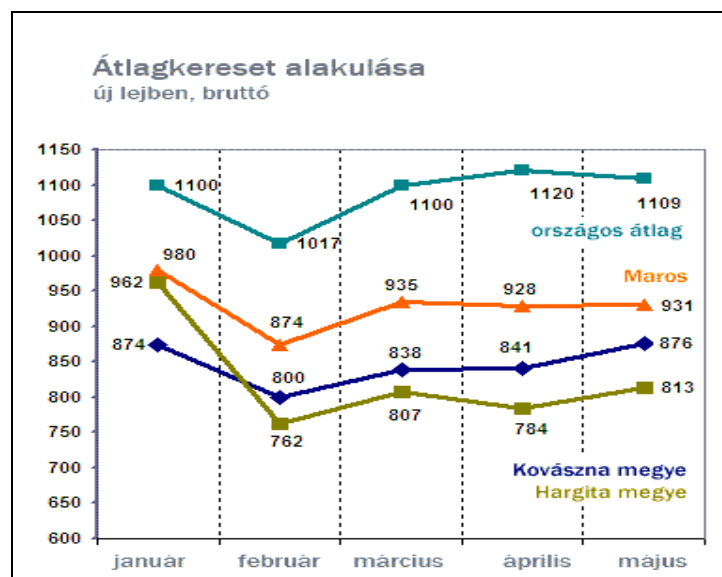
profilja a szolgáltatás – összhangban az elemzésekkel, melyek ezen ágazat ugrásszerű fejlődését mutatják. Érdemes megfigyelni a pénzügyi helyzetre adott válaszok háttérében lévő indokokat is.

36. ábra: A pénzügyi romlás okai

Az okok között első helyen a gyenge kereslet és konkurencia áll (26%), ezt követi a jövedelmezőség hiánya (18%). A gyenge kereslet megyei vonatkozású is, hiszen a kistérség valójában nem tartozik a magas jövedelmű térségek közé. Elég, ha csak Hargita megye helyzetét tekintjük a 2006. január 1. – május 31. közötti átlagkeresetek függvényében¹⁵⁴.

37. ábra: Az átlagkereset országos alakulása

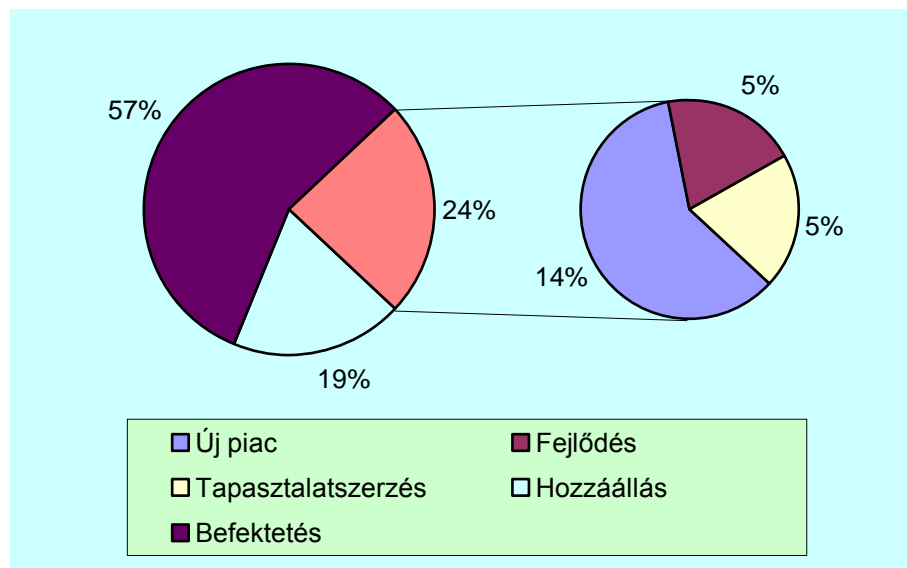

¹⁵⁴ www.erdely.ma: Székely Makro 2006. 07. 28.

A konkurencia elsősorban az 1995. évi széltörések utáni időszakban túlszaporodott faipari cégek¹⁵⁵ és az elmúlt időszakban sokszorosára duzzadt vegyesüzletek közötti, egymással és vevőért történő versengésében mérhető.

A pénzügyi helyzetet javulónak megítélők indokai az alábbiak:

38. ábra: A pénzügyi javulás okai

A javulás döntő többségében a befektetések magas arányának (57%) köszönhető. Az elemzések ugyanakkor nem mutatják ki, hogy a befektetett tőke a visszaforgatott jövedelemből vagy banki hitelből származik-e. Az interjúk során tapasztaltak szerint azonban bővítéshez a gazdagabbak is hitelt vesznek fel¹⁵⁶.

A javulás másik, nagyságrendekkel kisebb mozgatórugója (19%) a hozzáállás. Az arányok is mutatják, hogy a „vállalkozásra való teljes odafigyelés”, vagyis a személyes attitűd (szubjektivitás) sokat számít egy vállalkozás sikerességében – a gazdasági fejlődés objektív tényezői mellett azonban csak kiegészítő, ösztönző hatásúak lehetnek. Ez az ösztönző erő sem elég mindig és mindenhol, s ez jól megfigyelhető a vizsgált kistérség esetében.

A más munkaerő igénybevételére vonatkozó kérdésre a visszaérkezett válaszok alapján az alábbi kép rajzolódik ki: a vállalkozók közel fele saját maga vagy családtagja segítségével oldja meg a felmerülő problémákat (a kiértékelt adatok szerint nincs külső segítségre szüksége: 20%, családtag bevonásával oldja meg a felmerülő nehézségeket: 24%). Több mint fele azonban külső személyt vagy céget bíz meg, illetve alkalmazottat foglalkoztat (20%, illetve 36%).

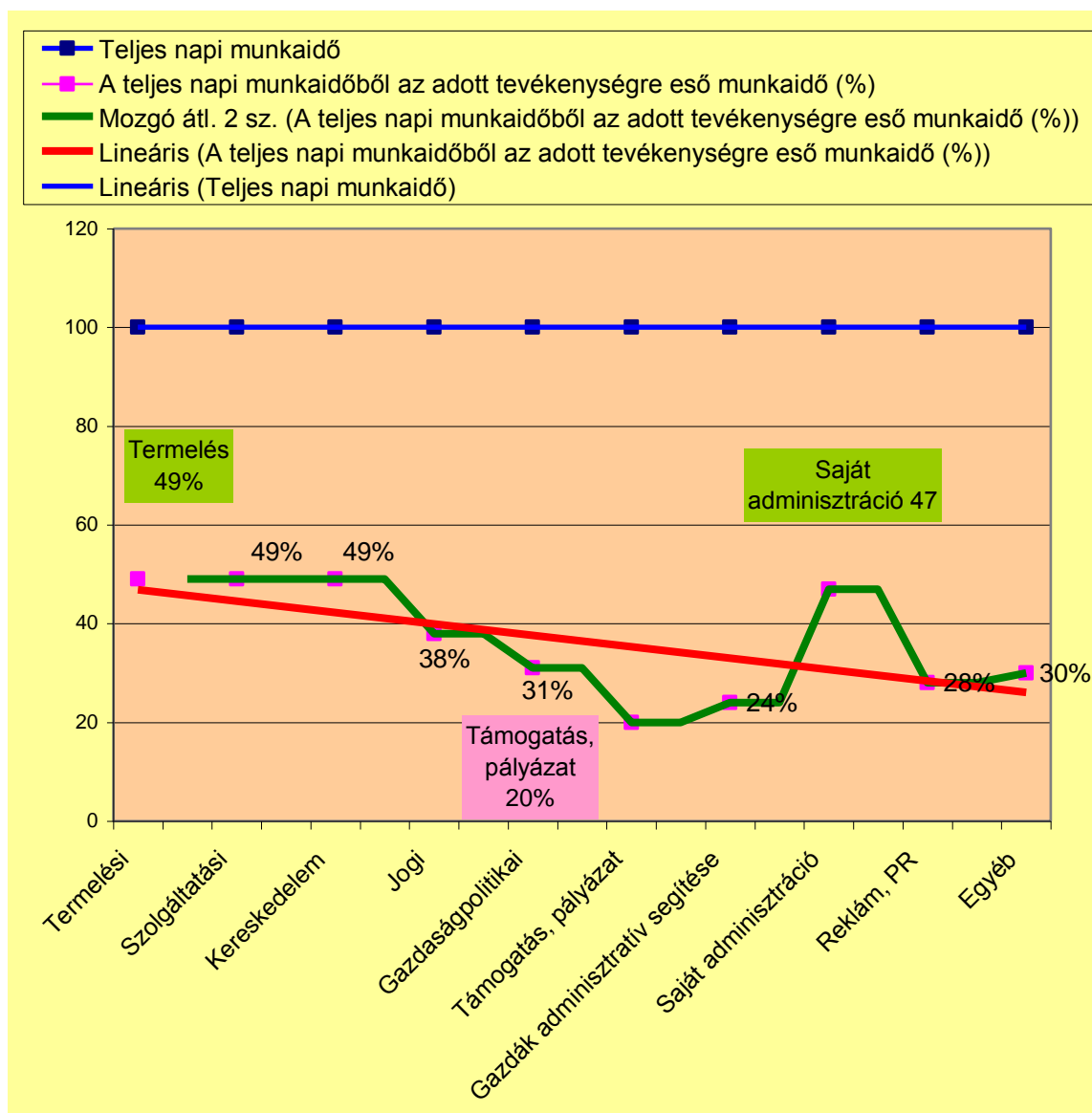
Az adatok és az interjúk során elhangzottak egyértelműsítik, hogy a vállalkozó saját munkáját leginkább a szakmai végzettségének megfelelő, „kétkezi”, közvetlen fizikai beavatkozással járó területeken (termelés, kereskedelem, saját adminisztráció, 49-49%) hasznosítja. Az immateriális vagy speciális szakképzettséget igénylő tevékenységekre (jog, gazdaságpolitika, pályázat ügyek) a vállalkozó már kevesebb saját munkaidőt fordít. Jellemzően éppen ezek azok a tevékenységek, melyek hatékony ellátásának következménye forrasszerzés (támogatás, pályázati ügyek, 20% - a

¹⁵⁵ Ez még úgy is igaz, hogy közben a géterek száma drasztikusan csökkent.

¹⁵⁶ Ld. például a Bilibók Péter és Antal András vállalkozókkal készített interjúkat.

legkevesebb munkaidő-ráfordítás!), kedvezmények megszerzése (jog, gazdaságpolitika), piacra jutás vagy keresletösztönzés (reklám, PR). E tevékenységek központosítása, egy átfogó szolgáltatási rendszer kialakítása – ezek specialitása, szakember- és költségigénye miatt – mielőbb szükséges.

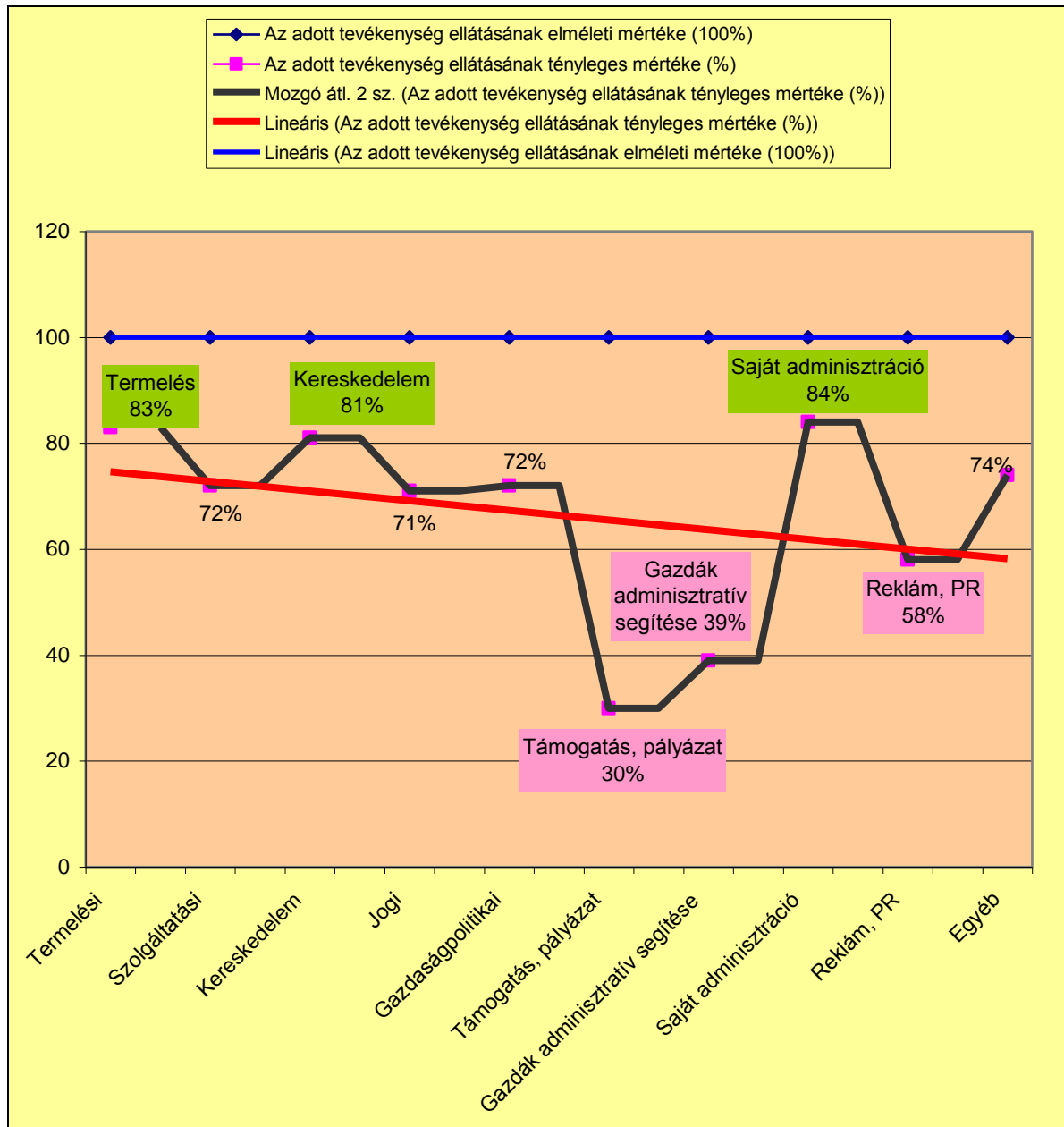
39. ábra: A napi munkaidő és a saját tevékenység aránya

Nagyon tanulságos összevetni fenti ábrát azzal a kimutatással, amely az adott tevékenység saját munkával történő ellátásának mértékét vizsgálja. Azonnal szembeötlő, hogy a vállalkozó a saját szakmájaként gyakorolt tevékenységet nem tudja százszázalékosan ellátni (termelési átlag: 83%, szolgáltatási átlag: 72%, kereskedelmi átlag: 81%), mivel figyelmének és idejének egy részét más, egyéb szakértelmet igénylő feladatok kötik le. Ezek ellátásához külső szakembert nem tud vagy nem akar igénybe venni.

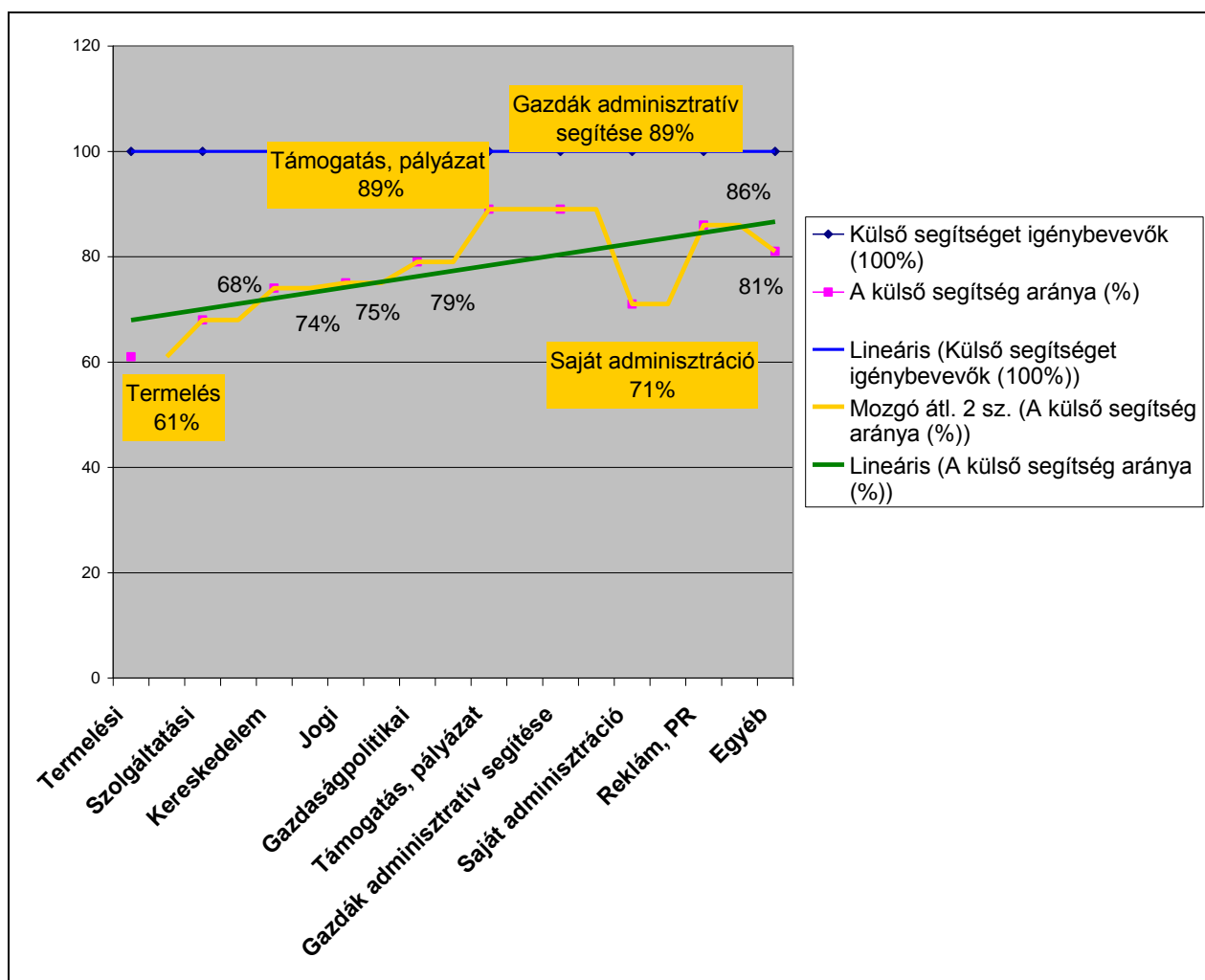
A grafikon egyértelműen mutatja, hogy a legtöbb (de még így sem teljes) munkaidő-ráfordítással intézett tevékenység (saját adminisztráció: 84%) mellett nagy valószínűséggel időhiány, szakértelem vagy kellő üzletpolitikai szemlélet hiánya miatt a vállalkozók egy része az utolsó helyekre rangsorolja a potenciális forrásszerző tevékenységeket.

40. ábra: Az adott tevékenység saját munkával történő ellátásának mértéke

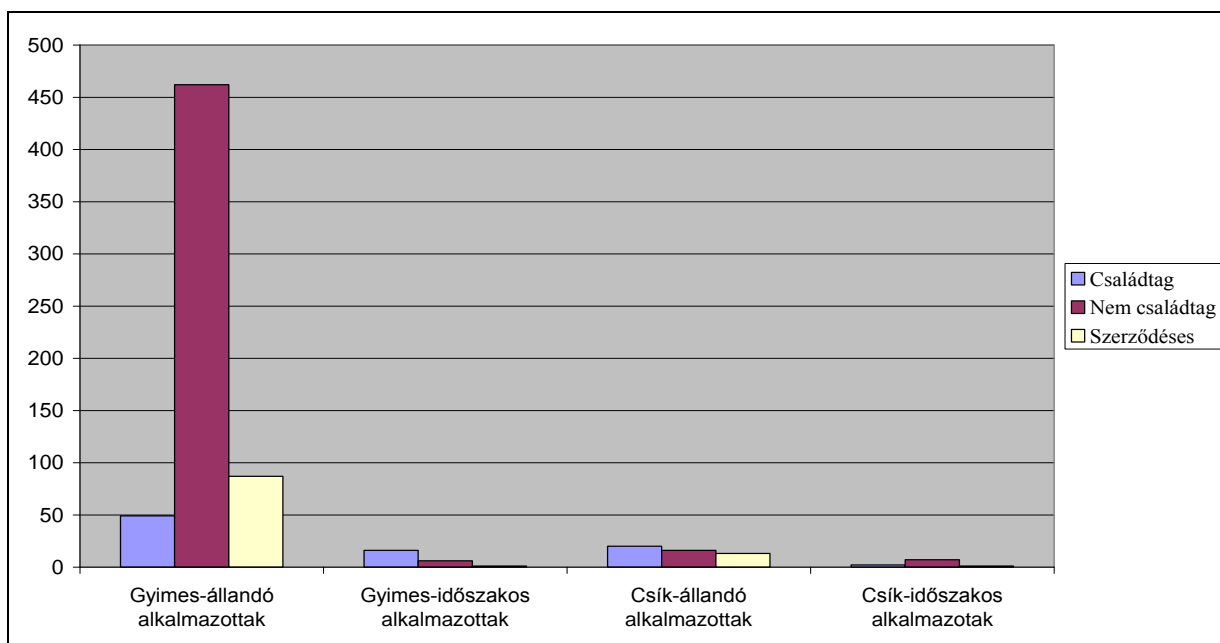
Aki mégis külső segítséget vesz igénybe, az közel 90%-ban támogatási-pályázati ügyek viteléhez, a gazdák adminisztratív segítségéhez, valamint reklám-, PR-tevékenységhez keres munkaerőt.

41. ábra: Az igénybevett külső segítségek aránya

A külső segítségként igénybevett munkaerő döntően állandó státuszban dolgozik (családtag: 69 fő, nem családtag: 478 fő, egyéb szerződéses: 100 fő) és csak elenyésző hányaduk kerül időszakosan foglalkoztatásra (családtag: 18 fő, nem családtag: 13 fő, egyéb szerződéses: 2 fő). A státuszok területi egységenkénti megoszlása jól mutatja a gyimesi faipar, azon belül az állandó munkakörben alkalmazott munkaerő túlsúlyát.

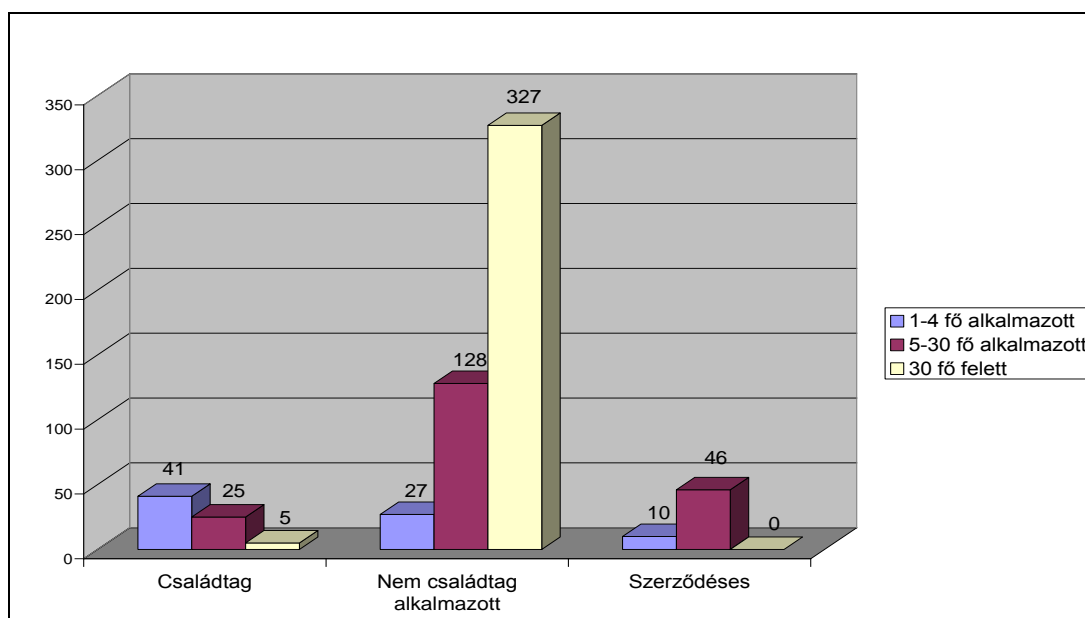
42. ábra: Az állandó és időszakos státuszú alkalmazottak aránya területi egységenként

A turizmusiparban még kevesen képesek állandó státuszban nagyobb számú munkaerőt foglalkoztatni, ezért inkább a szezonális foglalkoztatást részesítik előnyben. Az előbbire példa a Csángó panzió, ahol a kérdőívben jelzett és több szempontból összefüggő, „vendéglátás, üzlet és élelmiszertermelés” területén az állandó, nem családtag alkalmazottak száma 146 fő, illetve utóbbira példa a Deáky-panzió, ahol az állandó alkalmazottak száma 3 fő, míg az április közepétől szeptember közepéig tartó szezonban az időszakosan foglalkoztatottak száma a 15 főt is elérheti.

A kistérség vállalkozásai a foglalkoztatottak száma szerint három csoportba sorolhatóak: az 1–4 fő, 5–30 fő és 30 fő feletti munkaerőt foglalkoztatók csoportjait tudjuk elkülöníteni. A kisebb munkáltatók jellemzően családi gazdaságok. Az 5–30 fő közötti létszám mindhárom csoportban (családtag, nem családtag alkalmazott, szerződéses) erőteljesen jelen van, mely számarány azt sejteti, hogy a gazdasági fejlődés stabilitása ezen a létszámtípuson alapulhat a jövőben.

43. ábra: Foglalkoztatottak aránya

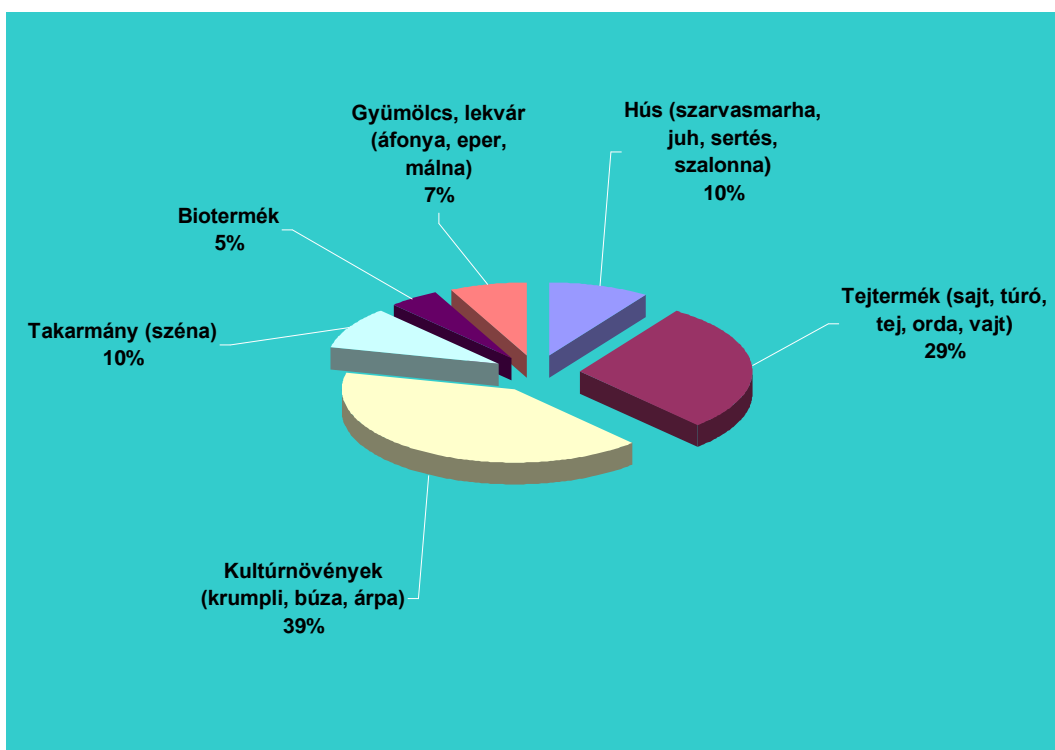
A vállalkozók 61%-a vállalkozását az addigi formában és tartalommal folytatná, 25%-uk – tízből kilenc jellemzően a gyimesi területen - profilkiegészítést tervez. Ennek során – különösen a faiparral foglalkozók – úgy látják, hogy a jövő a turizmusé (60%), s ennek megfelelően épülnek ki a panziók (pl. a Bilibók-panziók Gyimesközéplokon). Ennél kicsit kevesebben (20%) foglalkoznának mezőgazdasággal, 10%-uk pékséget bővítené, 10%-uk pedig fapelletüzemet létesítené. A fapelletüzem szemléletváltozást jelez, hiszen korábban a faipari feldolgozásból hátramaradt anyag (fűrészpor, forgács) hulladéknak számított és nem tudtak vele mit kezdeni (szükségmegoldásként hegyekben állt a patakok, felhagyott mezőgazdasági földek mentén).

Aki a vállalkozók közül profilváltásra adná fejét (kivétel nélkül a Gyimesben), elsősorban turizmusra térne át (49%), illetve egyenlő (17-17%) arányban építőiparral, kereskedelemmel és pizstrángthenyésztéssel foglalkozna.

A kutatás arra is rákérdezett, hogy jelenleg melyek azok az agrár- és nem agrárjellegű termékek, amelyek a közeljövőben a vállalkozók szerint értékesíthetők lesznek.

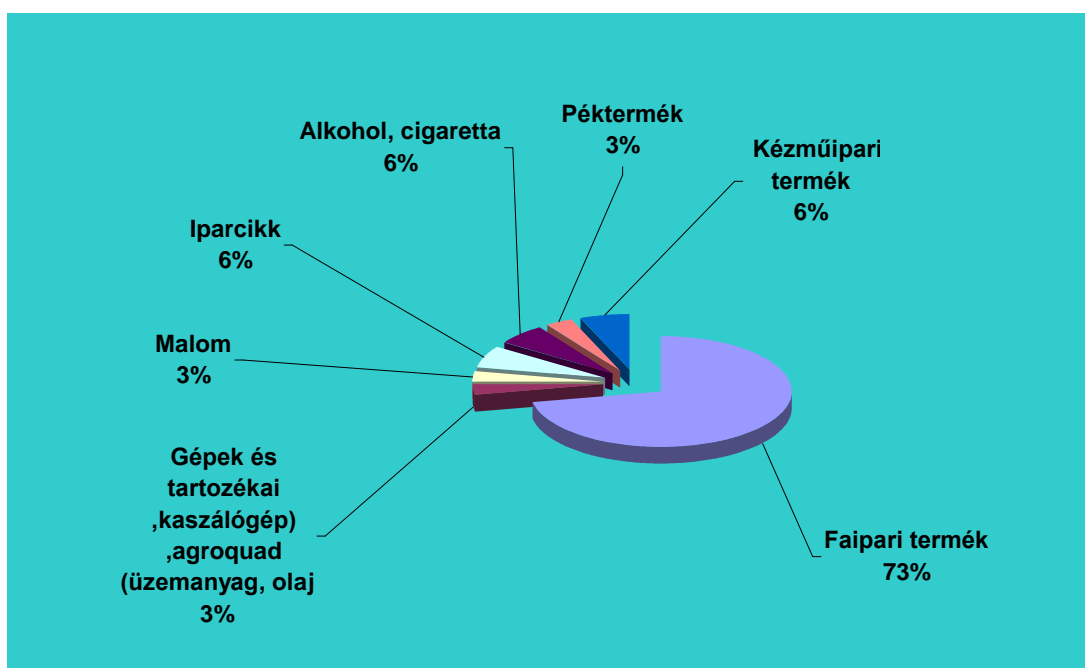
Az agrárjellegű termékek közül a legnagyobb jövőt a különböző kultúrnövényeknek (burgonya, búza, árpa: 39%), közülük is leginkább a burgonyának, valamint a tejtermékeknek (sajt, túró, tej, orda, vaj: 29%) jósoltak. Meglepő, hogy ez utóbbiótól messze leszakadva következnek csak a szintén állattartásból származó húsok, húskészítmények (marha, juh, sertéshús: 10%). Ez részben arra utal, hogy a családi gazdaságok jellemzően önellátóak, illetve nem áll rendelkezésükre olyan tőke és szakemberállomány, mellyel az állattartás magasabb színvonalon lenne megvalósítható.

44. ábra: Értékesíthetőnek tartott, agrárjellegű termékek

A nem agrárjellegű termékek közül egyeduralgató a faipar (73%). Öröndetes, hogy az alkohol, cigaretta, gépek és péktermékek mellett megjelennek a kézműipari termékek, sőt a válaszadók 3%-a (a korábban hagyományosnak számító) malmot és annak termékeit is szívesen látna a térségben.

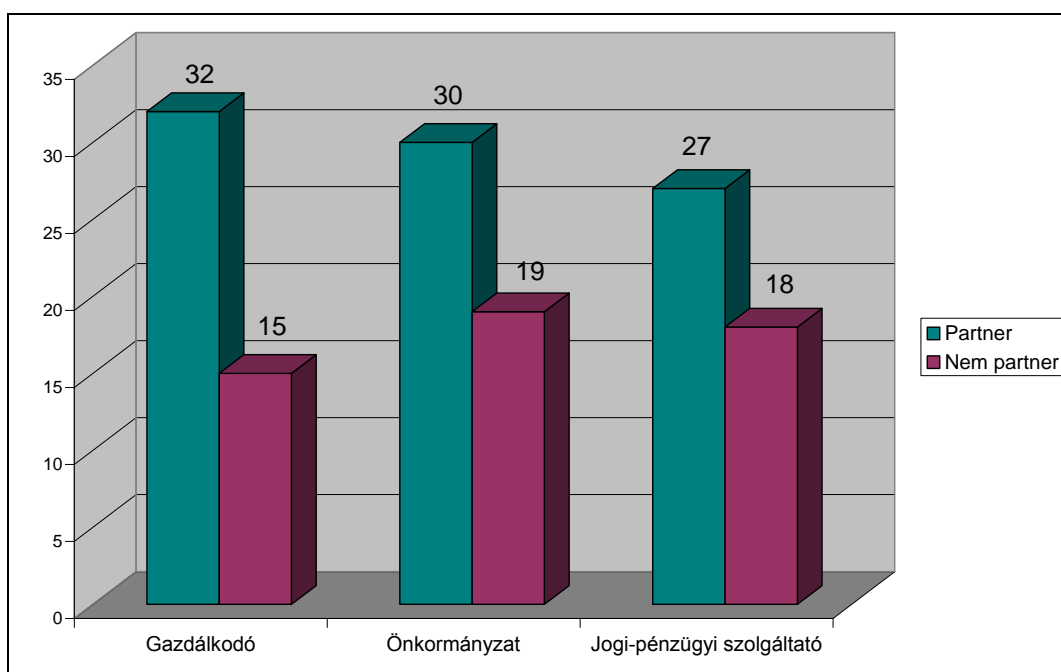
45. ábra: Értékesíthetőnek tartott, nem agrárjellegű termékek

A vállalkozások során óhatatlanul szükséges partneri kapcsolatok terén a gazdálkodókkal, önkormányzattal és jogi-pénzügyi szolgáltatókkal a többségnek jó a viszonya. Aggasztó azonban, hogy azok, akik nem látnak partnert az adott szervezetben, elsősorban az önkormányzatok oldaláról hiányolják ezt. Közülük is legtöbben Gyimesbükkön hiányolják az ez irányú összefogást (elgondolkodtató, hogy ugyanezen településen vannak azok többségben, akik a másik gazdálkodóval sem találják meg a hangot). A legkisebb mértékű partneri kapcsolat a jogi-pénzügyi szolgáltatókkal alakult ki, melynek oka lehet, hogy a vállalkozók irányában manapság egyre erősebb az ellenőrzés, mely alól a kicsik kibújni igyekeznek, míg a nagyok nehezebben működnek, illetve hogy a ritkábban lakott.

Az együttműködés hiánya az önkormányzatoknál lefolytatott interjúkban is megmutatkozott. Általános a vélemény, hogy van egy-két vállalkozó (jellemzően a kisebbek), akikre lehet számítani, míg a nagyobbak (akik „kinőtték magukat”) csak a nyereséggel foglalkoznak („Fizetem az adót, különben hagyjanak békén!”), és alig-alig támogatják a közösségi tevékenységeket. Egyes önkormányzati megjegyzések szerint a gazdálkodók leginkább egymás vetélytársai, de ezt a véleményt az alábbi adatok nem igazolják.

46. ábra: Partnerség

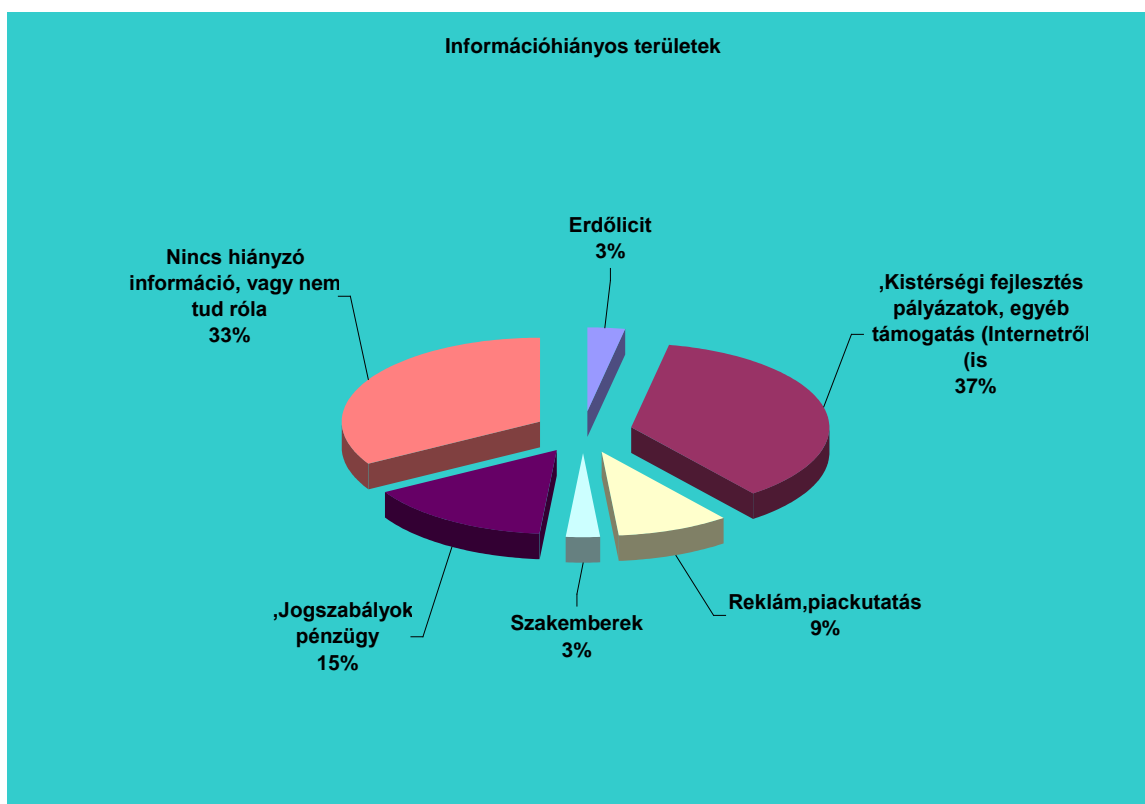

Az önkormányzatokkal való partnerség hiánya a kutatás más területén is, igaz, hogy közvetve, de igazolást nyert. A kapott válaszok alapján a vállalkozók legnagyobb hányada (37%) hiányolja a kistérségi fejlesztésekkel, pályázatokkal kapcsolatos információkat. Ez nemcsak azt jelenti, hogy gond van a kistérségi információs, illetve kommunikációs rendszerrel, hanem azt is, hogy a kistérségi információs tevékenységnek nincs kommunikációs visszacsatolása az önkormányzatok s rajtuk keresztül az adott terület gazdasági szférája felé.

Érdeemes a napi munkában is különbséget tenni az információ (adatáramlás) és kommunikáció között. Ha lehetséges a kistérség (önkormányzat) a jövőben ne csak az üzenet tartalmára, hanem

annak befogadására is figyeljen. Amennyivel több a kommunikáció az információnál (észlelési, érzelmi és motivációs többlete van), annyival kevésbé hiúsítható meg, illetve módosítható a küldő (kistérség, önkormányzat) és befogadó (lakosság, gazdasági, civil szféra) oldaláról az üzenet tartalma. Az interjúk és egyéb személyes találkozók tapasztalata az, hogy a kommunikáció során a zavarok nem technikai, hanem magatartásbeli természetűek.

47. ábra: Információhiányos területek a kistérségben

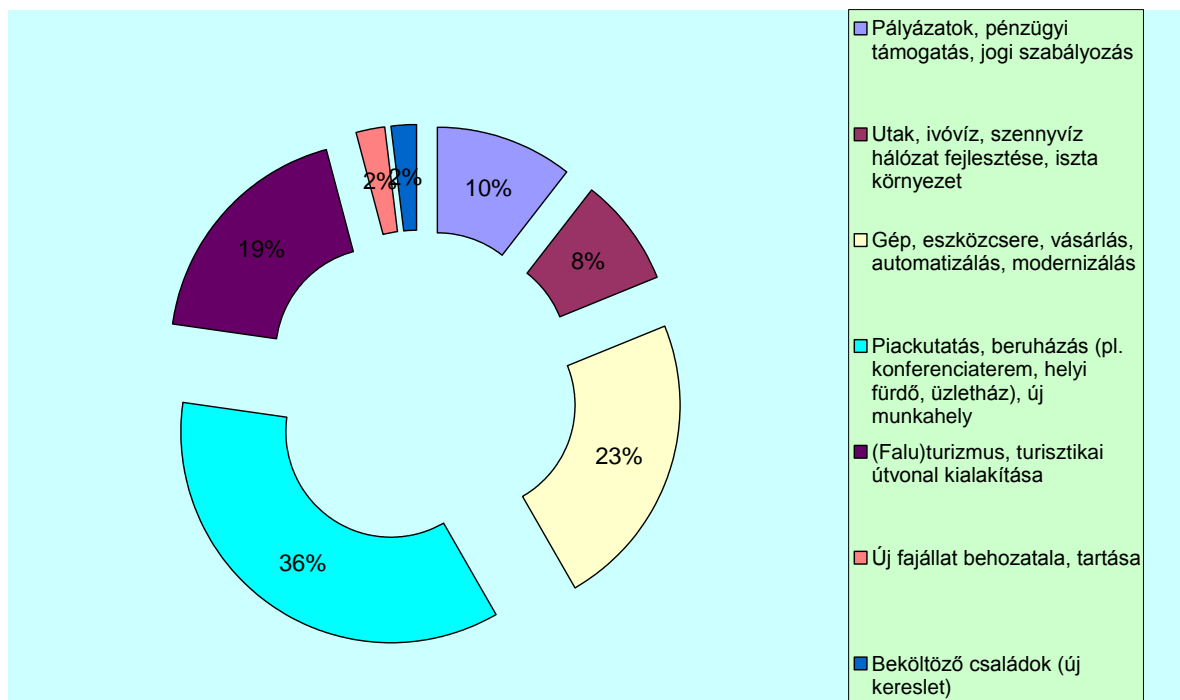
A kép azonban ennél árnyaltabb, mert a válaszadók 33%-a szerint nem hiányzik a munkájukhoz szükséges információ, vagy legalábbis nem tudnak ilyenről. Míg a pályázati információkat leginkább a gyimesiek többsége, azon belül is a nagy-, és kisvállalkozói kör, onnan is többségében az ipari ágazatból hiányolta, addig az információt nem hiányolók között a gyimesi és a csíki terület vállalkozói egyenlő arányban jelentek meg, elsősorban a szolgáltató szektorból.

Nagyságrenddel kevesebben, de statisztikailag még érzékelhetően hiányolták a pontos, naprakész jogi-pénzügyi szabályozást és a reklám-, PR-tevékenységhez való hozzájutást biztosító információk meglétét.

Egységesebb és többségében a racionális piaci, gazdasági viszonyok felé való elhajlást tanúsít a vállalkozást segítő fejlesztések megítélése. Kimagasló arányban jelölték meg a beruházás, piackutatás (36%), technológiafejlesztés (26%), valamint a turizmusfejlesztés (19%) szükségességét. A turizmus, mely jellemzően a kedvező természeti adottságú, de fejletlenebb és stratégiai szemlélettel nem rendelkező térségek „menekülési útvonala”, kissé kilóg a sorból, hiszen fejlesztéséhez alapberuházások kellenek, többek között az infrastruktúra fejlesztése. Ez

utóbbi gyenge szereplése (8%), az ismert elmaradottság mellett azért is meglepő, mert az interjúk során széles körben és fokozott hangsúllyal beszéltek fejlesztésének szükségességéről az önkormányzati vezetők, gazdálkodók egyaránt.

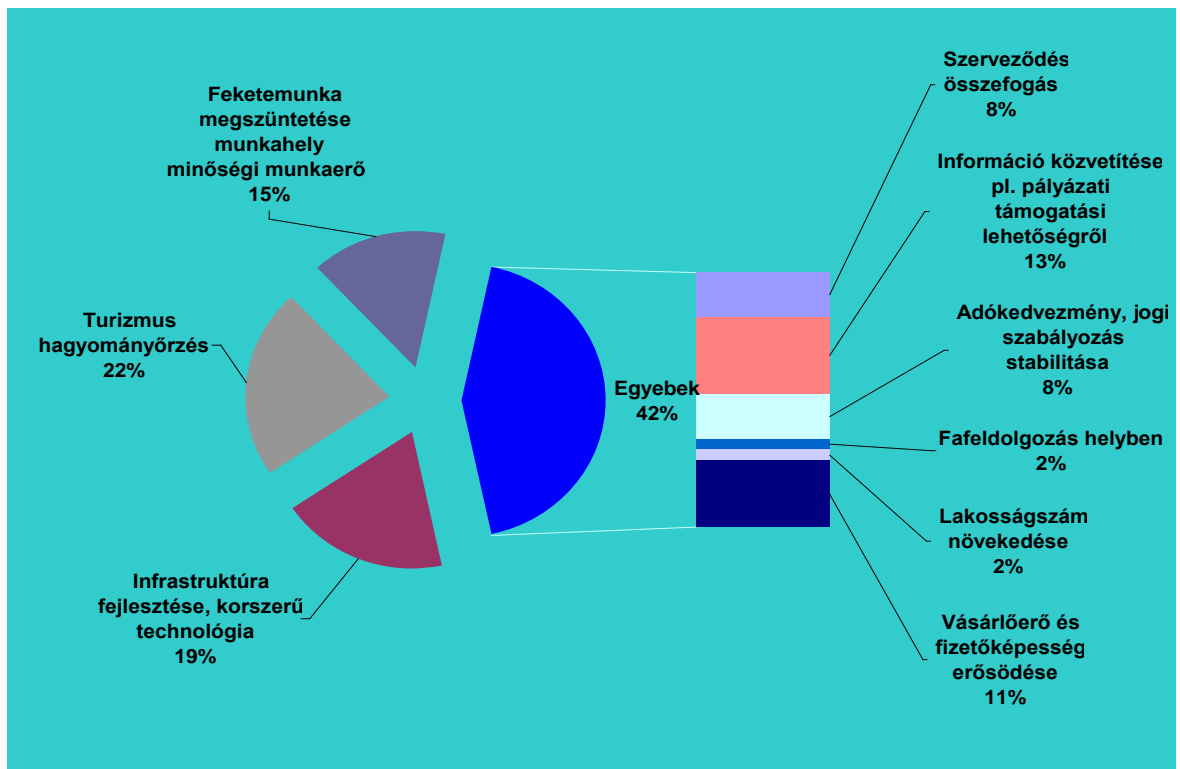
48. ábra: Vállalkozást segítő fejlesztések

A beruházás, piackutatás és technológiafejlesztés szükségességét elsősorban az ipari ágazatokban tevékenykedők jelölték meg, míg a turizmusfejlesztés igénye a kisebb, szolgáltatással foglalkozó és jellemzően turizmusra támaszkodó vállalkozók (panziók, vegyes üzletek) részéről érkezett.

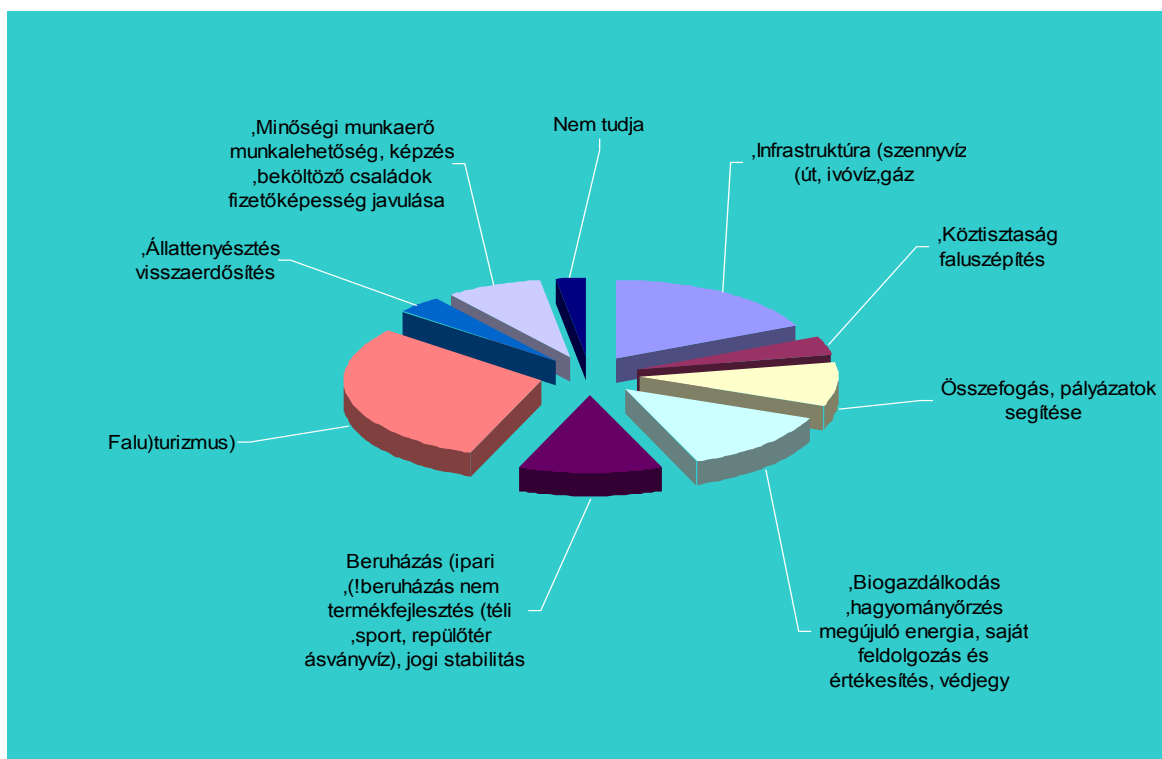
Az eredményességet növelő tényezők vizsgálatakor még mindig a turizmusban látják legtöbben a kiutat (22%), de objektív elemként már megjelent az infrastruktúrafejlesztés és korszerű technológia behozatala (19%). A helyi gazdaság (pl. faipar) sajátosságaiból eredően a harmadik legnagyobb arányú befolyásoló tényező a feketemunka, mellyel szemben annak megszüntetése, legális munkahelyek létrehozása, minőségi, szakképzett munkaerő kitermelése a cél.

49. ábra: Eredményességi tényezők

A vállalkozás eredményességnövelő tényezője mellett a vállalkozók a települések fejlesztésének elsőrendű tényezőjeként tartják számon a turizmust (29%). Ugyancsak fontos, de nem legfontosabb tényező az infrastruktúra megléte (18%), a beruházások, termékfejlesztések (12%), valamint a hagyományok ápolása és saját kézbe vett feldolgozással és értékesítéssel a hagyományos (bio-)gazdálkodás megerősítése (13%). Úgy tűnik, hogy e tényezők települési szinten történő megjelenése, illetve előretörése azzal a fajta mentalitással függ össze, mely szerint e feladatok nagyjából települési, önkormányzati hatáskörbe tartoznak, s végrehajtásukért nem a gazdasági szféra a felelős.

50. ábra: A településeket segítő fejlesztések

Gyimesbükkön tavaly ősszel, környezetvédelmi szempontokat is felvállaló *Agro-Ghimesana szövetkezetet* hoztak létre 15 fővel. Az alapítók sikeres, illetve gyakorlott termelők, akiknek legelője vagy kaszálója van (kezdők, illetve fiatalok több állattal) és irányítók, azaz érdekkijárók, akik „tudják, hogy melyik ajtón kell bemenni”. A szervezet nyitott, bárki csatlakozhat hozzá a községből. A tervek között szerepel, hogy a szövetkezet 150 ha legelőjén kecskét tenyésztenek és kecsketejet adjanak el. Kereslet mutatkozik rózsaszíromra (brassói cég vinné), gombára és áfonyára. Felvevőpiac és szaktanácsadói támogatás van. Az értékesítést a szövetkezet menedzseli a tagok számára.

A közeljövőben *agroturisztikai szakmai konferenciát* szerveznek a Nagyvölgyben. Idejönnek a gazdák ötletekkel, mely ötleteket (pl. pisztrángtenyésztés) szakértők segítségével elemzik. 2007. november 1-jétől agroturisztikai hálózat létrehozása kezdődött meg egy közvélemény-kutatással. Felméri, hogy ki akar agroturizmusban részt venni, majd ezt követően egy szakértővel egyenként elmennek a jelentkezőkhöz, akiket minősítenek, hogy megfelel-e a követelményeknek, s ha igen, segítik őket a fejlesztési irányok kijelölésében. A különböző szakosodási (kecske, juh, lenolaj stb.) törekvéseknek a szövetkezetek létrehozásáról rendelkező törvény ad szabad utat.

3.4. Politikai tényezők

A fejlesztéseket befolyásoló politikai tényezők között azokat a külső feltételeket elemezzük, amelyek a közpolitikai és szakpolitikai háttérrel biztosítják a tervezett beavatkozásokhoz. A társadalmi és gazdasági tényezők mellett gyakran feledkeznek meg azokról a hatásokról, amelyeket a különböző szintű döntéshozók, illetve az ezek számára kereteket biztosító intézmények gyakorolnak a konkrét, mindennapi fejlesztési tevékenységre. A STEP-analízis lehetőséget nyújt számunkra, hogy ezeket a tényezőket is röviden számba vehessük.

3.4.1 Közigazgatás

Erdély s így a vizsgált kistérség közigazgatási szerkezete, az idők folyamán kisebb-nagyobb változásokon ment keresztül. A változó közigazgatási beosztás többször is módosította a közigazgatás szinteket, azok határait, illetve a kistájak és a nagyobb régiók egymáshoz viszonyított helyzetét.

A gazdasági fejlesztést befolyásoló, vizsgálatot igénylő alapvető közigazgatási szempontok a következők:

- *a kistérség környezetében található, történetiségében gazdasági-kulturális egységet képező területek közigazgatási helyzete;*
- *a kistérség egyes településeit irányító községi önkormányzatok korábbi és jelenlegi helyzete;*
- *a kistérségi irányításra kijelölhető település(ek) és a megyei szinten meghatározó jelentőségű egyéb települések viszonyrendszere;*

A kistérség környezetének közigazgatási helyzete

A kérdést érintő folyamat a székely autonómia¹⁵⁷ fokozatos visszaszorulásával írható le, mely a magyar állam három részre szakadásával (1541) kezdődött (adómentesség megszűnése, formális székely öngazgatás), majd a Mária Terézia-féle határőrezredek erőszakos felállításával (1763-64) folytatódott, amikor is a katonai közigazgatás alá kerüléssel az ún. kettős közigazgatás valósult meg. A további közigazgatási átszervezések¹⁵⁸ az autonómia elvesztését tovább erősítették.

Erdély román közigazgatásba kerülésével a korábbi gazdasági s kulturális egységet tükröző megyehatárok módosításra kerültek, majd kialakultak az alsóbb szintű területi egységek (járás, község). A második világháború után felszámolták a megyéket és az országot járásokra, illetve tartományokra osztották¹⁵⁹. Lényegében Székelyföld területén, 1952-ben létrehozták a Magyar

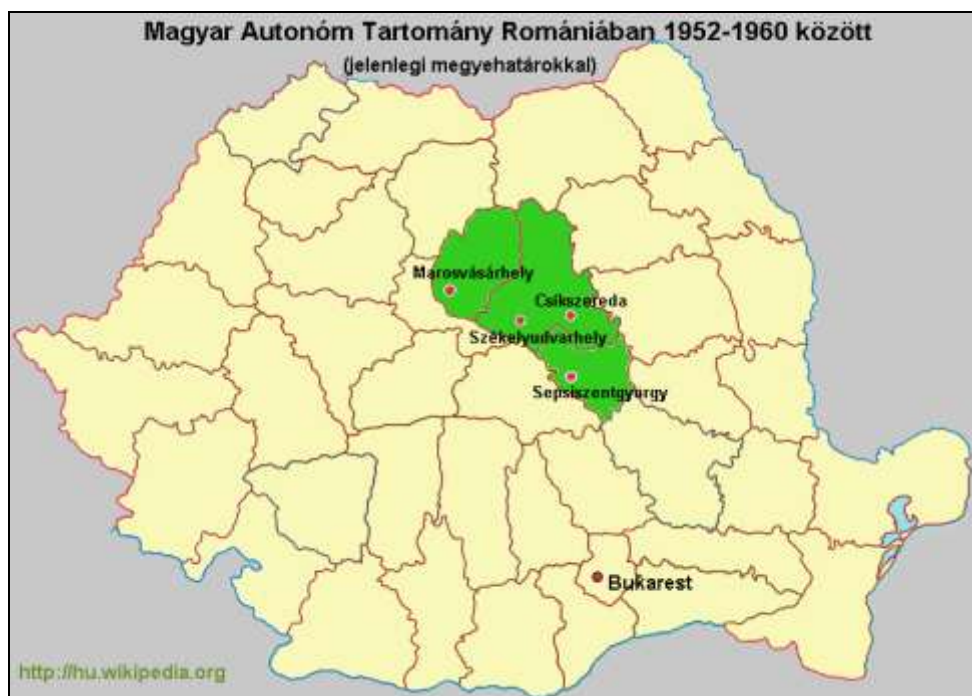
¹⁵⁷ Öt székely szék (Marossszék, Udvarhelyszék, Csíkszék, Háromszék, Aranyossszék) alkotta együttesen Székelyföldet. Ez a történeti Erdély területének 21,5%-a (Dr.Vofkori László: i.m.).

¹⁵⁸ 1783: Erdély tíz kerületre osztása; 1786: Erdély három kerületre osztása; 1854: tíz kerület és 79 járás kialakítása; 1878: betagozódás a vármegyerendszerbe, de területileg az egykori székely székek földrajzi határvonalait megtartva.

¹⁵⁹ 1950: Erdélyt hét tartományra osztják.

Autonóm Tartományt, mely területek hozzácsatolásával Maros-Magyar Autonóm Tartománnyá alakult, majd az 1968-ban, a közigazgatási reform keretében megszűnt. Szintén az 1952-es folyamatoknak köszönhető, hogy a kistérség települései közül a korábban Hargita megyéhez tartozó Gyimesbükk a Kárpáton túl Bákó (Bacău) tartományhoz (1968-tól Bákó (Bacău) megyéhez) tartozik, ugyanúgy, mint Kóstelek (Coșnea), ez utóbbi már Agăș község részeként. Háromkút (Trei Fântâni) keleti része 1952-ben Bacău tartomány, majd 1968-ban Gyergyódamuk-Dămuț község településeként már Neamț megye része¹⁶⁰. Ez utóbbi speciális helyzetét mutatja, hogy az eltérő közigazgatási beosztás ellenére az iskola középloki, és a terület választási körzet szempontjából is Gyimesközéplokhoz tartozik.

11. térkép A Magyar Autonóm Tartomány Romániában (1952-1960)

Az 1968-as reformmal kialakultak a ma is működő közigazgatási szintek: megye (a korábbi meghatározó területi egység, a középírányítás helyett), város, község (mely utóbbi alá egy vagy több falu, illetve tanya tartozhat - Székelyföldön jellemzően 4-5). A jelenlegi közigazgatási és önkormányzati jogalapot a román Alkotmány, és a 2001. évi 215. közigazgatási törvénnyel módosított 1991. évi 69. törvény képezi.

Székelyföld megyéi¹⁶¹: Hargita¹⁶², Maros, Kovászna, melyek közül Hargita megye a Maros-Magyar Autonóm Tartomány egy részéből alakult, megyeközpontja: Csíkszereda¹⁶³, amely 1972-től megyei jogú város.

Erdély és a mai kistérségi terület közigazgatási szerkezetének egyes változásai térképen is jól nyomon követhetők.¹⁶⁴:

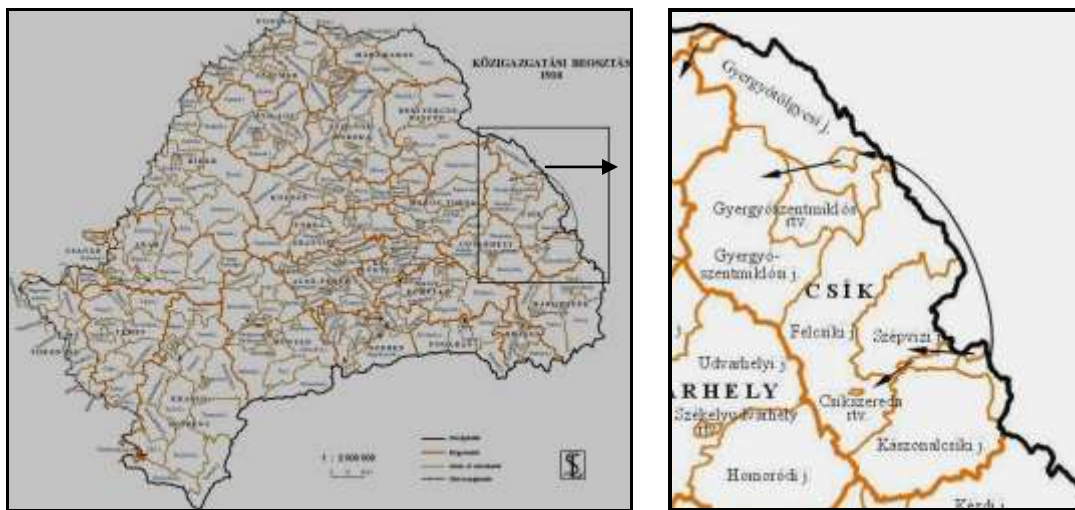
¹⁶⁰ Varga E. Árpád statisztikája

¹⁶¹ De Brassó megyében is vannak székely települések.

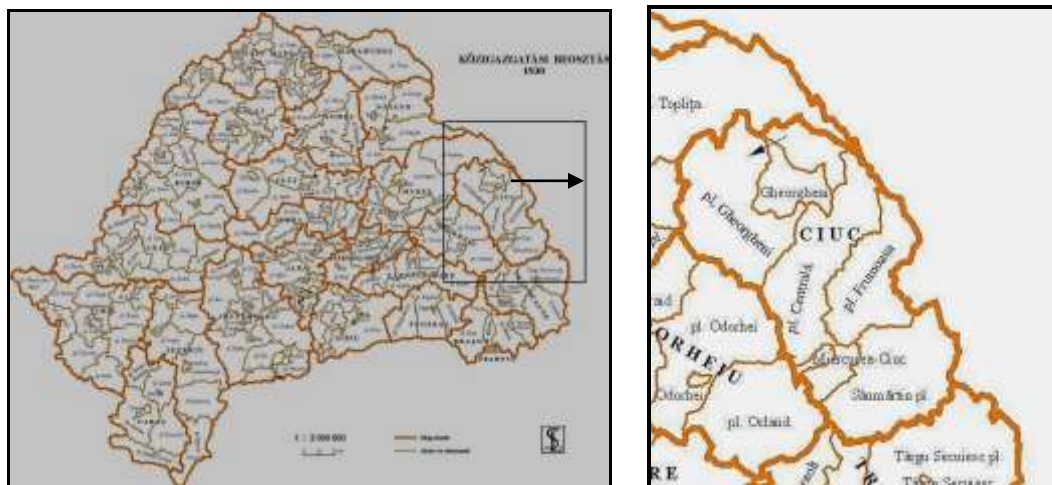
¹⁶² Területe a régi Udvarhely- és Csík-Gyergyó-Kászonszékkal esik egybe.

¹⁶³ Megyeközponti státusza talán az 1968. februári szeredai tüntetésnek is köszönhető.

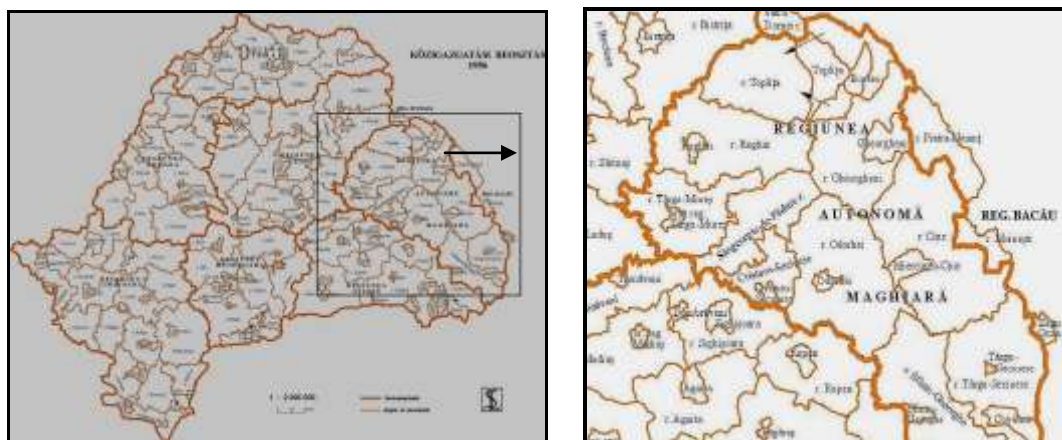
12–16 .térkép: A kistérséget érintő közigazgatási változások egyes időszakokban

Csik megye részeként 1910-ben

Ciuc megye részeként 1930-ban

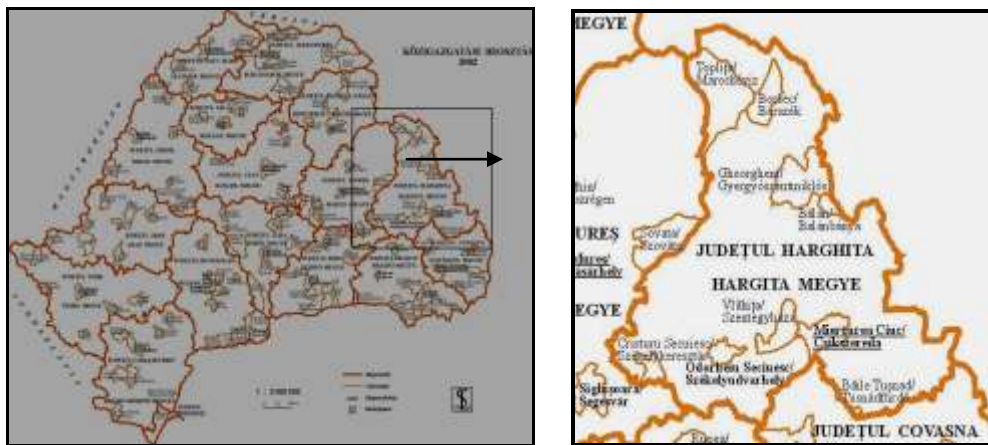

Magyar Autonóm Tartomány (Regiunea Autonomă Maghiară) részeként 1956-ban

¹⁶⁴ Forrás: www.sebok.l.adatbank.transindex.ro

Maros-Magyar Autonóm Tartomány (Regiunea Mures-Autonómá Maghiará) részeként 1966-ban

Hargita megye részeként 2002-től

A közigazgatási határok kialakítása mellett, európai uniós nyomásra, Románia nyolc, megyei alapon szervezett régiót s ezeket működtető regionális fejlesztési ügynökségeket hozott létre, elsősorban a középszintű vállalkozásoknak juttatott támogatásokon keresztül megvalósuló gazdaságélénkítő céllal¹⁶⁵.

Hargita megye a 7. számú „Központi Régió része, Maros, Fehér, Szeben, Brassó és Kovászna megyékkel együtt. A régió egyik kényszerű sajátossága, hogy helyzeténél fogva kimarad a határmenti együttműködéseknek juttatott jelentős vállalkozói támogatásokból.

¹⁶⁵ 151/1998 törvény Románia fejlesztési régiókra történő felosztásáról.

17. térkép: A Központi Régió tagmegyei és elhelyezkedése¹⁶⁶

A megyék, városok, községek határait törvény állapítja meg, így módosításuk, átsatolásuk csak törvénnyel lehetséges¹⁶⁷. Az esetleges helyi lakossági vélemény, helyi népszavazás formájában is csak különösen fontos kérdésekben jelenhet meg, de ezek a kérdések tartalmilag nem szabályozottak. Ha mégis szavazásra kerülne sor, az eredmény csak véleménynyilvánító és nem ügyszöntő jellegű.

A kistérség településeinek önkormányzatisága

Az önkormányzatok, mint közigazgatási egységek romániai szintjei az alábbiak:

1. Megyei tanács

2. Megyei jogú városi tanács

3. Városi tanács

4. Községi tanács¹⁶⁸

¹⁶⁶ Forrás: www.erdely.ma

¹⁶⁷ Ez ellenkezik az Önkormányzatok Európai Chartája rendelkezéseivel, melyek szerint „a helyi közösségek területének határait csak a lakosok akaratának figyelembevételével lehet kijelölni”. *A Kárpát-medence régiói – Székelyföld.* 365. p.

¹⁶⁸ A községbe olvasztott falvak autonómiával nem rendelkeznek! Ez gátolja a fejlesztési törekvések megvalósulását és ellenétes az Önkormányzatok Európai Chartája rendelkezéseivel.

Általános jellemzők

Minden román város önkormányzattal rendelkezik, de csak a településeknek van jogi személyisége, az önkormányzati testületeknek nincs. A helyi tanácsok¹⁶⁹ döntéshozó, a polgármester végrehajtó hatósági szerepkörrel bírnak. A helyi tanácsok jellemző feladatai a költségvetéshez, adóhoz-illetékekhez, és magánvagyonuk igazgatásához kapcsolódnak.

*A magyar többségű helyi tanácsok arculati elemei
(címer, tábla, zászló)*

A helyi tanácsok munkáját hátráltatja, hogy a *testület-polgármester* viszony belső hatásköri rendszere nem kellően szabályozott (testületi hatalomféltség), illetve a *politikai szempontok* gátolják a szakmai döntés-előkészítés térnyerését. A helyi szakigazgatás vezetőjét (titkár vagy jegyző) a központi kormányzat képviselője, a *prefektus nevezi ki*. Az önkormányzati feladatvállalást továbbá bizonytalanná teszi, hogy annak mértéke, típusa más szerv (pl. a kormány) hatáskörének mértékéhez van kötve. Így pl. a helyi fejlesztési kezdeményezések magasabb szintre kerülhetnek, kihagyva ezzel az önkormányzatot saját ügyeinek intézéséből, megsértve az önkormányzatiság európai eszméit és rendelkezéseit.

A *megyei tanácsoknál* a kormány képviselőjeként, központi alárendeltségben működő prefektus¹⁷⁰ dolgozik, segítője a prefektusi hivatal. A megyei tanácsot az állampolgárok közvetlenül választják. A helyi közigazgatással elméletileg alá-fölrendeltség nélkül együttműködik, de az adók visszaosztása, az állami támogatások elosztása és általában a forráselosztás tekintetében (amikor is a költségvetési befizetések aránya nem szempont az újraosztásnál) ez az elv a gyakorlatban nem érvényesül.

A megyei tanács feladatai leginkább a megyei (köz)intézmények működtetéséhez, megyei programok kezeléséhez, településrendezési irányelvek megállapításához, a minisztérium és egyéb központi szervek, dekoncentrált egységek irányításához kötődik.

¹⁶⁹ A tanácsosok száma a lakosok számához igazodóan törvényben előírt.

¹⁷⁰ A 2001. évi 215-ös közigazgatási törvény az 1991–2001 közötti gyakorlathoz képest lényegesen csökkentette az önkormányzatok hatáskörét és növelte a prefektusét. Vö. Réti Tamás (szerk.): *Közeledő régiók a Kárpát-medencében - Dél-Szlovákia, Erdély és a Vajdaság gazdasági átalakulása. Kézirat*

A prefektust a 2001. évi 760. számú törvény úgy határozza meg, hogy a Kormány képviselőjeként központi közigazgatási tisztségviselő¹⁷¹. Hatáskörébe a törvényességi ellenőrzés és a közvetlen igazgatási hatáskör tartozik. Előbbire példa a helyi tanácsi határozatok, vagy a polgármester rendelkezéseinek közigazgatási bíróság előtti megtámadása, utóbbira a „dekoncentrált” intézmények tevékenységének vezetése¹⁷². E jogok gyakorlása közvetve vagy közvetlenül az alulról induló fejlesztési kezdeményezéseket is érintheti, azokkal akár szembe is találkozhat.

13. táblázat: A vizsgált kistérség községei és egységeik (falvak, „patakok”)

Község	Falu („pataka”)
Csikpálfalva (Păuleni-Ciuc)	Csikdelne (Delnița), Csíksomortán (Șoimeni)
Csíkzentmihály (Mihăileni)	Ajnád (Nădejdea), Lóvész (Livezi), Vacsárcsi (Văcărești),
Csík szépvíz (Frumoasa)	Csíkzentmiklós (Nicoleşti), Csíkborzsova (Bârzava), Bükkloka (Făgetel)
Gyimesfelsőlok (Lunca de Sus)	Réce-, Sántatelek, Komját-, Rajkó-, Bothavas-, Rána-, Görbe-, Ugra-, Szőcsök-, Gáborokpataka
Gyimesközéplök (Lunca de Jos)	Boros-, Setét-, Kápolna-, Antalok-, Bán-, Kovás-, Szalamás-, Hidegség, Jávárdi-, Bükkhavas-, Barackospataka, Farkaspalló, Háromkút, Nagypatak
Gyimesbükk (Ghimes-Făget)	Buha-, Bartosok-, Bálványos-, Tarhavas-, Gyimes, Áldomás-, Petkipataka,

A háború utáni közigazgatási változások, valamint az erőltetett iparosítások következtében a községek és városok, funkcióvesztésük, illetve tényeresük mellett egyre inkább eltávolodtak egymástól. Így történhetett meg, hogy amíg Csíkszereda, a régebben is kiváltságos, székely városi joggal rendelkező település a háború utáni időszakban, mint a fejlesztésekkel megcélzott (és megterhelt) megyeszékhelyek egyike, folyamatosan bővült és munkahelyek ezreit hozta létre, addig Csík szépvíz, a korábbi Szépvízi járás központja, vásártartási joggal¹⁷³ rendelkező település (ma is tulajdonképpen a kistérség meghatározó települése!) jelentőségét tekintve fokozatosan elsovadt.

Földrajzi szempontból vizsgálva, a térségi központok szokásos, „lőháton megtehető napi 60 km-es” távolsági szabályát¹⁷⁴ alapul véve, a jelen tanulmányban vizsgált térség régi-új kapcsolatrendszerébe, közigazgatási-jogi szempontból az alábbi néhány nagyobb település tartozik.

¹⁷¹ A prefektusi tisztség nem köztisztviselői, hanem politikai funkció.

¹⁷² Veress Emőd: *A prefektusi tisztség az önkormányzati rendszerben és az alkotmánybírósági gyakorlatban* (Románia esete). www.jogiforum.hu

¹⁷³ Az egyik legkifizetődőbb, nyilvánosan is kihirdetett városi kiváltság a vásártartási jog volt (a városi jog része), melynek alapján heti és országos vásárokat tartottak. A heti vásárok napjait a városok maguk határozták meg, az országos vásárok tartására uralkodói engedélyt kértek. A vásárjogok miatt több város vitában állt, sőt pereskedett is egymással (pl. Brassó és Sepsiszentgyörgy). A kereskedők az ilyen vásárookra szabad járhattak-kelhettek és királyi oltalmat kaptak.

¹⁷⁴ *A Kárpát-medence régiói – Székelyföld.* 40. p.

14. táblázat: A kistérség viszonyrendszerében megjelenő egyes városok közigazgatási-jogi jellemzői¹⁷⁵

Település (távolsága Csíkszeredától)	Közigazgatási-jogi jellemzők ¹⁷⁶	
	Régen	Ma
Csíkszereda (Miercurea Ciuc)	Csíkszék székhelye, majd Csík vármegye székvárosa. Jogok: városi jog (mentesülve a szék hatóság közigazgatása és törvénykezése, valamint közterhei alól) vásárjog, adófizetési kiváltság (nem egyes adónemek („taksa”, azaz egy összegű adó fizetése („taksás város”) ¹⁷⁷ , korlátozott hadrafoghatóság ¹⁷⁸ (csak Erdélyben voltak kötelesek harcolni, ott is védelemben, de terhelték őket a táborozás költségei).	1968 óta Hargita megye székhelye. 1972 óta megyei jogú város.
Székelyudvarhely (Odorheiu Secuiesc) (52 km)	A székely székek anyaszéke, a székely főkapitány rezidenciája. Jogok: városi jog, vásártartási jog, adófizetési kiváltság, korlátozott hadrafoghatóság. A székely főtörvényszék helye, a nemzeti gyűlések színhelye, a nemzeti levéltár őrzője, a székely közigazgatás központja. Valószínűleg Zsigmond királytól kapott városi szabadalmat, oklevélben mezőváros (oppidum) jelzővel először 1485-ből ismeretes. Királyi várossá nem fejlődött A polgárság és a bennlakó, illetve „bebíró” nemesség között folyamatos viszály állt fenn a nemeseket sújtó egyenlőtlen teherviselés miatt.	Megyei jogú város, Székelyföld központja. Hargita megye második legnagyobb települése.

¹⁷⁵

¹⁷⁶ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása. XXII. A székely városok.* Pest, 1868.

¹⁷⁷ Bethlen Gábor uralkodása alatt kezdődik a magyar és székely városok adójának országgyűlésen való megszabása (1614. évi országgyűlés). Amikor azonban a székely városok s török Portának adóztak, akkor minden más adó alól felmentést kaptak: „Az székely városok az egyéb székelségtől külön szakaszatnak, mert azok portai adót kényszerítettnek adnia, és nem lehet, hogy két teherrel bántassanak.” (1559. évi gyulafehérvári országgyűlés)

¹⁷⁸ A Mária Terézia-féle erőszakos besorozás alól azonban ez sem mentesített!

<p>Kézdivásárhely (Tîrgu-Secuiesc) (60 km)</p>	<p><i>Városi jog, vásártartási jog, adófizetési kiváltság, korlátozott hadrafoghatóság.</i></p> <p>1407-ben van róla az első okleveles emlékezés Nádasdi Mihály székely ispán levelében, Torjavására néven. <i>Kézdivásárhelyként</i> először János Zsigmond 1562. évi oklevelében fordul elő.</p> <p>Egyenlő közteherviselés a településen (még a ref. papokat is beleértve!). Csak a főbíró kapott adómentességet (a hivatali idő tartamára).</p>	<p>Városi rangú település. A legkeletibb magyar többségű város Romániában.</p>
<p>Sepsiszentgyörgy (Sfintu-Gheorghe) (67 km)</p>	<p><i>Városi jog, vásártartási jog, adófizetési kiváltság, korlátozott hadrafoghatóság.</i></p> <p>Valószínűleg Zsigmond király tette mezővárossá, aki 1427-ben huzamosabb ideig ott tartózkodott. A település birtokos nemessége külön faluközséget alkotott, mely a szék tisztségétől függött, míg a város polgárságának külön önkormányzata volt.</p> <p>Mezővárosi és vásártartási jogát hosszú (Brassó várossal folytatott) pereskedései során hol elvették, hol visszaadták.</p>	<p>Megyei jogú város (municípium). Kovászna megye legnagyobb városa.</p>
<p>Gyergyószentmiklós (Gheorgheni) (55 km)</p>	<p><i>Városi jog, vásártartási jog (1607-től), adófizetési kiváltság, korlátozott hadrafoghatóság.</i></p>	<p>A Gyergyói-medence közigazgatási központja, városi rangú település.</p>

Marosvásárhely (Forum Siculorum, majd Székelyvásárhely néven) annak ellenére, hogy a történelem során mindig is legjelentősebb települése volt Székelyföldnek, a fent említett településektől mért földrajzi távolsága miatt más fejlődési utat járt be¹⁷⁹ (országos vámmentesség stb.).

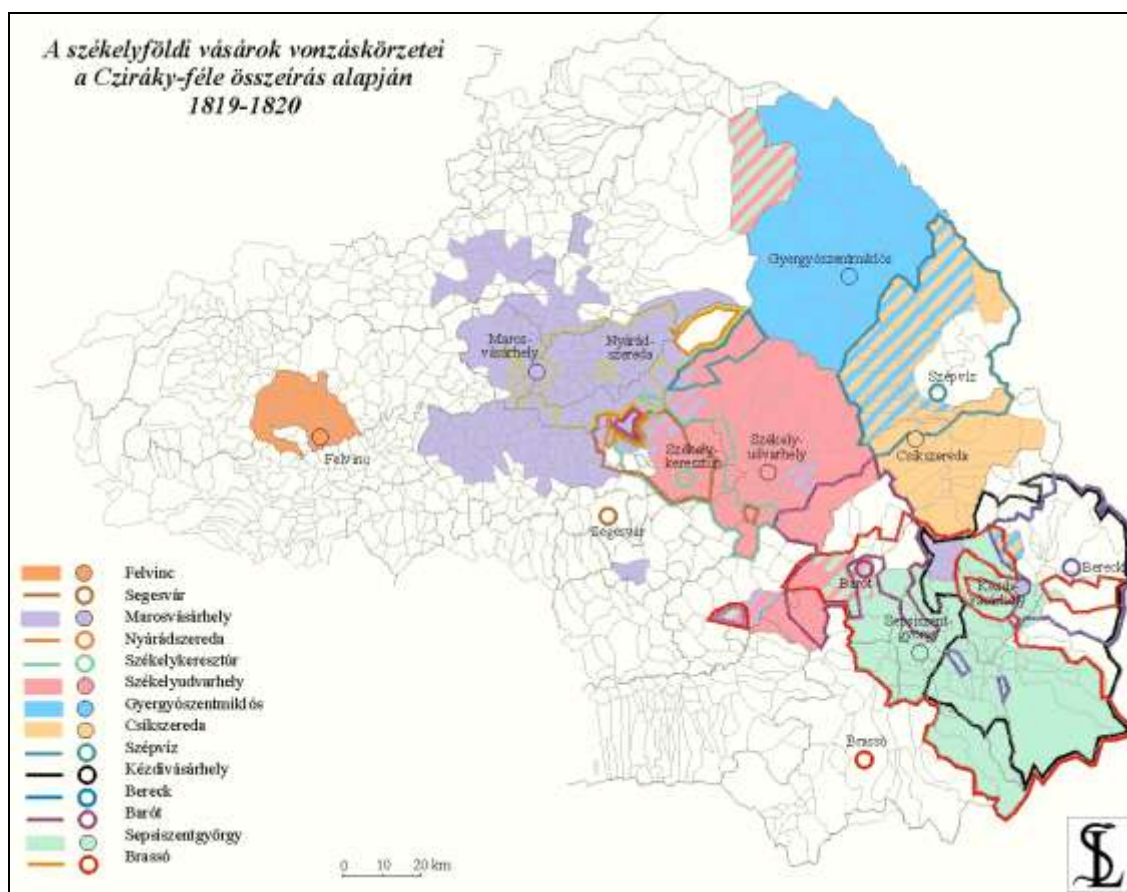
A városok mellett Csíkszépvizet (korábban Szépmező), mint a vizsgált kistérség legjelentősebb kereskedelmi hagyományokkal rendelkező települését is meg kell említeni.

A mindig népes település a XVIII.-XX. században a Csíki-medence egyik kereskedelmi gócpontja (vásártartási jogú helye) volt. E tevékenység központiségének és a kereskedelmi

¹⁷⁹ Forrás: *A Kárpát-medence régiói – Székelyföld*. 40. p.

szerep mérésének lehetőséget az 1819/20-dik évi Coscriptio Czirakyaana úrbéri összeírás adta, ahol adatként szerepeltek az összeírt települések legfontosabb vásárhelyei¹⁸⁰. Az adott vásárhelyet említő községek (számuk 1-200 között volt¹⁸¹) válasza alapján Észak- és Dél-Erdély sűrűbb vásárhálózat mellett Székelyföld vásárhálózatát jóval szerényebbnek bizonyult, ezen belül a leginkább vásárhányos Csíkszék térség. Felcsík székének községeként Szépvíz a 10-49 számú település vonzaskörzetében megjelölt vásártartó helyként szerepel, de még ekkor sem éri el Székelyudvarhely, Kézdivásárhely vagy Gyergyószentmiklós vásártartó erejét. Székelyudvarhely például a 100-149 településű vonzaskörzetben említett, míg a vásárhierarchia csúcspontján Marosvásárhely állt, hat megye 266 falujával.

18. térkép: Vásárhelyek és vonzaskörzetei a XIX század elején¹⁸²

Részben kereskedelmi szerepének köszönhetően emelkedett ki korábban Szépvíz a környezetéből, majd a Felcsíki járásból 1912-ben történő kiválását követően, idővel Csík Szék, Csík, illetve Ciuc megyék Szépvízi járásának központjává vált.

¹⁸⁰ Az összeírás negyedik fő kérdése a községek hasznait és kárait írta össze, és ezen belül a harmadik alkérdés vonatkozott a községek által látogatott vásárhelyekre. Forrás: Sonkoly Gábor: *Vásárok, vásárkörzetek és városok Erdélyben 1820-ban. Tanulmány.* Forrás: <http://www.epa.hu/00400/00414/00008/pdf/08sonkolygabor.pdf>

¹⁸¹ Az adott vásártartóhely vonzaskörzetében található települések száma szerinti csoportok: 5-9, 10-49, 50-99, 100-149, 150-199, 200-266. Forrás: Forrás: Sonkoly Gábor: i.m.

¹⁸² Sebők László gyűjteményéből: <http://sebok1.adatbank.transindex.ro/>

A települési önkormányzatok pénzügyi szabályozása

A közösségi fejlesztést és gazdasági fejlődést segítő helyi önkormányzatok közigazgatási területén több feladat került megosztásra az állammal¹⁸³:

15. táblázat: Állami és önkormányzati pénzügyi feladatmegosztás

Feladat ellátója	Finanszírozás formája
Állam	Állami
Állam, kötelező önkormányzati közreműködéssel	Állami
Önkormányzat, állam által támogatva	Állami
Önkormányzat, saját felelősségére	Önkormányzati

A feladatok ellátásához kialakított költségvetések bevételi és kiadási oldalai jól mutatják az önkormányzatok jelenlegi rászorultságát, illetve fejlesztési elképzeléseik gyenge pénzügyi hátterét. Az önkormányzatok bevételeinek nagy része a központi költségvetésből, jellemzően visszaosztásból származik.

16. táblázat: Az önkormányzatok jelentősebb bevételeinek áttekintő táblázata¹⁸⁴:

Forrás	Bevétel	Felhasználási terület	Mértéke
Saját jövedelem	Épületadó		Városnál: 0,2 %, községnél: 0,1 %, jogi személyeknél: 0,5-1 % (a mérték önkormányzati döntéstől függően változhat: ± 50%-al)
	Telekadó	Általános	Négyzetméter szerint.
	Járműadó	Általános	Hengerűrtartalom szerint.
	Illetékek	Általános	Jogszabály szerint.
	Vagyongazdálkodás	Általános	Megállapodások, szerződések szerint.
	ÁFA-visszajuttatás	Tanügyi dolgozók bérezése	A tanfelügyelőségektől kapott adatok alapján, a helyi költségvetés 40-50%-a (ha nincs elég megyei forrás, ÁFA-átcsoportosítás történik)
Központi költségvetés, illetve megosztott bevételek ¹⁸⁵	SZJA-visszaosztás	Általános	Az önkormányzat területén dolgozók adójának 36,5%-a. További 16% adó a megyei önkormányzaté, a megyei adó 15%-át a megyei tanács rászorultsági alapon visszaosztja, 32,5% a központi költségvetésé, de ez utóbbi kb. 40%-a kiegyenlítő és távfűtési támogatásként visszajut az önkormányzat szférába.
	Cél-támogatás	Adott célra	Eseti jellegű (pl. fogyatékos gyermekek oktatása), részben politikai döntés alapján

¹⁸³ Forrás: *A Kárpát-medence régiói – Székelyföld*. 372. p.

¹⁸⁴ Uo. 375–390. p.

¹⁸⁵ A tételekből ténylegesen csak az SZJA 36,5%-a és a megyei kiegyenlítés teremtdíjk „helyben”, a többi megyék közötti átcsoportosítás eredménye.

A táblázatból a vagyonadó az önkormányzat vagyoni helyzetét mutatja, az SZJA a lakosság jövedelemteremtő képességét, az ÁFA pedig a tanügyi arányokon kívül a vállalkozások gazdasági erejét.

Bevételek

A kistérségből hiányos pénzügyi információkkal rendelkezünk a költségvetésekről, s ez nem tesz lehetővé mély s összetett elemzést e téren, de az egyes költségvetések ismerete és az önkormányzati vezetőkkel folytatott interjúkban elhangzott nagyságrendek szerint a bevételeknek csak kis része (10-20 %) saját bevétel (jellemzően helyi adók), nagyobb része állami támogatás (közvetlenül vagy pályázat útján). Ez az arány többé-kevésbé a megyei és országos átlagnak is megfelel.

17. táblázat: 2001. évi bevételek megyei és országos szinten, százalékosan¹⁸⁶

Bevételi forrás	Hargita megye	Románia
Saját bevétel	18,3	22,5
Megosztott bevétel (pl. SZJA, központi és megyei kiegyenlítés, távfűtés szubvenció)	81,7	77,5

A bevételek közül a visszaosztott 36,5 % SZJA a legbiztosabb önkormányzati bevételi forrás. Aránya az ÁFA százalékos arányaihoz, megyei és országos viszonylatban az alábbiak szerint alakul.

18. táblázat: 2001. évi megosztott adóbevételek megyei és országos szinten, százalékosan¹⁸⁷

Bevételi forrás	Hargita megye	Románia
SZJA (központi és megyei kiegyenlítéssel együtt, a befizetett SZJA-t 100%-nak alapul véve)	105,1	79,1
ÁFA (a befizetett ÁFA-t 100%-nak alapul véve)	77,1	29,6

A táblázat alapján Hargita megye az országos átlag felett kap SZJA-visszatérítést (ennek fő oka, hogy a távfűtési támogatás az országban itt a legnagyobb, mivel a terület Románia „hidegpólusa”), és jóval az országos átlag feletti az ÁFA-juttatás, annak ellenére, hogy a megye többet fizet be, mint amennyit visszkap. Ez újabb adat a helyi gazdaság erejére, mert miközben a kistérség településeinek jó részén (pl. Gyimesközéplak, Gyimesbükk, Csíkszentmihály) a tanügyi kiadások a költségvetések legnagyobb tételei (akár a költségvetés 60-70 %-át is elérve!), addig azzal is számolni kell, hogy az ÁFA mértéke a pedagógusszámon kívül a helyi gazdasági viszonyokon is múlik.

¹⁸⁶ A Kárpát-medence régiói – Székelyföld. 377. p.

¹⁸⁷ Uo. 380. p.

Kiadások

A költségvetési oldal kiadási oldalának vizsgálata során a kapott – és interjúk során megerősített – adatok *arányai szerint* a költségvetések kb. 80 %-a megy el fenntartásra (ebből jellemzően a tanügyre, továbbá: közigazgatás, kultúra, szociális ellátás, infrastruktúra fenntartása), a maradékból jut csak kisebb fejlesztésekre. A fejlesztések szinte kivétel nélkül a céltámogatásként kapott összegekből valósulnak meg, a pályázati lehetőségek még nem realizálódtak igazán nagy összegekben.

Az oktatás hangsúlyos szerepe a megyei statisztikában is érződik, sőt az országos átlagból is kiemelkedő értékű, de hangsúlyozni kell, hogy a fejlesztések terén a kistérségi önkormányzatoknak minimális esélyük van nagy volumenű beruházások saját erőből történő kezdeményezésére.

19. táblázat: Tanügyi kiadások kistérségi (becsült adat), megyei és országos szinten, százalékosan¹⁸⁸

Kiadási tétel	Pogány-havas kistérség	Hargita megye	Románia
A tanügyi kiadások %-os aránya	50-60	48,1	40,2

S bár a kiadási oldal tartalma csak egy mutató arra nézve, hogy az adott település vezetői mit tartanak fontosnak megvalósítani községük életében, a 10–20 %-os, stagnáló bevételek mellett ezt az alapelvet nem lehet számon kérni az önkormányzatokon¹⁸⁹.

3.4.2 Fejlesztéspolitikai keretek

3.4.2.1 Az Európai Unió fejlesztéspolitikai elvei

A Lisszaboni stratégia¹⁹⁰

Az Unió eddigi története során a gazdasági, társadalmi és politikai változások az Unió és a tagállamok, a kormányok és a civil társadalom, valamint a vállalkozások és a polgárok részvételével zajlott. Ez a folyamat volt a reformok elindítója 2000 márciusában, amely reform felvázolta az utat egy versenyképes és mindenre kiterjedő, tudásalapú gazdaság felé, azzal a cél kitűzésével, hogy *az Uniót 2010-re a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb tudásalapú*

¹⁸⁸ Uo. 393. p.

¹⁸⁹ A székelység lakóterülete korábban sem tartozott a gazdaságilag fejlett területek közé. A *Csiki Lapok* 1891. karácsonykor az ország “egyik legmagyarabb, a kormányhoz leghívebb, de legszegényebb” törvényhatóságaként emlegeti őket.

¹⁹⁰ http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/comm_spring_hu.pdf

gazdaságává kell tenni, mely több és jobb munkahely teremtésével, nagyobb szociális kohézióval képessé válik a növekedés fenntartására.

A fenti célhoz rendelt lisszaboni stratégia többek között a kutatás, oktatás, képzés, internet-hozzáférés és online tranzakciók területét fedte le, valamint az európai szociális védelmi rendszerek reformját helyezte előtérbe¹⁹¹.

Az elmúlt időszakban az első szakaszhoz kapcsolódó kudarcok nyomán a lisszaboni stratégia megújult. Középpontjában jelenleg a növekedés és a munkahelyek állnak, melyek érdekében biztosítani kell, hogy:

- 1. Európa befektetési és munkavégzési szempontból még vonzóbbá váljon;***
- 2. a tudás és az innováció legyen az európai növekedés mozgatórugója;***
- 3. a szakpolitikák alakításával több és jobb minőségű munkahely jöjjön létre.***

A stratégia prioritásai a következők.

- *Az európai gazdasági térség vonzerejének növelése a befektetők és a munkavállalók szempontjából*

E feltétel megteremtése érdekében több tényező, úgy mint a belső piac kibővítése és elmélyítése, az európai és a nemzeti szabályozások javítása, nyílt versenypiacok megteremtése, valamint az európai infrastruktúra kiterjesztése és minőségének javítása szükséges.

Az intézkedések különösen Európa kis- és középvállalkozásai (KKV-k) számára jelentősek, mely vállalkozások a vállalatok 99%-át és a foglalkoztatás kétharmadát jelentik. Ma még azonban túl sok akadályt kell leküzdeni ahhoz, hogy valaki vállalkozó legyen, vagy vállalkozásba fogjon, a sikertelenség okozta stressz pedig megnehezíti az újrakezdést, sőt a rossz példát látókat el is riasztja az üzleti vállalkozás elindításától.

Az egységes piacot mindenekelőtt modern infrastruktúrával kell ellátni a kereskedelem és a mobilitás elősegítése érdekében. Ezen a téren nagyon lassú az előrehaladás, pedig a modern infrastruktúra fontos versenyképességi tényező. A gazdasági döntések során, sőt az új tagállamokban az infrastrukturális beruházások ugyanis tovább ösztönzik a gazdasági növekedést.

- *Tudás és innováció, mint a növekedés mozgatórugói*

A cél a tudást magas színvonalú oktatási rendszerek által terjesztve innovációs központok létrehozása, ahol a tudományos és üzleti élet tehetségeit a pénzügyi forrásokkal kapcsolatba hozzák, s így az ötletek, elgondolások a laboratóriumból a gyakorlati munkát jelentő műhelyekbe kerülnek.

¹⁹¹ Az Európai Unió Tanácsa minden tavasszal találkozót tart a Lisszaboni stratégia megvalósításában elért eredmények felülvizsgálatára.

Az innovációs törekvések fontos része az *öko-innováció*, amely többek között a fenntartható források felhasználása, az éghajlatváltozás és az energiahatékonyság területén eredményezhet javulást az életminőség, a növekedés és a munkahelyteremtés szempontjából.

➤ *Több és jobb minőségű munkahely teremtése*

A tagállamoknak és szociális partnereiknek úgy kell a foglalkoztatást megszilárdítaniuk, hogy segítsék a munkavállalókat, és munkában maradásra ösztönözzék őket. Ennek a feladatnak a része az aktív időskori politikák kidolgozása, valamint a fiatalok életkezdetési esélyeinek felkarolása.

Fentiekhez hasonlóan kell javítani a munkaerő és az üzleti vállalkozások alkalmazkodóképességét, valamint a munkaerőpiac rugalmasságát. A munkaerő csökkenésének megállításához *legális migráció*, az Unión belüli hatékonyabb munkaerő-mobilitás kidolgozása, valamint a szakmai képezések kölcsönös elismerésének egyszerűsítése szükséges.

A nemzetközi piacok megnyitása is hozzájárul a növekedéshez és új munkahelyek megteremtéséhez. Ez azonban csak akkor jöhet létre, ha a forrásokat olyan ágazatokba csoportosítják át, ahol Európa viszonylagos előnyt élvez. A versenyképesebb ágazatokban bekövetkező változás követéséhez viszont elengedhetetlen a *partnerség*. Ez eddig nem sikerült, mivel a lisszaboni stratégia nem volt képes – főleg nemzeti szinten – a kulcsszereplőket érdemben bevonni a végrehajtásba. A partnerség viszont csak akkor működik, ha a különböző szereplők érzik, hogy a javasolt politikák őket is érintik, és valóban részt vehetnek a döntéshozatali, végrehajtási folyamatban. Eddig azonban a politikák és prioritások túlságosan is bonyolultak voltak ahhoz, hogy az emberek valóban megértsék, miről szól a stratégia.

Az egységes piac kiegészítéseként a *szolgáltatások területén* szabályozott szakmáknak, különösen a közlekedésnek, és a pénzügyi szolgáltatásoknak döntő szerepük van. Egy dinamikus és nyitott szolgáltatási ágazat igen fontos az európai gazdaság növekedése és új munkahelyek létrehozása szempontjából. Nem véletlen, hogy a szolgáltató ágazat volt felelős majdnem minden új munkahelyért, amely 1997-2002 között az EU-ban létrejött. Ma a szolgáltatások az EU értéktöbbletéből 70%-kal részesednek.

Bármilyen helyes volt a Lisszaboni stratégia alap gondolata, a kormányzás terén túl sok az egymást átfedő és bürokratikus jelentéstételi eljárás, más szóval „ott áll az EU nehézkes jogalkotási és -alkalmazási mechanizmusa”¹⁹², mely a végrehajtandó feladatok és felelősségi körök tisztázását akadályozza. E probléma felismeréséből fakadt a *lisszaboni cselekvési program*, amely alapjául szolgál több új közösségi és tagállami cselekvési program kidolgozásának is.

¹⁹² Török Ádám: *Quo vadis, Europa? A Lisszaboni Stratégia értelméről és tanulságairól 2006 tavaszán.* www.matud.iif.hu/06sze/02.html

A Göteborgi stratégia¹⁹³

Az Európai Unió Tanácsa 2001-ben, Göteborgban fogadta el a Közösség első fenntartható fejlődési stratégiáját, amely a fenntarthatóság társadalmi és gazdasági kérdéseivel foglalkozó Lisszaboni stratégiát egészítette ki a környezeti feltételekkel és a fenntartható fejlődés hosszú távú jövőképét vázolta fel.

A Göteborgi stratégiát 2002-ben, Barcelonában, egy ún. „külső dimenzióval” egészítették ki, tekintettel a Johannesburgi ENSZ-csúcstalálkozóra. Két évvel később kezdődött meg a Stratégia felülvizsgálata, melyet olyan változások indokoltak, mint a természeti erőforrásokra nehezedő egyre növekvő nyomás, az éghajlatváltozás, a tartós gazdasági és társadalmi problémák, valamint az EU bővülése tíz új tagállammal.

2006. június 15-16-i ülésén az Európai Unió Tanácsa vita nélkül elfogadta az EU megújított fenntartható fejlődési stratégiáját.

A fenntartható fejlődés az Unió alapszerződésben rögzített, hosszú távú célkitűzése; átfogó koncepció, amely minden uniós szakpolitikára, intézkedésre és stratégiára hatással van, és megköveteli, hogy a gazdasági, környezetvédelmi és szociális politikákat egymást kölcsönösen erősítő módon alakítsák ki és hajtsák végre. Elveit és céljait – a gazdasági prosperitást, a társadalmi igazságosságot, a környezet védelmét és a nemzetközi felelősségvállalást – a megújult stratégia hét fő prioritási területre összpontosítva kívánja megvalósítani.

A *nem fenntartható tendenciák* miatt a következő területeken kellett erősíteni az EU erőfeszítéseit:

- az éghajlatváltozás káros hatásainak korlátozása;
- az emberi egészség védelme;
- a természeti erőforrásokkal való körültekintő gazdálkodás;
- a környezetkímélőbb közlekedés és szállítás;
- a társadalmi befogadás erősítése,
- a szegénység elleni küzdelem
- a demográfiai változások és a migráció kezelése;

A stratégia ezeken a területeken határozza meg az elérendő célokat, a szükséges tennivalókat és hatékony ellenőrzési rendszert körvonalaz a megvalósítás nyomán követésére.

¹⁹³ http://www.ff3.hu/hirek_res.php?id=31

A LEADER-program

A LEADER (Liaison Entre Actions de Développement de l'Economie Rurale) az EU vidéki közösségek életminőségének és gazdasági jólétének javítását célzó programja. Az 1990-ben meghirdetett programnak eddig három szakasza valósult meg.

➤ LEADER I (1991-1994)

1991-ben hívták életre azzal a céllal, hogy a fejlesztésben potenciálisan szerepet vállaló helyi csoportok együttműködésének erősítésével az integrált, alulról jövő fejlesztési kezdeményezéseket támogassa.

A LEADER I program prioritásai:

- az innováció támogatása válaszként a vidékfejlesztés problémáira,
- a vidéki térségekben projekt alapokon történő nemzetek közötti együttműködések segítése,
- projekt-tapasztalatok és know-how átadása a vidékfejlesztési csoportok között létrehozott hálózaton keresztül.

A LEADER I program mintegy 217 helyi csoportot (Local Action Group, helyi akciócsoport) aktivizált, amely csoportok saját térségükben tevékenységek széles skáláját támogatták. Ilyen tevékenység típusok voltak például a vidéki turizmus szálláshely- és szolgáltatási bővítése, képzési programok, kisipari tevékenységek, kisvállalkozások fejlesztése és a mezőgazdasági tevékenységek diverzifikációja. A Bizottság felismerte, hogy az intézkedések hatékonysága javul, ha azt decentralizáltan, a helyi erőkre támaszkodva tervezik és hajtják végre.

➤ LEADER II (1995-1999)

A LEADER II céljai részben megfeleltek a LEADER I prioritásainak, de nagyobb hangsúlyt kapott az innováció:

- helyi modell értékű vidékfejlesztési kezdeményezések támogatása,
- innovatív, demonstratív és átvehető intézkedések támogatása, amelyek tükrözik a vidékfejlesztés új irányvonalát,
- tapasztalatok, stratégiák és know-how cseréjének támogatása.

A LEADER II elődjénél jóval nagyobb hangsúlyt fektetett a helyi emberek, közösségek aktivizálására és fejlesztésére annak érdekében, hogy azok bekapcsolódjanak a helyi fejlesztési folyamatokba.

➤ LEADER+ (2000-2006)

A LEADER+ továbbra is kísérleti programként szolgált az integrált, fenntartható fejlesztés új megközelítése alakításához és teszteléséhez, amelynek célja az Európai Unió vidékfejlesztési politikájának formálása, kiegészítése, megerősítése. A változás az előző programokhoz képest

az, hogy a LEADER+ esetében az Európai Unió összes vidéki térsége jogosult volt a támogatásra.

Románia még nem vett részt LEADER+ programban, viszont elindultak olyan programok az előcsatlakozási alapok támogatásával, amelyek az új LEADER programozási időszakra segítették a felkészülést.

A kistérség szempontjából a LEADER várhatóan meghatározó finanszírozási forrás lesz a 2007–2013 közötti költségvetési ciklus idején.

Az Euromontana kezdeményezés¹⁹⁴

1995 szeptemberében Krakkóban nagyszabású konferenciát szervezett Az Európai Mezőgazdasági Szövetség. A konferencia témája az európai hegyvidékek társadalmi-gazdasági helyzetének feltárása volt. 21 ország 200 küldötte jelent meg az eseményen, ahol alapos térségi elemzések sora hangzott el. A jelenlévők ekkor határozták el, hogy önálló csoportosulást hoznak létre. Egy 1901-ben alapított francia hegyvidéki szövetség mintájára a következő év áprilisában Rómában jött létre az Euromontana, az európai hegyvidékek szövetsége. Alapító tagjai között svájciak, franciák, olaszok, szlovákok, románok, csehek, spanyolok, görögök, skótok és lengyelek voltak.

A szervezet alapvető célkitűzései:

- a tagok számára megfelelő információk biztosítása a hegyvidékeket érintő brüsszeli döntésekről;
- cserekapcsolatok kialakítása a hegyvidékek képviselői között;
- az európai hegyvidékek érdekeinek képviselet az Unió intézményeivel szemben.

A szervezet az elmúlt 12 év során jelentősen megerősödött, európai projektek finanszírozásában vesz részt koordinátorként és támogatóként, minősítési rendszert dolgozott ki és érvényesít a tradicionális hegyvidéki élelmiszeripari termékekre vonatkozóan, és sikerrel képviseli 72 tagjának érdekeit az uniós döntéshozók irányában. Romániából jelenleg négy szervezet a tagja a szövetségnek: a CEFIDEC Vatra Dorneiből, a Maros Megyei Hegyvidékek Szövetsége (Borszék), az ADEPT Alapítvány (Brassó) és az AGROMRO egyesület (Marosszentgyörgy). Az elnökség tagjai között román szakember is található.

Az Euromontana kedvező kereteket kínál a Pogány-Havashoz hasonló hegyvidéki kistérségek fejlesztéséhez, közös fellépéséhez.

¹⁹⁴ www.euromontana.org

3.4.2.2 A román fejlesztési keretek

A Nemzeti Fejlesztési Terv 2007-2013¹⁹⁵

Románia európai uniós csatlakozásával a nemzeti fejlesztési politika egyre szorosabban kapcsolódik a közösségi politikák, célok és szabályozások előírásaihoz, az Európai Unióval szembeni társadalmi és a gazdaságfejlesztési különbségek csökkentése, valamint egy európai színvonalú társadalmi és gazdasági fejlődés biztosítása érdekében a 2007-2013 periódusban. Az NFT az a stratégiai tervezési- és többéves pénzügyi programozási dokumentum, amely meghatározza Románia fejlesztési irányait az Európai Unió Kohéziós Politikájának megfelelően. Románia Kormánya 2005. december 22-én memorandum formájában fogadta el a 2007–2013-as időszakra vonatkozó Nemzeti Fejlesztési Tervet, amely a Strukturális Alapokból származó támogatási összegek elosztását határozza meg.

Az NFT stratégiai jövőképe: "egy versenyképes, dinamikus és fejlődő Románia" létrehozása, globális célja: Románia és az Európai Unió tagállamai között tapasztalható szociális és a gazdaságfejlesztési különbségek csökkentése.

A globális cél és a specifikus célok megvalósítása érdekében az NFT hat nemzeti prioritást fogalmazott meg:

20. táblázat: A román NFT prioritásai

<p><i>Gazdasági versenyképesség növelése és a tudásalapú gazdaság fejlesztése</i></p>	<p><u>Általános cél:</u> a romániai vállalkozások termelékenységének növelése, olyan módon, hogy a termelékenység átlagos értéke évente 5,5%-kal növekedjen.</p> <p><u>Specifikus célok:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - a kis- és középvállalkozások GDP-hez való hozzájárulásának növelése 20%-kal, - a kutatási-fejlesztési költségek értékének növelése a GDP 3%-ig, - az Internet használók számának növelése 70%-ra a vállalkozások esetében, 55%-ra a lakosság esetében, - az elsődleges energiafelhasználási intenzitás csökkentése 40%-kal. <p><u>Alprioritások:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - a versenyképesség növelése, a vállalkozások (főleg kis- és középvállalkozások) piacra való belépésének javítása, - a tudásalapú gazdaság fejlesztése, a kutatás-fejlesztés támogatása és az információs társadalom fejlesztése révén, - az energetikai hatékonyság javítása és az újrahasznosítható energiaforrások felhasználása
<p><i>A közlekedési infrastruktúra fejlesztése</i></p>	<p><u>Általános cél:</u> egy kiterjedt, korszerű és tartós közlekedési infrastruktúra biztosítása, olyan módon, hogy a közlekedési tevékenység értéke a minimum 7 milliárd euró legyen.</p> <p><u>Specifikus célok:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - a nemzeti érdekeltségű úthálózat korszerűsítése,

¹⁹⁵ <http://www.eupalyazat.ro/index.php?data=prog&mod=eu&mid=52&id=52>

	<ul style="list-style-type: none"> - a vasúthálózat fejlesztése, - a belföldi és tengeri kikötők áruforgalmának növelése, - a repülőterek felszerelésének és szolgáltatásainak korszerűsítése. <p><u>Alprioritások:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - a transeurópai közlekedési infrastruktúra fejlesztése és korszerűsítése, - a nemzeti érdekelttségű közlekedési infrastruktúra fejlesztése és korszerűsítése, - a közlekedési szektor tartós fejlesztése.
<i>A környezet minőségének védelme és javítása</i>	<p><u>Általános cél:</u> a környezet minőségének védelme és javítása, Románia gazdasági és társadalmi igényeinek megfelelően.</p> <p><u>Specifikus célok:</u></p> <p>1) Az életszínvonal javítása a közszolgáltatások a megfelelő minőségben és mennyiségben történő biztosítása által:</p> <ul style="list-style-type: none"> - az integrált víz- és szennyvíz-infrastruktúra rendszereinek fejlesztése 40 térségben, megyében, - az integrált hulladéktároló rendszerek megépítése minimum 20 térségben/megyében, valamint a városi hulladéktároló infrastruktúra kiterjesztése további 20 térségben/megyében. <p>2) A környezet minőségének javítása az EU-s irányelvek alapján:</p> <ul style="list-style-type: none"> - a víz minőségének javítása, - a talaj minőségének javítása, - a levegő minőségének javítása, - a természeti erőforrások menedzsmentjének javítása.
<i>A humán erőforrás fejlesztése, a foglalkoztatottsági szint emelése és a szociális kirekesztés megszüntetése</i>	<p><u>Általános cél:</u> a humán tőke fejlesztése és a munkaerő-piaci versenyképesség növelése, az egész életen át tartó tanuláshoz való hozzáférés esélyegyenlőségének biztosítása, egy modern, rugalmas és integrált munkaerőpiac létrehozása által.</p> <p><u>Specifikus célok:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - a kezdeti és folyamatos oktatás fejlesztése reformok, minőségi és a munkaerőpiac szempontjából releváns oktatási kínálat biztosítása révén, - az oktatásban dolgozó humán erőforrás fejlesztése, új szakmák kialakítása és a kezdeti és folyamatos oktatási kínálat változatossá tétele által, - rugalmas és személyre szabott oktatási és karrierfejlesztési módszerek kidolgozása információnyújtási és tanácsadási szolgáltatások alkalmazása révén, - a fiatalok munkaerőpiacra való belépésének elősegítése az oktatás és a munkaerőpiac igényeinek összehangolása révén, - a humán tőke képzettségi és végzettségi szintjének növelése folyamatos szakmai képzést biztosító programok szervezése által, - egy modern, befogadó és rugalmas munkaerőpiac kialakítása, - a vállalkozói szellem népszerűsítése, - a közszolgáltatások minőségének javítása, <p><u>Alprioritások:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - a humán tőke fejlesztése, - a teljes foglalkoztatottság ösztönzése, - a társadalmi integráció ösztönzése, - az adminisztratív kapacitás és a jó kormányzás fejlesztése.
<i>A vidéki gazdaság fejlesztése és a mezőgazdasági</i>	<p><u>Általános cél:</u> a tudás- és magánkezdemenyezés alapú mezőgazdaság kialakítása, amely képes az egyenletes, hosszú távú fejlődésre, a megfelelő életszínvonal biztosítására, a helyi-regionális-nemzeti társadalmi és gazdasági kohézió</p>

<p><i>termelékenység növelése</i></p>	<p>megvalósítására, a természeti és történelmi kulturális örökség megőrzésére.</p> <p><u>Specifikus célok:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - a vidéki infrastruktúra fejlesztése, - a mezőgazdasági és erdészeti befektetések növelése, - a mezőgazdasággal foglalkozó kiöregedett népesség arányának csökkentése vidéken, - a farmok átlagméretének növelése, - az akvakultúra termelési kapacitásának növelése. <p><u>Alprioritások:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - az agrár-élelmiszeri és erdészeti szektor versenyképességének növelése, - a vidéki térségek életszínvonalának növelése a vidéki tevékenységek változatossá tétele által, - a "LEADER" típusú helyi kezdeményezések ösztönzése, - a tartós halászat biztosítása és az akvakultúra fejlesztése.
<p><i>Az ország régióinak kiegyensúlyozott fejlesztése</i></p>	<p><u>Általános cél:</u> a romániai régiók gazdasági és szociális fejlődésének elősegítése és támogatása az infrastruktúra és az üzleti szféra javítása által, prioritásként kezelve a kevésbé fejlett régiók felzárkózásának megvalósítását. A régiók fő finanszírozási eljárása a differenciált finanszírozás, azaz a visszamaradott régiók több forrásban részesülnek, mint a fejlettebbek.</p> <p><u>Specifikus célok:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - a régiók általános megközelíthetőségének és vonzerejének javítása, - a régiók versenyképességének javítása, - a régiók turisztikai, történelmi és kulturális lehetőségeinek hasznosítása, valamint ezen ágazatok hozzájárulásának növelése a régiók fejlesztésében, - a városi központok gazdasági és szociális szerepének növelése, - a határmenti térségek társadalmi és gazdasági integrációja és a régiók általános megközelíthetőségének és vonzerejének javítása.

Az NFT forrásai: európai uniós források, nemzeti hozzájárulások, fejlesztési hitelek. Az NFT tervezését valamint az ezzel kapcsolatos szervezeti struktúrák kialakítását Romániában a Pénzügyminisztérium Közösségi Támogatási Keret Irányító Hatósága végzi.

Kistérségi fejlesztések

A nemzeti fejlesztési programok kidolgozása mellett és a napi nehézségek ellenére a vizsgált kistérség településfejlesztési eredményei lassan megmutatkoznak. Jó példa erre Csíkszépvíz község esete, ahol a középületek létrehozása, felújítása mellett (pl. községháza, iskolák, tornaterem) már a telefon-, földgáz- ivóvízhálózat kiépítése is megtörtént a 2000-es évek elején, megelőzve sok csíki községet.

Csíkszépvíz 2002-ben a SAPARD-program keretében pályázatot nyújtott be a községi csatornahálózat kiépítésére a gyulafehérvári székhelyű Központi Regionális Fejlesztési Ügynökséghez (a program megvalósulásához a Sapientia Alapítvány 95 ezer eurót ajánlott

fel)¹⁹⁶. A pályázatból három faluban már megvalósult a rendszer, melynek részeként a több mint egymillió euró értékű szennyvíztisztító-állomás Borzsován került felépítésre.

A település egyik legnagyobb projektje jelenleg a patakmeder-szabályozás.

A patakmeder-szabályozás munkálatai Szépvízen

Fenti beruházások mellett a kistérség többi településén is folynak fejlesztések, jellemzően európai uniós támogatással, az infrastruktúrától kezdve a turisztikai szolgáltatóhelyek létesítéséig.

EU-támogatással épülő csatornarendszer Borzsován és turisztikai szálláshely Gyimesközplokön

Kistérségi szintű forrászerzési lehetőség a 2007-2013 közötti időszakra meghirdetett, Leader-támogatási rendszer, melyből országos szinten várhatóan 40 térség részesedik. A kiírásn a Pogány-havas kistérség is részt kíván venni.

¹⁹⁶ Hargita Népe, 2003. február 19. szerda, XV. évfolyam 40. szám

3.5 A STEP-elemzés konklúziói

A helyzetelemzés során kapott tényekből, adatokból következtetés révén iránymutatást kaphatunk a kistérség fejlesztési intézkedéseinek meghatározásához. A helyzetelemzésből adódó, a Pogány-havas kistérségre jellemző fejlesztési kulcsszavak leginkább a következők: gazdasági szerkezeti válság, a humán erőforrás kapacitásának hiányosságai, a turisztikai fejlesztések és a településmarketing hiánya.

3.5.1 Gazdasági szerkezeti válság

A gazdaság a munkáról, azaz a kistérség jelenlegi és jövőbeni vállalkozásairól, családi gazdaságairól és a vállalkozások alkalmazottairól szól. A fő probléma a **gazdaság szerkezetének változása, az ehhez való alkalmazkodás és szerkezetváltás, illetve az uniós elvárásokhoz való alkalmazkodás lassú üteme**. Ennek is köszönhető, hogy a területről a munkavállalók jelentős része bel-és külföldre ingázik. A probléma lehetséges okai:

A.

- a települések infrastrukturális hiányosságai;
 - az önkormányzatok tevékenysége a helyi gazdasági folyamatok fejlesztésében és támogatásában nem elég hatékony;
 - éleződő verseny alakul ki a térségek között a befektetőkért és forrásokért;
 - a települések vonzereje nem párosul fejlett infrastrukturális háttérrel;
- ⇒ közvetlen eredmény: kevés a befektető, kevés a helyi munkalehetőség.

B.

- alacsony a vállalkozási aktivitás szintje;
 - a meglévő vállalatok közötti kommunikáció, együttműködés nem koordinált;
 - több hatékony marketingeszközt nem használnak a településen;
- ⇒ közvetlen eredmény: kevés a helyi fejlesztés.

C.

- a munkaerő-piaci igények változására a képzési kínálat nem képes gyorsan reagálni;
 - alacsony a népesség (felsőfokú) iskolázottsága;
 - az oktatási épületek műszaki állapota leromlott;
 - a szakképzésből kikerülő fiatalokat nehéz a településen tartani;
- ⇒ közvetlen eredmény: a képzési háttér fejlesztésre szorul.

D.

a térség gazdaságában nagyon nagy a félrideg állattartás szerepe;

az új technológiákkal, a vállalkezési formával szemben erős az ellenérzés;

az uniós csatlakozással járó változásokról kevés az információ;

a fejlesztésekhez szükséges humán erőforrás hiányzik;

⇒ közvetlen eredmény: jelentős szerkezeti és foglalkoztatási válság kialakulása fenyeget, amely a tájökológiára is kihatással lesz.

3.5.2 A humán erőforrás kapacitásának hiányosságai

A település életét leginkább meghatározó elem az ember, a lakos, aki egyben a gazdaságfejlesztés humán erőforrása. Az emberi erőforrással kapcsolatos problémák a következők:

- alacsony a népesség iskolázottsága;
- a magasan kvalifikált humán erőforrás hiánya;
- az ingázásból eredő szociológiai problémák;
- kevés a helyi munkaadó;
- nincs idő és pénz az egészséges életmódra;
- hiányzanak az összefogás szervezeti keretei;

⇒ közvetlen eredmény: a humán erőforrás fejlesztésre szorul.

3.5.3 A turisztikai fejlesztések hiánya

A fő probléma a **rekreációs és idegenforgalmi tevékenység alacsony színvonala**. A kínálat legalább három problémacsoportot ölel fel: a meglévő kínálat elhanyagoltságát, kihasználatlanságát, a hiányzó kínálatot és a megfelelő kínálatához szükséges rekreációs és idegenforgalmi környezetet.

A probléma lehetséges okai:

A.

- országos vagy regionális hírű rendezvények alacsony száma;
- a természeti értékeket nem kellőképpen használják ki;
- a turisztikai szolgáltatások köre nem kielégítő mennyiségű és minőségű;
- a turisztikai szolgáltatásokat megalapozó infrastruktúra hiányos;

- előnytelen településképek;
 - megfelelő képzettségű humán erőforrás hiánya;
 - nincs elég szálloda, egyéb szálláshely és nincs elég turisztikai vonzerő kidolgozva;
- ⇒ közvetlen eredmény: a rekreációs és idegenforgalmi kínálat fejlesztésre szorul.

B.

- az összehangolt település- és turisztikai fejlesztés megkésettisége;
 - az egységes idegenforgalmi arculat hiánya;
 - a minőségi turisztikai kiadványok teljes hiánya;
 - a térség turisztikai intézményeivel történő együttműködés hiánya;
 - minőségi menedzsmentszervezet hiánya;
- ⇒ közvetlen eredmény: a rekreációs és idegenforgalmi kommunikáció nem elég hatékony, a turizmus teljesítőképesége alacsony fokú.

3.5.4 A kistérségi marketing hiánya

Marketing szempontból fő probléma, hogy a **kistérség vonzereje esetleges, nem kellően koordinált.**

A probléma lehetséges okai:

A.

- a kistérségi marketingkommunikáció nem tervezett, nem szegmentált (a piac egyedi keresleti sajátosságokat mutató csoportjai nem kerültek elkülönítésre);
 - több, hatékony marketingeszköz nem került felhasználásra a településeken;
 - a helyiekben nem tudatosult a települések turisztikai vonzerejében rejlő érték;
 - a lakosság tudatformálása nem elég hatékony;
- ⇒ közvetlen eredmény: a kistérség belső és külső kommunikációja fejlesztésre szorul.

B.

- a turisztikai arculat hiánya;
 - turisztikai marketingtevékenység hiánya;
 - turisztikai logók, emblémák, jelmondatok hiánya;
- ⇒ közvetlen eredmény: a kistérség imázsa, arculatformáló, identifikáló tevékenysége nem kielégítő.

A kistérség korábban mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi funkcióval rendelkezett, mely hármass szerepet a csökkenő mértékű, de még működő mezőgazdaság és az ugrásszerűen fejlődő szolgáltató szektor vette át. Ez a változás a kistérség számára gazdasági fellendülést hozhat,

amennyiben a változásokat az infrastruktúra, az emberi erőforrás és a kistérségi marketing fejlesztése is követi. A fejlesztésekben központi jelentősége lesz a ma még igen alacsony szintű kistérségi együttműködésnek és innovációnak.

Mindez azért fontos, mert úgy tűnik, hogy a kistérség gazdasági rendszerében nem a racionálisan kalkulálható, komparatív előnyök szerepe a hangsúlyozott. Életszerűbb az a megközelítés, hogy a premodern korból a posztmodern korba "átugró" kistérség, így különösen Gyimes gazdasági fejlődésében a hasonló profilú vállalkozások egymásra gyakorolt hatása, valamint a vállalkozók közötti személyes kapcsolat fog inkább szerepet játszani¹⁹⁷.

Mindez pontosan illik a falusias térségek, társadalmak jellemrajzára, ahol a mintakövető magatartás az egyik elfogadott magatartási forma, vagyis a magasabb társadalmi presztízzsel bíró falusiak újításait igyekeznek „lemásolni” a közösség¹⁹⁸. A személyes kapcsolatokból kialakuló kistérségi gazdasági hálózat előnye azonban nemcsak az ebből fakadó bizalmi rendszer kiépülése, hanem a kapcsolati háló adatainak matematikai-statisztikai úton¹⁹⁹ történő számszerűsíthetősége, értékelhetősége, mindennek nyomon követhetősége, mely a jövőben további versenyelőnyt jelenthet.

Munkahelyek tekintetében a lakosság nagy része korábban a környező városokba járt dolgozni (hovatartozástól függően Hargita vagy Bákó megyébe), de ma már inkább a külföldi munkavállalás jellemző (Magyarország, illetve egyre nagyobb arányban Nyugat-Európa felé).

A hazai munkahelyek helyett „hosszútávú” külföldi munkára csábító hirdetemény²⁰⁰

¹⁹⁷ Vö. Letenyei László: Helyhez kötött kapcsolatok. Egy társadalmi kapcsolathálókön alapuló magyarázat a földrajzi munkamegosztás kialakulására. *Közgazdasági Szemle*, XLIX. Évfolyam, 2002. október, 875–888. p.

¹⁹⁸ Vö. Letenyei László: *Innovációs láncok falun. Két falusi esettanulmány a gazdasági újítások terjedéséről*, www.socialnetwork.hu/cikkek/letenyei2000.htm - 67k

¹⁹⁹ Ld. Letenyei László: Regionális társadalmi hálózatok (*Falu, Város, Rrégió* 2000/6), www.socialnetwork.hu/cikkek/FVR00-07-06.pdf

²⁰⁰ Hirdetve a csíkszerévi önkormányzat épületében.

Amennyiben ez a tendencia megfordul, és erre már van példa a román állam munkaerőt hazacsábító programjai révén, a kistérség igazi „versenytársai” azok az agglomerációk, térségek lesznek, melyek elszívják előle a humán erőforrást. Ezek a versenytársak várhatóan a fejlesztés előtt álló nagyobb székelyföldi központok lesznek.

A kistérség (alapfokú) képzési és oktatási rendszere ma még elmaradott, így sokan a közeli nagyobb településekre (pl. Csíkszeredába) járatják iskolába gyermekeiket. A Gyimesfelsőlokon alapított Líceum azonban már vonzerőt jelenthet a kistérség középiskolai korú fiataljainak.

Idegenforgalmi tekintetben a kistérség szintén jelentős versenyelőnyrel rendelkezik, mivel területén történelmi jelentőségű turisztikai célpontok és természeti látnivalók is találhatóak. Bár ez kitérési pontként értelmezhető, nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a turizmusra való átállás a háttérben jelentős mértékű infrastruktúra-fejlesztést követel meg. Jelenleg a turisztikai szolgáltatások száma és színvonala alacsonynak mondható, ezzel együtt a kistérség arculata sem egységes.

A tapasztalatok alapján stratégiai fejlesztés és intézményi, infrastrukturális háttér megteremtése nélkül, időnkénti nyertes pályázatok birtokában is csak stagnálni fog a kistérség gazdasága. A legnagyobb probléma azonban úgy tűnik, a helyi humán bázis, a képzett, tapasztalt, elkötelezett menedzser-típusú szakemberek hiánya, akik maguk köré gyűjtenék a kistérség aktív, cselekedni kész lakosságát és (ma még kevés számú) turisztikai vállalkozóját.

A kistérség arculata országos és helyi szinten egyaránt fejlesztésre szorul. A kistérségről kialakult kép egy hagyományait őrző, de elmaradott kistérséget mutat. Pozitív értékei nem megfelelően kommunikáltak.

Az arculatot javító eszközrendszer használata csak mostanában kezd elterjedni a kistérségben. Ennek egyik legjobb példája a kistérségi honlap, amely informatív és felhasználóbarát.

A kistérség kommunikációs szempontból változatos képet mutat. A településeken a legfőbb hírforrás az önkormányzat. Médiakapcsolatai és intézményeivel való kommunikációja azonban nem megfelelő színvonalú, így szükségessé válik az egyes célcsoportokhoz (vállalkozók, lakosság, intézmények) igazított marketingkommunikáció kialakítása.